

Ekonomik İktisat dergisi

aylık dergi

sayı: 431 3.000.000 TL.

Seçimlerin Siyasi Anatomisi

serhat aligil - fulya atacan - ahmet demirel
gündüz fındıkçioğlu - hasan kirmanoğlu
izzettin önder - kemali saybaşıli - kenan somer
ahmet süerdem - emine tahsin

gen
pa

www.genpa.com.tr

İletişimin her noktasında...

TURKCELL Sony Ericsson NOKIA SIEMENS MOTOROLA SONY

GENPA bir ERDEM HOLDİNG kuruluştur. Nispetiye Cad. No: 10 Kat: 10

Genpa Bilgi Sistemleri A.Ş. Nispetiye Cad. No: 10 Kat: 10

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır. İktisat Dergisi, aylık olarak yayınlanır.

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi:

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı:

Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Serhat Algilil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçipek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akçipek, İlker Aktökün, Serhat Algilil, Fuat Ercan, Oğuz Oyan, Yasemin Öztürk, Metin Sarfati, Emine Tahsin, Kurtar Tanyılmaz

Editörler Kurulu:

Öztiñ Akgüç, Erdoğan Alkin, Mehmet Altan, Kaya Ardic, Cengiz Arın, Taner Berksoy, Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer İşgüden, Kuvvet Lordođlu, Türkel Minibaş, İzzettin Önder, Murat Özyüksel, Nail Sağlınar, Ümit Şenesen, Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

Z. Canan Özatalay

Reklam Sorumlusu:

Ebru Edgüer

Kapak Tasarım:

Yorum Ajans

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6

80090 Taksim / İSTANBUL

Tel.: 0.212 250 50 34 - 235 61 55

Fax: 0.212 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

Web: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık ve Baskı:

Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tel.: 0.212 518 11 28 - 458 06 89

Fax: 0.212 517 40 10

E-mail: kurtis@kurtismatbaa.com

Web: www.kurtismatbaa.com

Dağıtım:

DPP

Abone Koşulları:

Yıllık: 30 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Ars. Gör. ve Öğretim Üyesi:

(Yıllık) 24 milyon TL.

Yurtdışı: 60\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299680

Akbank Taksim Şubesi: 41007

İş Bankası Taksim Şubesi: 709365

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz;

görüşler yazarlara aittir.

Yayınlanacak yazılar hakem denetiminden geçer.

Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha

olarak mümkünse bilgisayar disketi ile birlikte

ulaştırılmasını rica ederiz.

Son Baskı Tarihi: 30 Ocak 2003

editörden

Türkiye, ülke tarihinde önemli bir Genel Seçimi geride bıraktı. 3 Kasım 2002'de yapılan seçim hem seçim öncesiyle, hem seçim sonrasıyla uzun süre üstünde konuşulacak, tartışılacak ve sonuçlar çıkarılacak önemli unsurlar içeriyor. Seçime ayırdığımız bu sayıyla ilgili çalışmalar seçim öncesi süreçte başladı ve sonrasında devam etti. Bu nedenle, bazı yazılar seçim öncesi durumdan hareketle, geniş bir perspektifte değerlendirmeler içeriyor.

3 Kasım seçimleri, gerek seçime hazırlanılan süreç, gerek sonuçları, gerek sonrasındaki durum açısından çarpıcı görüntülere sahip. DSP, MHP ve ANAP'ın oluşturduğu koalisyon, ülke ağır bir ekonomik krizden geçerken, kendini seçimin ortasında buldu. Aslında, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in deyimıyla üçlü koalisyon 'intihar' etmeyerek, MHP'nin katı tutumu nedeniyle seçim kararı almasaydı, bugün tartışılan bir çok konu gündemimizde olmayacaktı. Ancak, seçim oldu ve Türkiye 1946'dan bu yana ilk defa yeniden iki partili bir Meclis'le tanıştı.

Seçime gelinen süreç ise hem ekonomik, hem politik, hem sosyal açıdan çok çarpıcıydı. Zaten bu da, seçmen davranışlarına bütün ağırlığı ile yansdı. 2000 yılı sonunda kendini hissettiren, 2001 başında iyice ortaya çıkan ekonomik kriz en başta işsizliğe, geniş kesimler için gelir azalmasına yol açtı. 2001'in Mayıs ayında yürürlüğe konan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ise esas olarak Türkiye'yi, her alanda uluslararası sisteme entegre etmeye çalışan düzenlemelerle doluydu. Krizin yarattığı işsizlik, reel ücretlerdeki gerileme ve gelecek kaygısı 57. Hükümet'in sonunu hazırlayan önemli unsurlar. Seçmen, durumlarına çözüm getiremeyen tüm partileri, iktidar ve muhalefet ayırmaksızın tasfiye etti.

Seçmen, yeni şeyler söylediğini düşündüğü Adalet ve Kalkınma Partisi'ni tek başına iktidara taşıdı. Ancak seçimin bir başka ilginç yönü de burada ortaya çıktı. Aslında, iktidar şansı olan bütün partiler; aşağı yukarı benzer propagandalar ve vurgular yaptılar. Bunların başında da, IMF destekli programa bağlılık vardı. Buna rağmen seçmen, Meclis'te de dağınıklık istemediğini göstererek, bir partiyi tek başına iktidara taşıdı. İşte bu noktada da, 3 Kasım seçimlerinin bir başka çarpıcı yönü ortaya çıktı. Son seçim, tek partiyi iktidara taşıdı ama, yüzde 10 ülke barajının yarattığı çarpıklıkla neredeyse seçmenin yarısının iradesi TBMM'ye yansımamış oldu. Bu da, Türkiye'de uygulanan seçim sisteminin daha yüksek sesle tartışılmaya başlamasına neden oldu.

Seçim sonrası bugün yaşadığımız süreç ise, tek partinin iktidarda, tek partinin muhalefette olduğu bir süreç. Uygulanan ekonomik program mevcut iktidarın manevra alanını daraltırken, bu alandan çıkmaya yönelik hamleler, Türkiye'yi uluslararası sisteme dahil etmeye çalışan çevreler tarafından tepki görüyor. Hükümetin politik ve sosyal alanlarının durumu da çok farklı değil. Ancak, diğer yandan da, AKP hükümetinin toplumsal kesimlere verdiği sözler var. Büyük beklentiler yaratan bu sözler, mevcut hükümeti her geçen gün daha çok zorlayacak.

İktisat Dergisi'nin, elinizdeki sayısının bu sürecin anlaşılmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.

Dostlukla.

Serhat Algilil

İÇİNDEKİLER

kenan somer 3

*batılılaşma teorisyeni
İdris Küçükömer*

60 fulya atacan

*"yaramaz" muhalefet - "uslu" iktidar
sp - akp parti programları*

yuvarlak masa toplantısı 8

türkiye'ye seçimler

67 gündüz fındıkçioğlu

*demokrasi, seçimler,
ekonomi, piyasalar*

izzettin önder 25

ekonomi ve seçim

**78 emine tahsin
serhat aligil**

57. hükümetin'in ardından...

söyleşi 31

*siyaset, seçimler ve
demokrasi üzerine*

**85 politik ekonomi
çalışma grubu**

ne piyasa ne devlet

ahmet demirel 39

*türkiye'de seçimler: 1983 - 2002
barajla yaşamaya mecbur muyuz?*

87 kitap tanıtımı

stiglitz, "melek mi şeytan mı?"

**ahmet süerdem
hasan kirmanoğlu** 52

*globalleşmenin ekonomik sonuçları
ve türkiye'de aşırı sağın yükselişi*

batılılaşma teorisyeni İdris Küçükömer

İdris Küçükömer deyince

İdris Küçükömer'i 1950'li yılların ilk yarısını kapsayan İktisat Fakültesi öğrenciliğim yıllarında, ilkin Prof. Refii Şükrü Suvla'nın, ardından Ord. Prof. Şükrü Baban'ın asistanı olarak tanıdım. Düzgün fiziğine, zarif giyinişine rağmen, bana nedense "Mahzun Şövalye"yi anımsatan hülyalı bir havası vardı. Onu sevmeme yol açan ilk şey de sanırım bu hiç yitirmediği o "Mahzun Şövalye" havası oldu. Taksim Belediye Gazinosu'nda Cemal Reşit Rey'in yönettiği Pazar Konserleri'nde zaman zaman karşılaşmamız, bu sevgiyi pekiştiriyordu. Ayrıca İdris Küçükömer'i çok sevdiği belli olan Şükrü Baban, öğretmeye çalıştığı her şeyden kuşku duymaya, her şeyi yeni baştan düşünmeye özendirme yönünde gösterdiği usanmaz çaba nedeniyle, -gerçi bu çabanın üzerimizde pek öyle belirgin etkisi görülmemekle birlikte-, benim en sevdiğim hocaydı. Benzer nedenlerle, bize Ortaçağ Avrupası'nın belletilegeldiği gibi karanlık bir tablo oluşturmadığını öğretmeye çalışan ve o sıralarda doçent olan Ömer Lütfü Barkan'ı da çok seviyorum. Gerçi özellikle Şükrü Baban, öyle devrimci bilinen bir hoca değildi. Bense, hemen tüm yaşitlarım gibi, "doğal olarak" devrimciydim. Daha ilkokuldan başlayarak, devrimci şarkılarla büyüyorduk. Örneğin, şöyle:

Devrim ülkümüz, Ata canımız,
Ateşle dolu asil kanımız,
Devrimle saydı yaşlarımız,
Devrim en büyük arkadaşımız.

Andımız budur: yurda kul olmak,
Ulu öndere öz oğul olmak,
Devrim yoluna çıkan soysuzu,
Dişle, tırnakla ve kanla boğmak.

Liseyi bitirince yazıldığım Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bırakarak İktisat Fakültesi'ne girmeme de, bu arada her nedense devrimciliğin sosyalist olmayı da gerektirdiği, sosyalizmin de en iyi İktisat Fakültesi'nde öğrenilebileceği sonucuna varmam yol açmıştı. İktisat Fakültesi'ne başladığım ilk yılın sömestr tatilinde, Şubat 1951'de, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'ne yazılarak, devrimciliğimi pekiştirmeye girişmişim. Çok kısa bir süre sonra etkinlikten alıkonan bu derneğe katılan son üye de galiba ben olmuşum.

Kenan Somer

Ülkemizin "doğal" devrimci ortamındaki "nasyonal-etatist" devrimcilerinden biri olarak, o sırada iktidarda bulunan Demokrat Parti'nin özel sektörcülüğüne karşı, muhalefette olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin devletçiliğini tutuyordum. O denli sevdiğim İdris Küçükömer'in de benim gibi düşündüğünden hiç kuşku yoktu. Oysa İdris Küçükömer, bir gün bir fırsatını bularak hem ona yakıştırdığım tutumu kendisine de doğrulamak, hem de onun gibi düşündüğümü göstermek üzere sorduğum bir soruyu, Şükrü Baban'ın kuşkuculuğunu anımsatan bir biçimde yanıtlayınca, doğrusu çok şaşırdım. Biraz da bozulmuşum. Ama ona göre CHP devletçiliğinin, gerçeklikte Türkiye'de sivil toplumun gelişmesini engelleyen başlıca nedenleri simgelediği olumlaması, çok daha sonralarının işiydi.

Çok daha sonraları... İktisat Fakültesi'ni bitirip Ankara'ya yerleştikten sonra yıllarca karşılaşmadığımız İdris Küçükömer'le, yanlış anımsamıyorsam 1962-63 yıllarında, İstanbul'daki TİP Genel Merkezi'nde karşılaştık. TİP programını hazırlama çalışmalarına katılıyorduk. Ancak daha önce Albay Talat Aldemir'le cuntacı etkinliklere karıştığı bilinen İdris Küçükömer'le TİP'te karşılaşmak, beni bir kez daha şaşırtmıştı. Ama bu kez şaşkınlık tek yanlı olmadı. Sakin bir öğrenci olarak anımsadığını söylediği ve 27 Mayıs'a öngelen dönemin civcivli günlerinden başlayarak yıllardır içinde bulunduğu hiçbir devrimci etkinlik içinde

görmediği biriyle TİP gibi bir partide karşılaşmak, onu da şaşırtmıştı. Aramızdaki dostluk dönemi bu karşılıklı şaşkınlıkla başladı ve bir daha birbirimizi hiç şaşırtmadık.

atüt sorunu

İdris Küçükömer'in temel sorunu, Sivil Toplum sorunuydu. Sivil toplumun Türkiye'de neden gelişmediğini ve nasıl gelişebileceğini araştırıyordu. Asya tipi (ya da Asyagil) üretim tarzıyla ilgili çalışmaları, Doğu ve Batı toplumları arasında özsel bir ayırım yapmasına yol açarak, onu sivil toplum sorununa yönlendirdi. Sürekli bir arayış içinde yaşayan İdris Küçükömer'in ele avuca sığdırılması güç düşünceleri, yüzeysel bir yaklaşım sonucu, ilkin atütçülük, ardından sivil toplumculukla yaftalanacaktı. Oysa marksist ATÜT kategorisinin ülkemizde tanınmasına yol açan öncülerin çoğu gibi İdris Küçükömer'in de atütçülük denebilecek şeyle hiçbir ilgisi yoktu. Şundan ki gerçeklikte ATÜT ve atütçülük birbirine karıştırmamak, prekapitalist sınıflı toplumlara özgü üretim tarzları arasında öteki (köleci, feodal) üretim tarzlarından ayrı ve onlardan bağımsız bir üretim tarzı olarak ATÜT'ün varlığını kabul edenleri atütçü olarak adlandırmamak gerekiyordu. Çünkü atütçüler, belki daha çok, örneğin Dr. Hikmet Kıvılcımlı gibi, marksist bir kategori olarak ATÜT'ün varlığını kabul etmeyenler arasından çıkıyordu.

Gerçi atütçülük, antifeodal bir ideolojydi. Bununla birlikte Doğu despotizmine dayanan atütçülüğün despotik antifeodalizmi demokratik kuruntulara yol açmamalı, despotik antifeodalizm ile demokratik antifeodalizm birbirine karıştırılmamalıydı. (Burada "Üç Kız Kardeş" adlı oyunu için Çehov'un, "Moskova'ya gidememenin öyküsü" olduğunu söylemesinden esinlenerek, eski bir yazımda¹, Asya tipi üretiminin "feodalizme gidememenin romanı" ve bu gidişi engelleyen "roman kahramanı"nın da "Doğu despotizmi" devlet tipi olduğunu ileri sürdüğümü anımsatmak istiyorum.) Gerçi demokratik antifeodalizm feodal senyörlere karşı çıkarken, despotik antifeodalizm de ilkin feodalleşme eğilimlerine, ardından feodalleşmeye başlayan öğelere karşı çıkıyordu. Ama despotik antifeodalizm bunu, feodalleşmeye başlayan öğelerin bir sınıf olarak demokrasiyi fethetme ve kendi sınıfsal devletlerini kurma yönelimlerini engellemek için yapıyor, böylece despotik devlet tipi olarak sınıfsal devlet tiplerinin oluşmasına, dolayısıyla devlet biçimi olarak demokrasinin fethine karşı çıkıyordu. De-

yim yerindeyse, "tarihin tekerleği"ni tersine çevirmek istiyordu.

Atatürkçülükle demokratizmi, despotik antifeodalizmle demokratik antifeodalizmi birbirine karıştırmak, örneğin Şeyh Bedrettin ile Thomas Münzer'i birbirine karıştırmak anlamına geliyordu. Atütçü sosyalistlerin kolayca düşebilecekleri bir yanılsamayı bu. Gerçeklikte barbarlığın üst aşamasında, Amerikalı etnograf Lewis Morgan'ın "askeri demokrasi" adını verdiği uğraktan başlayarak, kölecilik ve/ya da feodalizm sapaklarına sapmadan, dolayısıyla kapitalizmin de pençesine düşmeden, "insan doğası"na uygun bir gelişmeyle, bilimsel sosyalizme öncelenmiş "doğal" bir sosyalizm beklentisine yol açıyordu bu yanılsama. Marksist ATÜT kategorisi, böyle bir beklentiye kapalıydı.

batılılaşma sorunu

İdris Küçükömer'in düşüncelerinin atütçü ya da sivil toplumcu olarak yaftalanmaları aslında o kadar önemli değildir. Asıl önemli olan, "Düzenin Yabancılaşması" adlı ünlü yapıtına "Türkiye batılaşamaz!" çılgılığıyla başlayan İdris Küçükömer'in düşüncelerinde içkin olan batılılaşmacılıktır.

Gerçeklikte tutarlı bir batılılaşma yanlısıydı İdris Küçükömer. "Batılılaşma" dediği "yabancılaşma"ya ve bu yabancılaşmayı simgeleyen CHP devletçiliğine, çağdaş bir sivil toplumun oluşma ve gelişmesinin önündeki engeller olarak karşı çıkıyor, söz konusu "devletçilik" ve söz konusu "batılılaşma"ya karşı tepkileri, bu tepkiler nereden gelirse gelsin, demokratik bir düzenin ve sosyalizme geçişin temel koşullarının oluşmasına katkıda bulunacak "sol" tepkiler olarak görüyordu. Düzenin Yabancılaşması'ndaki o şaşırtıcı sağ yan-sol yan tablosu, böyle bir değerlendirmenin ürünüydü. Yoksa İdris Küçükömer, doğulu bir toplum olmaktan çıkıp, gerçekten batılı bir toplum durumuna dönüşme sürecine girmeden de çağdaş bir sivil toplum oluşabileceğini düşünmüyordu. Onun "batılılaşma" dediği "yabancılaşma", kendi terimleriyle söylemek gerekirse, "Batısal politik kavramlar ya da tarihi kategorileri, oradaki gelişim ve vargılarından soyutlayarak form diye alıp, reform diye tamamen başka tarih ve yapıdaki (bir topluma-K.S.) ve üstelik o yapıyı yok sayarak üstten monte etmek girişimi"nden başka bir şey değildi.²

Gerçi İdris Küçükömer'in batılılaşma konusundaki düşüncelerini, Düzenin Yabancılaşması'ndan çok, örneğin 1986'da yazdığı

"Sivil toplum, bürokrasi, politika ve aydınlar" gibi, düşüncelerini toplu bir biçimde özetlemeye çalıştığı son yazılarında³ irdelemek gerekiyor. Ancak daha Düzenin Yabancılaşması'nda bile, İdris Küçükömer'in batılılaşmacılığı üzerine kimi önemli ipuçları bulunabiliyor; Türkiye'nin "batılaşamayacağı" olumlamasının, Türkiye'nin Batı Avrupa ülkeleri, ABD ve Japonya'nın kapitalistleştikleri gibi kapitalistleşmeyeceğinden, sömürgeleşmekten kaçınabilmek için Türkiye'nin önünde sosyalistleşmekten gayri bir seçenek olmadığından başka bir anlama gelmediği görülebiliyor.

doğu-batı ayrımı

İktisat Dergisi'nin "İdris Küçükömer'in anısına armağan" sayısında (Eylül 1987, no:274) yayımlanan "SHP'nin Yeri ya da Temsil Ettiği Politik Miras" başlıklı yazıda, "Düşününüz, di-yordu İdris Küçükömer, uzun geçmişinde batısal olguları hiç yaşamamış doğusal bir toplumun diline batısal kavramları çevirme güçlüğünü, onları anlamının da güçlüğünü belirtmez mi? Hele uygulama? Biz ve onlar, başka başka denizlerin balıklarıydık." Ve ekliyordu: "Batı'da politik ilişkiler tarihinde gelişen politik gelenek ve kurumları, Doğu ülkeler tarihinde asla göremeyiz. Neden?...Binlerce yıllık Doğu toplumlarında politika (?), toplum yerine, halk yerine, toplum üstü bir birimde yapılmıştır da ondan. Bu üst birimde, daha alt birimlerinde bölünmüş iktidar sahiplerinin doğrudan ya da dolaylı katılacağı karar organları var olmamıştır da ondan. Böyle bir tür politika, batısal anlamda politika kavramına yabancıdır. İkisi birbirine yabancı. Doğu'da genellikle iktidarın bölünmemişliğine dayalı bir devlet vardı... Ba-

tı'da ise tersidir. Batı'da en despotik sayılan krallıklarda dahi dikkate alınması gereken çeşitli düzeylerde otonom iktidar bölümleri yine de vardı. Eski klasik Yunan ve Roma'dan beri farklı düzeylerde de olsa, bölünmüş iktidarlara politik karar birimlerini oluşturagelmıştır."⁴ Oysa Doğu'da "Bürokratik örgütlenme tarzı" söz konusuydu.

İktisat Dergisi'nin gene aynı sayısında yayımlanan "Sivil Toplum, Bürokrasi, Politika ve Aydınlar" başlıklı yazısında İdris Küçükömer "bürokratik örgütlenme tarzı"ni şöyle tanımlıyordu:

"Kısaca bütün iktidar toplum adına bir merkezde toplanmıştır. Şüphesiz ekonomiye ait temel kararların sahibi de kendiliğinden bu üst merkezi iktidardır. İşte bu çakışmadır bürokrasi... Pek doğaldır ki çakışmanın sonucunda beliren politik otorite, anayasal bir otorite değildir. Hukukun üstünlüğü yoktur, merkezi otoritenin üstünlüğü vardır. Bu ünite karşısında politik, ekonomik, ideolojik karşı güç çıkmasına yollar genellikle tıkalıdır. İşte o zaman bu üst ünite, kendi yaptığı kanunlarla da bağlı olmayabilir... Böyle bir iktidarın "tarımsal toplumlar"da ideolojik meşruiyet için tanrısal bağlantı içinde görünmesi doğaldır. Ama politik muhalefet için pratik olarak açık tek kapı da aynı bağlantıdadır. Muhalefet aynı dili, yani dini dili konuşarak yapılabilir. Buna tefrika denecek ve karşı konacaktır. Böyle bir toplumda kimse yurttaş değildir... Bizim tarihi devlet ve iktidar anlayışımızı yukarıdaki şema içinde yerine koyabiliriz. Bütün geçmiş doğu hükümdarlıklarında ... yukarıdaki yapıyı ortaya çıkarabiliriz... Buradaki temel soru şudur: Binlerce yıl süregelen, tekrarlanmış bu genel desende yaşam tarzı, acaba insanlarda kolektif bir hafıza yaratmamış mıdır? Tekrarlanan imajın yapı olarak nöronal sistemimizde yerleşip yerleşmediği tartışması olarak biyogenetik açıdan bakışı bir yana bıraksak bile, bunu çeşitli seviyelerde binlerce yıllık salt kültürel bir imaj olarak ele aldığımızda dahi, toplumsal bir hafıza motoru, bir ENGRAM⁵ var sayamaz mıyız? Böyle bir engram, davranışlarımızı açık ya da kapalı olarak düzenlemeyecek mi?... Örnek verirse, "dış alemin zorlamasıyla" kapitalist ilişkilere girerken çakışmalı (bürokratik) örgütlenme tarzının etkilerinden kurtulabilecek miyiz? Şimdi dahi kurtulmuş muyuz? Bu kolektif hafızanın güdülerinde değil midir sanatkarlarımız, politikacılarımız, aydınlarımız?... Sivil topluma has bir engram içinde olmayanlar, onun formlarına işlerlik sağlayabilirler mi?"⁶

Bu söylenenlerden, ancak batılı toplum bireylerinin sivil topluma özgü bir engram içinde yaşadıkları sonucu çıktığına göre, İdris Küçükömer'in "batılılaşma" dediği "yabancılaşma ile doğulu bir toplumun uzunca bir gelişim sonucu batılı bir toplum durumuna dönüşmesi anlamına gelen 'batılılaşma'yı karıştırmamak gerekiyor. Sivil toplumun gelişmesi, toplumun doğulu bir toplum olmaktan çıkıp, gerçekten batılı bir toplum durumuna dönüşme sürecine girmesine bağlı ve bu da nitel bir sıçramaya yol açıyor.

Sivil toplumun oluşması, İdris Küçükömer için liberal bir düzenin kurulması bakımından değil, demokratik bir düzenin kurulması bakımından, dolayısıyla sosyalizme geçişin temel koşullarından biri olarak önem taşıyordu.

sivil toplum sorunu

İdris Küçükömer'in sivil toplum sorunsalı, özgün anlamını işte bu sosyalistleşme perspektifi içinde kazanıyor. Böyle olduğu içindir ki, sivil toplumun fetişleştirilmesi olarak, özünde egemen sınıf yönetimini hegemonik yönetim sınırları içinde sürdürmeyi amaçlayan liberal bir ideoloji oluşturan "sivil toplumsuluk" ile de İdris Küçükömer'in hiçbir ilgisi yoktu.

Doğulu bir toplumda, sosyalistleşme ile batılılaşma arasında organik bir ilişki kuruluyor. Doğulu bir toplumun batılılaşması, çok şematik bir biçimde söylemek gerekirse, sivil toplumsuz bir toplum olmaktan çıkıp, derece derece sivil toplumlu bir toplum durumuna dönüşmesi anlamına geliyor. Burada sivil toplumu, iktisadi uzlaşmazlıklar temelinde sınıfsallaşan toplumların üstyapısal uzantısı olarak; çeşitli sınıflardan bireyleri devlet biçimini belirleme ve onu yönetme eşit hakkına sahip yurttaşlar durumuna dönüştürme yeteneği taşıyan ve devletin entelektüel ve moral temelini oluşturan üstyapısal uzantısı olarak tanımlıyorum. Kapitalistleşmesi, daha doğrusu sömürgeleşmeden kapitalist sisteme eklemelenmesi olanaksız olduğuna göre, Türkiye, İdris Küçükömer'in vizyonunda ancak sosyalistleşerek batılılaşabilir ve batılılaşarak sosyalistleşebilir. Sosyalistleşme ile batılılaşma arasındaki organik ilişkinin gözardı edilmemesi gerekiyordu. Çünkü sivil toplumun yeterince gelişemediği, "peltensi" kaldığı toplumlarda sosyalizmin bir devlet ideolojisi, bir tür ilerlemeci sezarizm durumuna dönüşmesi, bir başka deyişle sosyalizm olmaktan çıkması kaçınılmaz gibi görünüyordu.

İdris Küçükömer Türkiye'de, doğulu bir toplum olmaktan çıkarak, gerçekten batılı bir toplum durumuna dönüşme sürecine girmekten de çağdaş bir sivil toplumun oluşup gelişebileceğini kuşkusuz düşünmüyordu.

İdris Küçükömer'in son yazılarından birinde de belirtileceği gibi, sivil toplumun ilke koşulunu, iktidarın bölünmüşlüğü oluşturuyordu. Toplum, bölünmüşlüğe dayalı bir bütünlükle oluşuyor ve devletini kuruyordu. Bölünmüş iktidar, yurttaşlar ve onların oluşturduğu politik birimlerle beliriyordu. İktidarın bölünmüşlüğü, devletin bölünmüşlüğü anlamına değil, devleti yapan özellik anlamına geliyordu. Devletin başı, her zaman az çok eşitler arasında birinci durumundaydı. Bu tür bir toplumda politik otorite hukuka dayandırılabilirdi. Batısal iktidar bölünmüşlüğü'nün inişli çıkışlı tarihsel gelişimi içinde, çeşitli nitelikli savaşılardan çıkan genel eğilim, hem de tekelciliğe rağmen, iktidarların giderek artan bölünmüşlüğüydü.

insan sorunu

1844'de genç Marx: "Radikal olmak, şeylerin köküne gitmek anlamına geliyor. Ama insan için kökü de, insanın kendisi oluşturuyor."⁷ diyordu.

1985'de İdris Küçükömer: "Bundan on altı yıl önce, Düzenin Yabancılaşması adlı eserimizde sivil toplum kurulamadığını belirtmiştim. O zamandan beri, bana göre en önemli sorun, insan sorunu oldu. Genel olarak doğulu-batılı insan ayrımının kriterlerini aradım"⁸ diyor ve "ister istemez biyoloji içinde de cevap aradım" diye bir not düşünüyordu.

Bu arayış tamamlanmadı. Bu arayış İdris Küçükömer'i, bireyleri sivil topluma özgü bir engram içinde olan batılı sınıflı toplumlar ile bireyleri böyle bir engram içinde olmayan doğulu sınıflı toplumlar arasında köklü bir ayrım yapmaya götürüyordu.

Buna göre yapısı bütüncüllüğe dayanan, bütünlüğü politik ve ekonomik ilişkilerin örtüşmesinden oluşan doğulu ve kendi içinde tutarlı bir lojik düzeyde yaşayan insanların tutumları ile; yapısı ayrışıklığa dayanan, bütünlüğü ayrışıkların birliğinden oluşan batılı ve gene kendi içinde tutarlı bir başka lojik düzeyde yaşayan insanların tutumları doğal olarak farklılık gösterecektir. Toplum ve birey, farklı politik kültür miraslarıyla belirlenen her iki lojik düzeyde de farklı bir anlam taşıyacak ve her iki lojik düzeye de iki farklı insan tipi karşılık düşecektir.⁹

Peki Türkiye çağdaş bir sivil toplum kurma sorununu, dolayısıyla insan sorununu nasıl çözecekti? İdris Küçükömer'e göre bu sorun, aşağıdan yukarıya doğru iktidar bölünmüşlüğü'nün çeşitli düzeylerde birbirlerine bağlı işleyişi ile çözülebilirdi. Ama söz konusu çözüme halk ne ölçüde hazır? Buna ne ölçüde yatkındı? Bin yıllık devlet geleneğinde üst politik birimde ya da politik alanda halk yoktu. Halk politik karar ve yaptırım öznesi durumuna gelememişti. Böyle bir halkta da ne sınıfsal nitelik, ne de sınıfsal örgütlenme olabilirdi. Öyleyse yukarıdan devlete sarılmak, onu ele geçirmek yerine, yeni güçlü, çağdaş bir devlet kurmak üzere halkı politik alana çekmek ve bunun için uygun yolları açmak gerekiyordu.

Halka güvenilse, aşağıdan yukarı iktidar mekanizmaları pratik ile giderek, kurulup işletilmeye sokulabilse, diyordu İdris Küçükömer,

zihniyet ve pratik olarak bin yıllık güçlü devlet geleneğine sarılma da giderek gündem dışına çıkardı¹⁰.

Çözüm, demokrasi yoluyla devleti bürokratik mirastan ayırmaktı¹¹.

"Sivil topluma özgü bir engram içinde olmayanlar, onun formalarına işlerlik sağlayamazlar" diyordu İdris Küçükömer. Öyleyse çözüm, doğusal topluma özgü toplumsal belleği -kaç kuşakta olursa olsun- batısal topluma özgü toplumsal belleğe dönüştürebilmekten geçiyordu. Batılı insanın yetişip gelişmesine uygun bir ortamın yaratılma yollarının aranmasından ve bu anlamda radikal bir batılılaşmadan geçiyordu. İnsanları çağdaş bir sivil topluma özgü bir engram içinde yaşayan çağdaş bir Türkiye sorununun çözümü, iki yüz yıllık "batılılaşma"dan değil, bu kez sahiden batılılaşmadan geçiyordu.

dipnotlar:

- 1) Kenan Somer, "ATÜT, Sivil toplum ve Batılılaşma üzerine aykırı düşünceler", Marksizm ve Gelecek dergisi, Güz 1989, No:2, s.77.
- 2) İdris Küçükömer, "SHP'nin Yeri ya da Temsil Ettiği Politik Miras", İktisat Dergisi, Eylül 1987, no:274, s. 41. Ayrıca bakınız: İdris Küçükömer, Bütün Eserleri, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994, C.3, s.187
- 3) İktisat Dergisi, Eylül 1987, no:274, s. 35-44
- 4) Aynı yerse, s.42
- 5) Yunanca harf, mektup anlamına gelen gramma sözcüğünden türetilen bu terim (alm. Engramm;

fr. Engramme), olayların sinir sisteminde bıraktığı iz ya da algılanan şeylerin bellekte kalmasını sağlayan kalıp anlamında kullanılıyor.

- 6) Aynı yerde s.36 ve s.38.
- 7) Karl Marx, "Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisine katkı. Giriş" Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi içinde, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s.201
- 8) İdris Küçükömer, Bütün Eserleri, agy. C.3, s.134 ve C.4 s.56
- 9) Agy, C.3, s.131-133 ve C.4, s.53-54.
- 10) Agy. C.3, s.194-195.
- 11) Agy. C.4, s.57.

türkiye'de seçimler

Iktisat Dergisi'nin bu sayısı tümüyle 3 Kasım'da yapılan seçimlere ayrıldı. Bu kapsamda, "3 Kasım Seçimlerinin Değerlendirilmesi" konulu bir açık oturum düzenledik. Bu açık oturuma Yayın Kurulu üyeleri Emine Tahsin, Fuat Ercan, Kurtar Tanyılmaz, Serhat Alişil, İFMC Genel Başkanı Alpay Biber ve Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Mehmet Türkay katıldı. Toplantıyı yine yayın kurulu üyemiz olan Yasemin Öztürk yönetti. Kendilerine teşekkür ederiz.

• **Yasemin Öztürk** - Seçim değerlendirmesi ile ilgili dört ana başlık saptadık. Birincisi;

3 Kasım seçimlerini önemli kılan nedir? Bu bağlamda ikinci başlığımız; seçmenin politikaya bakışı 3 Kasım öncesi

nasıldı, temel belirleyenler nelerdi, seçime nasıl bir ortamda girildi? Üçüncü olarak IMF, Avrupa Birliği, ekonomik krize karşı alınması gereken önlemler, yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği gibi konularda siyasi parti programları neler öneriyordu, çok temel farklılıklar var mıydı? Ve son olarak tabii ki 3 Kasım sonuçları bize ne söylüyor?

Yöntem olarak herkese sırayla söz vereceğim, ilk konuşmalarda tüm bu başlıklara değinmeye çalışalım, ikinci turu tartışmaya ayırabiliriz. Evet, oturma sırasına göre Fuat'dan başlayalım.

• **Fuat Ercan** - AKP'nin açık farkla seçimlerden başarılı çıkmasının nedenlerini anlamak için, seçimlerin nasıl bir ortamda gerçekleştirildiğinin sorgulanması gerekiyor. Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal özelliklerinin biçimlendiği /biçimleneceği, iki değişkenin belirleyici olduğu bir dönemde seçimler gerçekleşmiştir. Bu iki koşulu detaylı ele aldığımızda

AKP'nin seçimde elde ettiği başarısının nedenlerini de açığa çıkarmış oluruz. İlk koşul Türkiye'ye ilişkin. Türkiye'nin 1980'lerden itibaren başlattığı dünya kapitalist ekonomisiyle bütünleşme sürecinin biçimlendiği, kurumsal bir hal aldığı dönemde seçime gidiyoruz; bu çok çok önemli. Çünkü dünya kapitalizmiyle bütünleşme sürecinin kurumsallaşması son yıllarda hız kazandı, bu bir dizi önemli toplumsal değişimin yaşanmasına ve bu değişiklikleri tanımlayacak önemli bir dizi yasanın çıkarılmasına neden oldu. Bu uygulamalar ve uygulamaların çerçevesini belirleyecek yasalar, sınıflar ve sınıf içi bileşenlerini önemli ölçüde etkiliyor. Değişen toplumsal ilişkiler beraberinde ilişkilerin nasıl bir çerçeve içinde gerçekleşeceğine ilişkin yeni düzenlemelerin yapılmasına da yol açmıştır. Bu

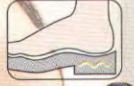
aşamaya gelene kadar geçen sürede, değişimlerin toplumun farklı kesimleri üzerindeki etkileri oldukça farklı olmuştur: Gerçekleşen değişimlerin toplumsal sınıflar açısından önemi, bu kesimlerin beklentilerine uygun ve dolayısıyla çıkarlarına uygun stratejilerin hayata geçirilmesi için politik temsil olanaklarının eşitsiz bir biçim almasıdır. Dünya kapitalist ekonomisi ile bütünleşmenin gereklerini yerine getiren ve yaşamın her alanını kapitalist ilişkiler içine çeken uygulamalar, sadece eşitsizliklerin artmasına neden olmamış, eşitsizliklerin "yoksulluk" kavramı içinde tanımlanmasına yol açacak gelişmelere neden olmuştur. Toplumun geniş kesimleri için yaşam kalitesinin her geçen gün düşmesi, işsizlik ve küçük üreticiler açısından sürekli mülksüzleşme tehdidi. Beraberinde bu kesimler için sadece "eşitlik" değil daha da acil bir sorun olarak "adalet" isteğinin açığa çıktığı bir dönem olmuştur. Diğer yandan kitleler için "adalet istemi" önem kazanma-

Fuat Ercan

Dünya kapitalizmiyle bütünleşme sürecinin kurumsallaşması bir dizi önemli toplumsal değişimin yaşanmasına ve bu değişiklikleri tanımlayacak önemli bir dizi yasanın çıkarılmasına neden oldu

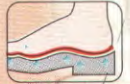
Made For Comfort

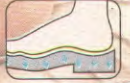
LIQUICELL LIQUICELL

DARBE EMICI SİSTEM
(Shock Absorber System)

COMFORT SYSTEM

FITT -WELL SYSTEM

HAVA SİRKÜLASYON SİSTEM
(Air Canal System)

STATI-FLEX SYSTEM
(Electrostatic discharge-ESD)

İKİ DANSİTELİ TABAN

FLOGART

Made For Comfort

flogart.com.tr

Kredi Kartıyla

yayınlarına abone olabilirsiniz.

Aşağıdaki formu doldurup, banka dekontu ile birlikte faksla veya postayla göndermeniz halinde aboneliğinizin başlatılacağını bildirir, saygılar sunarız.

iktisat dergisi

AYLIK DERGI

Abone Bedeli (yıllık) : 30.000.000 TL

Üye, Öğrenci ve Öğr. Gör. (yıllık) : 24.000.000 TL

Banka Hesap Numaraları:

T. İş Bankası Taksim Şubesi : 709365

Akbank Taksim Şubesi : 41007

Garanti Bankası Harbiye Şubesi : 6299680

iktisat dergisi

ABONE FORMU

Adı Soyadı :

Adres :

Posta Kodu : Şehir :

Telefon : Faks :

E-posta : Web :

Abone bedeli tutarı: TL'yi,

..... Bankası'na yatırdım, makbuz fotokopisi ektedir.

Nakit ödemek istiyorum. (İstanbul için geçerlidir.)

Kredi kartı hesabıma borç kaydediniz.

Visa Master - Euro Card Diners Club

Kredi Kartı No : Güvenlik No*

Son Kullanma Tarihi : /

Kart Sahibi :

İmza :

* İmza bandında yer alan son üç rakam yazılacaktır.

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 Taksim / İSTANBUL

Tel.: 0.212 250 50 34 Faks: 0.212 255 17 73 E-posta: dergi@ifmc.org.tr

sına karşılık bu istemi politik düzeyde dile getirecek olanaklardan yoksun kalmışlardır. Yani nesnel sınıfsal konumların politik düzeyde eşit donanımına sahip olmadıklarını söyleyebiliriz.

Seçim ortamını belirleyen önemli değişkenlerden biri, bu nesnel olumsuzlukların/tepkilerin politik düzeye eşit düzeyde taşınmaması olmuştur. Nesnel koşulların politik düzeye taşınmamasının bir nedeni çeşitli biçimlerde gerçekleştirilen yasaklamalar olurken, diğer nedeni ise çeşitli temsil olanaklarının sistem içine çekilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Seçim, sermaye dışı kesimlerin sürece müdahale etme olanağını kısıtlayan koşullar içinde gerçekleşti. Bu belirli bir andaki politik kısıtlardan daha çok, süreç içinde kendilerini temsil eden kurum ya da organizasyonların güçsüzleştirilmesi ya da bu kurum ya da kuruluşların temsil ettiği nesnel gerçeklikten bağlantısının kopartılarak sistem içine çekilmesi biçiminde gerçekleşti. Bunun en anlamlı örneği süreçten en çok etkilenen işçi ve memurları temsil eden sendikaların gereken etkinliği göstermemesidir. Diğer yandan gelişmelerden olumsuz etkilenen toplumun farklı kesimlerine yönelen muhalif-sol partiler ise varolan nesnel koşulları deşifre etmek yerine sistem içi partilere benzer bir dil kullanmayı yeğlediler. Sol partiler iktidara geldiğimizde yoksulluğu azaltacağız, işsizliği azaltacağız vurguları ile sanki ortak çıkarlar etrafında toparlanmış bir halk varmışçasına halka seslendiler, sisteme ilişkin olan sınıfsal konum ve farklılıklar üzerinde pek fazla durulmadı.

İçsel dinamikler açısından ısrarla işaret edilmesi gereken bir diğer nokta Türkiye'nin uluslararası sistemle bütünleşme sürecinin önemli bir diğer sonucu, sadece büyük sermaye değil ve belki de daha çok küçük ve orta ölçekli işletmelerin de dünya ölçeğinde gerçekleşen piyasa ortamına entegre olacak yol ve yöntem konusunda belirli bir yol almalarıdır. Alınan yolu tanımlayan önemli bir değişken zor koşullarda ayakta kalma ve dahası uluslararası piyasayla diyalog kurma başarısı gösteren bu küçük ve orta boy işletmeleri bir yandan uluslararası sistemle ilişki kurma yol ve yöntemlerini bilmeleri, diğer yandan ülke pazarı ve ülkedeki güç ilişkileri içinde görece güçsüz konumda olmalarıdır. Bu kesimler için "kalkınma" özel bir anlam ifade ediyor. Kalkınma, ama 1980 öncesi anlamında, ülke iç pazarı anlamında kalkınma değil, daha çok dünya ölçeğinde işleyen acımasız şebeke içinde yer alma anlamında kalkınma kavramı önem

kazanmıştır. Büyük ölçekli sermayeler arası süren ulusal ya da dünya pazarı yönelimli olma, küçük ve orta boy işletmeler açısından da önem kazanmaya başlamıştır. Örnek olarak yapılan araştırmalar, her iki kesim için de ihracata yönelik olmanın krizden daha az etkilenmeye neden olduğunu göstermekte. Bu gelişmeyi temsil ilişkisi olarak TOBB'un değişen yapısında daha açık bir şekilde görebiliriz. Ama bu durum Refah Partisi'nin AKP ve SP olarak ayrışmasında daha açık bir şekilde görülebilir. SP'nin programında daha çok islami bir yönelim ile küçük ve orta boy işletmelerin ülke içi pazar için desteklenmesine ilişkin bulgular sıklıkla yer alırken, AKP'nin parti programı sanki Dünya Bankası'nın 1997 Raporu'nun Türkiye için uyarlanmış halini içeriyor. Burada CHP ile olan farklılığı da görebiliriz. CHP'nin raporunda Türkiye koşullarına uyarlanmamış bir Dünya Bankası söylemi görülüyor. Şeffaflık, eşgüdüm, etkin devlet, e-devlet vurguları, Hindistan Raporu vs. İki piyasa yönelimli dil, ama bir dil daha yerli (AKP), diğeri ise daha yukarıdan sunulan bir dil.

İkincisi, seçimler dünya ekonomisinin içine girdiği bir kriz döneminde gerçekleşti. Türkiye'deki dönüşümü de etkileyen dünya ekonomisi bir gerileme sürecine içine girdiği bir zaman diliminde seçimler gerçekleşti. Dünyanın içinde bulunduğu bu ekonomik koşullar, sadece ekonomik değil, bir dizi politik yansıma ile Türkiye'de etkisini gösteriyor. Bu politik koşullar belki de daha çok Türkiye'yi belirleyen dinamikleri içeriyor. Özellikle Irak-ABD arasındaki gerilim ve savaş tehditi Türkiye için önemli bir dizi problemi içinde taşıyor. ABD'nin hegemonik gücünü yeniden oluşturma kaygılarının yoğunlaşarak arttığı bu dönemde olası Irak savaşı Türkiye'nin ekonomik açmazlarını arttıracak bir geleceği işaret etmekle birlikte Türkiye'nin kendi içinde sürdürülemez boyutlara varan borçların çevrilebilirliği ya da kaynak ihtiyacı, Türkiye için kısa erimli bir çözüm olarak kaynak bulma olarak tanımlanabiliyor. Diğer yandan AB'ye giriş yönündeki içsel dinamiklerle, AB'nin beklentileri ve istekleri özellikle Kıbrıs sorunu olarak açığa çıkan güncellik seçimin yapıldığı dönemi tanımlayan bir diğer önemli durumu işaret ediyor.

Bu anlamda nesnel koşullar açısından, gerçekten seçim hem Türkiye'nin kendi tarihsel koşullarını yeniden biçimlendiği bir dönem, hem Türkiye'nin de içine daha çok entegre olmaya çalıştığı dünya kapitalizminin ilginç dönüşümler yaşadığı bir dönemde gerçekleşti.

Fuat Ercan

**Seçim,
sermaye dışı
kesimlerin
süreçe
müdahale
etme
olanağını
kısıtlayan
koşullar
içinde
gerçekleşti**

Birbiriyle ilişkili, bu iki dinamik süreç seçim sürecinde partileri ve seçmen kararlarını belirledi. Seçmenlerin tavrını bu genel dinamikler belirledi. "Peki parti programları neleri işaret ediyordu?" İdris Küçükömer siyasi organizasyonların kaynak yaratma ve kaynak aktarma mekanizmalarına katılım amaçlı yapılar olduğunu ifade eder. Bu anlamda parti programlarına baktığımızda ilk anda hastalıklı bir özelliklerini görüyoruz. Bu hastalık şudur: sağından soluna hangisi olursa olsun parti programları herhangi bir referans göstermeden "halk kitlesi" diye bir belirsiz bir kavram üzerine inşa edilmiş. Yani CHP'de de bu var, MHP'de SP'de bu var, DEHAP'ta da bu var. Tanımlanmamış farklı nesnel konumlar, yani sınıfsal konumlar parti programlarında göz ardı edilerek genel bir halk kitlesi üzerinden referanslar yapılıyor; bence bu önemli. Belki de Max Weber'in ifade ettiği anlamda siyasetin mesleğe dönüştüğü bir süreç yaşanıyor. Ama siyasetin meslek olarak yapılması, aslında belirli nesnel gerçeklikleri ve bu gerçekliklerin açığa çıkardığı farklılıklar üzerinden siyaset yapılmasını gerektirir. Oysa genel günlük politikalar, daha çok genel bir halk ve kitleye seslenerek gerçekleştirildi.

İkincisi, parti programlarını incelediğimizde aslında parti programlarının işaret ettiği, çözümlenmeye çalıştığı şeyler, Türkiye'deki toplumsal ilişkiler alanındaki sorunları gösteriyordu. Gerçekten parti programlarına baktığımızda birincisi, neyi ifade ediyor? "Biz bir yılda bir milyon iş ortamı yaratacağız." İşsizlik sorunu hemen hemen hepsinde var. İki, gelir dağılımı sorunu, yani "gelir dağılımını düzelteceğiz" var. Hemen hemen tüm parti programlarında küçük ölçekli üreticilerin kredi kaynaklarının, mekanizmalarının desteklenmesi var. Tarım kesiminin desteklenmesi var. Kısaca, parti programları, Türkiye'nin problemleri alanlarını gösteriyor. Genel olarak halk söylemi tutturulduğu için bütün problemlere de referans verildi, çözüm yolları önerildi.

Eğer parti programlarını birtakım değişkenlere ayırsak, aslında iki tane eğilimin olduğunu görüyoruz. Birincisi, piyasa mekanizmalarını öne çıkartan partiler vardı. Piyasayı bir kurum olarak ayakta tutma, özellikle uluslararası sermayeyle bütünleşmeyi gündemine alan argümanlar vardı; özellikle AKP, CHP, YTP, DYP gibi partilerde bu açık bir şekilde ifade edilmişti. Bu yönde yani piyasa yönelimli programlarda bir rekabet hali vardı. Mesela CHP "biz sosyal liberalizmi savunuyoruz, piyasayı

savunuyoruz" derken. Bunun karşılığında seçimin tek galibi olan AKP ise: "Biz liberal sosyal sentezi daha iyi uyguluyoruz, piyasaya daha iyi entegre oluruz" diyor. Baktığımızda günlük söylemde çok farklı gibi görülen partilerin, aslında piyasayı geliştirme konusunda birleştiklerini görüyoruz. Bu seçim ortamını tanımladığını söylediğimiz Türkiye'nin dünya kapitalizmi ile kurumsal düzeyde bütünleşmesinin anlamlı ifadesi oldu. Bu ifade temel eğilim olduğu ölçüde, bu eğilime güç veren bir partiyi öne çıkardı. Bu anlamda seçim ortamını tanımlayan koşullar, aslında seçim sonucunu da belirledi. Bu bir anlamda seçim sonucunda iktidara geçen AKP'nin de ne yapacağını değil, ne yapması gerektiğinin genel çerçevesini çizdi. AKP uygulamalarıyla verili piyasa mekanizmasını güçlendirecek mekanizmalardan çok uzağa gitmeyecektir, özellikle AKP gitmeyecektir. Çünkü Türkiye'nin kapitalist dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecinde önemli değişkenlerden biri, henüz yeni gelişen ve gelişmesini de uluslararası piyasada gören küçük ve orta boy ve yer yer TÜSİAD'ın üyelerine göre daha geç sermaye birikimini oluşturan ama belirli bir büyüklüğe ulaşan uluslararasılaşmış sermayelerin belirleyici olması demeyeceğim ama çok daha fazla uluslararasılaşmadan çıkarı olan sınıfları temsil ediyor. Yıllardır uluslararası piyasayla sürdürülen karşılıklı ilişkiler bu kesimler için, sistemin yön ve eğilimini belirlemede önemli bir yol almalarına neden olmuştur.

İkinci gruptan bahsettiğimizde bu da daha çok, burada da çok eleştirel bir dille ifade edilen "piyasadaki olumsuzlukların üstesinden geleceğiz" diyenler var; bunlar daha çok nerede? Piyasa problemlerini ifade eden bir ekip, tam anlamıyla IMF karşıtı programlarla karşımıza çıkıyor. Sanki kapitalizm eşittir IMF, sanki Türkiye'deki bütün problemlerin kaynağı IMF'nin yarattığı politik uygulamaların ürünüymiş gibi bir şeyle ki, bunun en tipik örneği Emek Platformu'nun hazırladığı, geçtiğimiz günlerde yeniden dile getirilen bir emek programında. EMEP Partisi'ne bakalım, hatta HADEP'in, DEHAP'ın programına bakalım, TKP'nin programına bakalım, her birinde Türkiye'deki mevcut siyasal oluşuma karşı parti programlarında gördüğümüz şey dıştan yapılan müdahalelerin ve kötü politikacıların seçim sonrasında ortadan kaldırılacağı vurgulanıyor. Hastalıklı bir şey var. Sanki işleyiş, kapitalizmin normal mekanizması değil de, birtakım kötü politikacılarla dışarıdan yapılan müdahalelerin sonucu gibi algılanıyor.

Fuat Ercan

**Sağından
soluna
hangisi
olursa
olsun
parti
programları
herhangi bir
referans
göstermeden
"halk kitlesi"
diye bir
belirsiz bir
kavram
üzerine
inşa
edilmiş**

Seçime giren ve seçimde başarılı olmayan partileri ise, ya daha önce temsil ettikleri sosyal tabanı kaybeden ya da desteğini alamayan partiler ile, belirli nesnel sosyal sınıfla ilişki kuramayan partiler olarak tanımlayabiliriz. Bu anlamda MHP'nin destek aldığı sosyal kesimlere karşı beklenenleri gerçekleştirememiş olması (özellikle işsizliği önleme, yeni iş olanakları yaratma gibi) buna önemli bir örnek olurken, sol partiler, özellikle de ulusal bir söylem tuturan partiler tam bir yenilgi yaşadılar.

Peki seçmenlerin durumunu nasıl değerlendirebiliriz? Burada ya seçmenlerin nesnel koşulları ile, yani objektif bir analiz yapabiliriz, ama seçmenlerin kendini ifade etmeleri genellikle nesnel konumlarını çevreleyen kültürel faktörlerle belirlenir. Adalet isteğinin yoğunlaştığı bir aşamada, adalet, bazen "haksızlığa" uğramışların yanında yer almak, bazen "kendini özne konumuna" sokan dinsel motiflerden hareketle tanımlanabiliyor. Genellikle de sınıf konumları bu farklılaşan biçimlerde açığa çıkıyor. Soyutlama düzeyinin çok derin detayında dolaşacak olursak; aslında Türkiye'de gerçekten kapitalist sistemin bugün açığa çıkarttığı problemleri yaşayan çok geniş, gittikçe de sorunu artacak olan tarım kesimi var.

İkincisi, işçi kesimi var. İşçi kesimini kendi içinde ayırt edebiliriz; daha görece formel alanlarda çalışanlar, bir de işsizler kesimi var. Onun dışında Türkiye için esas belirleyici olan parti programlarına da yansıyan yönüyle esas seçmen kitlesini küçük, orta boy girişimcilik ya da geleneksel anlamda esnaf ve sanatkarların oluşturduğu geniş bir katman var. Bu geniş katmanın politik olarak kendisini ifade etmesinin parti programlarında önemli açılımları olduğunu görüyoruz. Küçük üreticilere kredi vermek mi deriz; bunların uluslararası sistemle entegre olması mı deriz? Yani küçük, orta boy, gerek küçük burjuvazi, gerek büyük sermaye, ya da sektörler açısından kapitalizmin ulaştığı aşamada dönüşüm isteyen, elindeki küçük mülkiyeti korumak isteyen farklı seçmenlerin var olduğunu söylememiz gerekiyor. Bu sınıfsal konumlanma da kesin net tavrı olan bir grup varsa, o da artık uluslararası sistemle entegre olmanın tüm koşullarını taşıdığını ya da zorunluluk içinde olduğunu sabah-tan akşama kadar dile getiren büyük sermaye (TÜSİAD) ile uluslararası alt sözleşme ilişkilerine giren küçük ve orta boy sermaye (TOBB vs) gruplarıdır. Bu kesimin temel isteği nedir? Temel istek, uluslararası sistemle entegre olmanın gereklerini yerine getirme şeklinde aç-

ığa çıkıyor. Bu isteğin açığa çıkış tarzı da Sabancı Ağa'nın sürekli ifade ettiği "güçlü olmalıyız, güçlü olana oy verin, ben de güçlü olana oy vereceğim." Yine Eczacıbaşı Grubu da "güçlü bir programa, güçlü bir partiye, hükümete ihtiyacımız var. Çünkü istikrara ihtiyacımız var" ifadelerini kullanacaktır. Seçim sonucunda tek başına iktidara gelen AKP, güçlü hükümet isteği ile örtüşüyordu. Aynı şekilde uluslararasılaşmayı "kalkınma" kavramı ile ifade eden orta ve büyük sermayenin istekleri ile de örtüşüyordu.

Bu nesnel koşulların dışında bizim kafamızı karıştıran seçmen tutumları. Seçim sonuçları seçmenlerde partilere karşı, partilerin meşruiyetini yitirdiği yönünde bir eğilimin varlığını gösterdi. Bu eğilim yüzde 20'leri aşan bir "oy kullanmama" biçiminde açığa çıkarken, partiye, partilere ve parlamenter sisteme tepkilerini dile getiren ve daha çok marjinalleşmiş kesimler ise kısa bir sürede kurulan Genç Parti'ye oy vererek tepkilerini dile getiriyorlardı.

• **Kurtar Tanyılmaz** - Konuşacağımız konu başlıkları etrafında dört noktayı ön plana çıkartmak istiyorum. Partilerin programlarına baktığımızda, partilerin programlarından da önce genel olarak esen havaya baktığımızda, gerek basın çevrelerinde yazılan yazılarda, gerek bütün bu seçim sürecinde parti temsilcileriyle yapılan görüşmelerde temel tespitin şu olduğunu görüyoruz: Deniliyor ki, ortada bir siyasi kriz var ve bu siyasi krizden dolayı ekonomide sürekli olarak istikrar sağlanamıyor; ekonomide yaşanan krizin temel nedeni aslında siyasetteki krizden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, asıl ön plana çıkartılan mesele bu. Benim bu konuya ilişkin altını çizmek istediğim birinci nokta ise şu: Burada nedenle-sonuç karıştırılıyor. Asıl vurgulanması gereken ise siyasi krizin bir neden değil, bir sonuç olduğudur. Yani ekonomik kriz siyasi krizin altında yatan temel neden ve bu bir türlü çözülmemiyor. Bir türlü çözülmediği için de o hükümet de gelse, başka türlü iktisat politikaları da uygulansa ciddi bir siyasetin temsiliyet krizi veya meşruiyet krizi, ne dersek diyelim, bu kriz bir şekilde kendini sürekli olarak yeniden üretiyor ve ortaya koyuyor. Dolayısıyla, bir ke-re hem partileri, hem onların programlarını değerlendirirken doğru bir tespit yapmak lazım.

Siyasi krizin ekonomik krizin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz, nedeni değil; bu olguyu ters yüz etmemek lazım. Oysa siyasetteki krizi ön plana çıkaranlar şu politik sonuca varıyor: O zaman siyasette demokrasi olması lazım,

Fuat Ercan

Seçim sonuçları seçmenlerde partilere karşı, partilerin meşruiyetini yitirdiği yönünde bir eğilimin varlığını gösterdi

siyasete demokrasi getirme talebinin baktığımız zaman partilerin birçoğuna, programların birçoğuna sinmiş bir felsefe olduğunu görüyoruz.

Siyasette demokrasiden ne anlaşılıyor? Mesela, Avrupa Birliği tartışması, Avrupa Birliği'nin demokrasi getirip getiremeyeceği, Güneydoğu sorunu vb. IMF'nin ısrarla yürürlüğe konmasını istediği yasalar, bütün bunların daha demokratik bir ortam getireceği beklentisi. Dolayısıyla, siyaset düzeyinde tanımlanan bir demokrasi talebi var ve bu da siyasal krizin ekonomik krize yol açtığı tespitinden kaynaklanıyor. Halbuki asıl kriz sürekli olarak ekonomiden kaynaklanıyor. Dolayısıyla da eğer bu tespit doğruysa bu programları ve partileri seçim sürecinde değerlendirirken ön plana çıkartılması gereken ekonomide demokrasi talebidir.

Ekonomide demokrasi talebi şu anlama geliyor: Türkiye'nin öncelikli sorunlarına ilişkin kararlar kimler tarafından verilecek? Öncelikli sorunlar nelerdir? Biraz evvel Fuat bahsetti. Gelir dağılımı, işsizlik, Türkiye'nin borçlarının çevrilip çevrilemeyeceği, dışarıdan borç alma, iç borçların giderek artması, sanayileşme sorunu; bütün bu sorunların önceliklerine göre çözümüne yönelik kararlar, yerli ve yabancı sermaye çevreleri, uluslararası finans şirketleri ve onları temsilen - onlardan bağımsız değil - IMF ve Dünya Bankası tarafından mı verilecek? Yoksa çalışan sınıflar, işçiler, memurlar, köylüler, küçük üreticiler tarafından mı verilecek? Bu soruya cevap verilmesi gerekiyor ve bu eksenli koymak gerekiyor. Yine partilerin programları değerlendirilirken de bu soruyu sormak gerekiyor.

Şöyle diyelim: Birçok liberal tarafından ifade edilen "siyasette demokrasi olursa ekonomiler de gelişebilir, ilerleyebilir" argümanını sorgulamamız gerekir. Siyasette demokrasinin önkoşulu ekonomide, üretim alanında demokrasidir ki bunun da gerçek anlamda hayata geçebilmesi, üretim araçlarının mülkiyetinin özel ellerde değil, kamuda toplanmasını, tüm çalışanların üretim sürecinin her aşamasında kararlara katılım ve denetim yetkisine sahip olmasını öngörsayar. Dolayısıyla da ekonomide demokrasinin sağlanabilmesinin temel koşulu, öncelikle "sorunlara ilişkin çözüm yollarının tartışılması kimler tarafından yapılacak?" sorusuna cevap vermektir. Partilerin bu konuya ilişkin programlarına yansımış herhangi bir tutumlarını bulmak, boş lafların ötesinde, pek mümkün değil.

Benim burada ifade etmek istediğim bununla bağlantılı ikinci bir nokta ise şu: Parti programlarının büyük bir çoğunluğunda, sosyalist solda olan partileri biraz daha kenarda tutarak, -oraya biraz sonra geleceğim- benim "işadamlı yönelimli" dediğim programlar, politikalar gündeme getiriliyor. Birkaç örnek vermek gerekirse, "ülkenin kurtuluşu ihracatta" başlığı altında yayınlanan bir haberde AKP'nin Başkan Yardımcısı Abdullah Gül'ün bir ifadesi var, diyor ki; "Bu bataklıktan kurtulmak için olağanüstü hamle gerekir, bu hamlenin de ihracat olduğuna inanıyoruz. Ülkenin geleceğini burada görüyoruz. Siz işadamları olarak çıkmaz sokakta dükkân açar mısınız? Şimdi ülke de çıkmaz sokağa dönmüştür." Yani ülkeyi bir çıkmaz sokağa benzetip işadamlarının gözlüğüyle olaya bakılıyor. Keza CHP'nin önde gelen isimlerinden Derviş'in açıklamalarına baktığımızda şöyle bir ifadeyle karşılaşıyoruz: "Güçlü; sanki şirketlerdeki CEO'lar gibi, yani şirket yöneticileri gibi bir başbakan gerekiyor. 36 bakanlıkta herkesin imza yetkisiyle yatırım, iş ve ihracat yapabilme ortamını sağlayamıyorsunuz". Dolayısıyla, tam bir şirket ya da işadamlı yönelimli, ülkeyi bir şirket yönetimi gibi algılayan bir bakış açısı var ve bu bakış açısı birçok partinin programına sinmiş vaziyette. Yani "şirketler için iyi olan bütün toplum için de iyidir" varsayımıyla karşı karşıya geliyoruz ve buradan şuraya gelmek istiyorum: Ülkenin temel sorunlarını açıklamada, dünya ekonomisinin gidişatıyla Türkiye ekonomisinin yapısal bağlarını kurmadan, sanki başımıza gelenlerden hortumcu bazı işadamları, yolsuzluk yapan bazı politikacılar ya da iktisat programlarını dayatan IMF sorumluymuş gibi, birtakım bireysel aktörleri sorumlu tutan; bunun arkasındaki yapısal, sistemik unsurları göz ardı eden bir yaklaşımı birçok parti programında görmekteyiz. Başka türlü ifade edecek olursak; bütün sorunlar, bunların arkasında yatan yapısal, sistematik unsurların, yani geç kapitalistleşen bir ülkenin tam da dünya ekonomisinin giderek derinleşen bir bunalım yaşadığı dönemde dünya pazarıyla bütünleşme sorunları, rekabet edebilme sorunları ve bunların sınırlarına değinmeden, bütün bunları tartışmaya açmadan, biraz evvel değindiğim gibi sadece belli aktörler üzerinden ele alınıyor ve özellikle burada da şirketler açısından, işadamlarının bakış açısından ve özellikle büyük sermayeler açısından ele alınıyor ve bunu bir şekilde eleştirmek lazım. Dolayısıyla, bundan dolayı ekonomide demokrasi talebinin ön plana çıkartılması gerekiyor.

Kurtar Tanyılmaz

Birçok liberal tarafından ifade edilen "siyasette demokrasi olursa ekonomiler de gelişebilir, ilerleyebilir" argümanını sorgulamamız gerekir

Üçüncü noktaya geçmeden şunu da söyleyeyim: Mesela, bütün partilerin programlarında üç aşağı beş yukarı gördüğümüz ortak sap-tamalar şunlardır: Asıl sorun üretimsizliktir, do-layısıyla büyüme gereklidir. İkincisi, rant eko-nomisi; çünkü yolsuzluk vardır, hortumlama vardır ve saire. Dolayısıyla rant ekonomisinden üretim ekonomisine geçilmelidir. Ülkede gelir eşitsizliği vardır ve işsizlik vardır gibi bir-takım tespitler var. Bunlar aslında birer sonuç, neden değil. Dolayısıyla, nedenleri biraz evvel dediğim yapısal ve sistemik olan unsurlarda aramak gerekiyor. Ama burada da şunu dikka-te almak lazım: Denilebilir ki; "ekonomide de-mokrazi neden ön plana çıkartılmıyor?" Çünkü bugüne kadarki siyasal hayatta, özellikle se-çim süreçlerinde şu gözlemi yapmak mümkün: Burada hükümetlerin oluşmasında sermaye çevrelerinin, Batıdaki uluslararası finans çev-relerinin yönlendirici etkisini göz ardı etmemek lazım. Mesela, yine en yakın yaşadığımız dö-nemden bir örnek verecek olursam; basını da elinde tutan özellikle büyük sermaye çevreleri-nin, diyelim ki TÜSİAD'ın taleplerine baktığı-mız zaman - burada zaman almamak açısından ayrıntıya girmiyorum - kamuda reformun, kamuda fazla istihdamın azaltılması, özelleş-tirmeler vs, bir dizi de başka şeyler var. Aslında partilerin büyük bir çoğunluğunun program-larıyla örtüşüğünü görüyoruz. Yani buralarda biraz evvel söylediğim bağlantıyı görmek mümkün. Öte yandan büyük sermaye çevreleri-nin, uluslararası finans çevrelerinin, yani eko-nomide demokrasi talebini bunun için öne sür-üyorum, ekonomide gücü elinde tutan kesim-lerin partiler üstündeki yönlendirici etkisini de göz ardı etmemek lazım. Somut örneklerle baktığımız takdirde AKP Başkanı'nın en yakın zamanda ABD'ye gitmesi, orada ABD Savun-ma Bakanı'yla ve ilişkili bir takım kurumlara görüşmesi, Derviş'in keza ABD'ye gitmesi, sağlık nedeniyle gitmesine rağmen kendisiyle, ABD'deki gezisi ile ilgili basında en ufak bir yazının yayınlanmaması vs.

Öte yandan mesela, Irak'a müdahaleyle il-gili bir sorunda ABD'nin Irak'a yapacağı ope-rasyon ve bunun Türkiye'ye ekonomik etkileri-ne ilişkin olarak ve genel ekonomik durumun konuşulduğu bir toplantıya Derviş'in yanı sıra DTP Lideri Mehmet Ali Bayar'ın, Amerikan Büyükelçisinin, TÜSİAD Başkan Yardımcısı-nın, Cem Boyner'in, Eczacıbaşı'nın, Mustafa Koç'un katıldığı toplantılar düzenleniyor. Do-layısıyla, aslında bütün bunların yönlendirdiği ve birtakım kararların, görüldüğü üzere belli

bir azınlık tarafından alındığı bir ortamda, sis-temde seçimlere giriyoruz. Dolayısıyla da ön-celikle ön plana çıkartılması gereken, dediğim gibi, gerçekten bundan mağdur olanların - ki, bunların kim olduğu açık: işçiler, köylüler, kü-çük üreticiler ve saire - bütün bunların katılabi-leceği bir ekonomide demokrasi talebini gün-deme getirmek gerekiyor.

Peki, bu talebi gündeme getirdiğimizde, üçüncü noktaya şimdi geliyorum, şunu ele al-mak gerekiyor: Toplumun geniş kesimlerinde, özellikle bu mağdur olanlarla partilerin ilişkisi-ne bakmak gerekiyor. Yani temsil edilen ta-banla parti yönetimi arasındaki ilişkilere baktı-ğımız zaman, partiler acaba kimin çıkarlarını temsil ediyor? Biraz evvel gerçi bunun ipucunu veren konuşmalar yaptığımı düşünüyorum; ya-ni partilerin, işadamları yönelimli politikalar ve programlar izlemeleri vb. Ama öte yandan baktığımızda iki şeyi ayırt etmek lazım. Partile-rin adaylarının mesleki dağılımına bakmak ge-rekıyor. Bir de partilerin temsil etme iddiasında oldukları, programları itibarıyla çıkarlarını ön plana çıkardıkları toplumsal kesimlere bakmak gerekiyor. Buna ilişkin basında takip edebildi-ğimiz kadarıyla, yapılan çalışmalarda partilerin adaylarının mesleki dağılımına baktığımızda, örneğin sosyal demokrat iddiasında olan CHP'nin milletvekili adaylarının büyük bir ço-ğunluğunun işadamlarından oluştuğunu gör-mekteyiz. Burada hepsinin ayrıntısına girmiyor-um, MHP'de işadamları ve öğretim görevlileri başı çekiyor, DYP'de mühendis, iktisatçı ve tüccarlar, ANAP'ta serbest meslek sahipleri, mühendisler, YTP'de serbest meslek sahipleri çoğunlukta, AKP'de işadamları ve müteahhitler ağırlıklı. Dolayısıyla, bu şekilde önümüzdeki dönemde parlamentoya girmesi beklenen milletvekillerinin bileşimine, mesleki dağılımla-rına baktığımız takdirde büyük bir çoğunlu-ğunun aynı 1990'larda olduğu gibi işadamları ve kısmen de esnaftan oluştuğunu görmekteyiz. Dolayısıyla da aday profili burada açık bir şe-kilde aslında partilerin izleyebilecekleri çıkarları, kimin çıkarlarını temsil ettiğini gösteriyor.

Öte yandan yapılan çalışmalara baktığı-mız takdirde de asıl bundan mağdur olan ge-niş kesimleri, mesela diyelim ki işçilerin büyük ölçüde MHP ve AKP'ye oy verdiğini görüyo-ruz. Dolayısıyla, "sol iddiasındaki partiler aca-ba neden asıl bu toplumsal sorunlardan mağ-dur olan kesimler, işçiler, köylüler ve küçük üreticilerle buluşmıyor?" sorusunu da burada dile getirmek gerekiyor. Dolayısıyla da burada

Kurtar Tanyılmaz

**Ekonomide
demokrasi
talebini
bunun için
öne sürüyorum,
ekonomide
gücü elinde
tutan
kesimlerin
partiler
üstündeki
yönlendirici
etkisini de
göz ardı
etmemek
lazım**

da sol olduğunu iddia eden partilerin biraz daha tartışılması gerekiyor.

Ama şunu ortaya koymak lazım: Türkiye'deki işçi kesimi büyük ölçüde sağa oy veriyor. MHP, normalde sol kesimin tabanı olması gereken mavi yakalılardan oy alıyor. CHP ise mavi yakalılardan oy alamıyor, beyaz yakalılardan oy alıyor. Yani toplumdaki orta sınıf dediğimiz kesimlerden. Buradaki asıl o sorunu da görmek lazım. Neden asıl olması gereken tabanla bu partiler buluşmuyor. Onların çıkarlarını temsil eden programlar geliştirmiyorlar diye bitiriyorum; bunu belki ikinci turda konuşuruz.

• **Emine Tahsin** - Öncelikle nasıl bir süreçte seçime girdiğimizi biraz açmak istiyorum; Türkiye kapitalizminin dünya kapitalizmiyle bütünleşme çaba ve sancılarının yoğunlaştığı bir dönemde seçime girdik. 2001'de yaşanan krizin ardından çıkartılan "15 günde 15 yasa" da bunun en somut göstergesi. 24 Ocak 1980'den itibaren uygulanan sermaye birikim modelinin iflas ettiği, bunun toplumun geniş kesimlerine yoksulluk ve umutsuzluk, siyasete ise çözümsüzlük ve çürümüşlük olarak yansıdığı bir dönemde seçime girdik. 3 Kasım'da iki seçeneğin ortaya çıktığı bir durum söz konusu idi; IMF'ye taahhüt edilen güçlü ekonomiye geçiş programının belli revizyonlar yapılarak sürdürülmesi ya da tamamen IMF ile olan ilişkilerin feshedileceği bir yönetime onay verilmesi. Düzen partilerinin programlarında IMF ile olan ilişkileri biz daha iyi yönetiriz şeklinde başlayan çözüm önermeleri ya da kendilerini IMF karşıtı olarak gösterme yarışına girmeleri de bunu göstermiştir.

AKP iktidarının da IMF'ye verilen taahhütlerin dışına çıkılabilmesi elbette söz konusu olmayacaktır. Yoksul kesimlerin, emekçilerin oyunu alarak iktidara gelen AKP'nin, gelir dağılımını emekçi kesimler lehine düzeltme zorunluluğu AKP'nin en ciddi açmazlarından biridir. AKP'nin bir sonraki dönemde başarısız olarak değerlendirilmesine neden olabilecek hassas bir başlıktır. AKP, oy aldığı kesimleri Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın önermelerini dışlamayarak, ancak programda belli revizyonlara giderek rahatlatmaya çalışacaktır. Küçük ölçekli üreticilerin rahatlatılması, belli oranlarda vergi muafiyeti sağlanması, "mali milad"ın yeniden düzenlenmesi, tarım kesimine öngörülenin üzerinde sübvansiyon verilmesinin koşullarının hazırlanması gibi. İhracatın artırılması ya da imalat sanayinde üretim artışının gerçekleşmesi zorunluluğunun

nasıl aşılacağı sıkıntı olmaya devam edecektir. Reel sektörün tamamen iflas ettiği, sanayi kapasite kullanım oranının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra en düşük düzeye ulaştığı koşullarda hangi sektörlerin motor güç olacağı, hangi sektörlerin ön plana çıkarılacağı net değildir. Türkiye kapitalizminin içinde bulunduğu en temel açmazlardan biri bu. İhracata dayalı büyüme modelinin sonuna gelmiş olması, Türkiye kapitalizminin dünya ölçeğinde rekabet edebilirlik gücünü yitirmiş olması gibi açmazların nasıl aşılacağı muammadır. Bu; yabancı sermaye yatırımlarının artışı ile sağlanabilecek bir büyüme beklentisinin üretilmesini beraberinde getirmektedir. Ancak 1980'den bu yana Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ve bileşimine baktığımızda bu gerçekçi görülememektedir. Dünya ekonomisinin durgunluk sürecine girdiği bu dönemde Türkiye'ye gelecek olan yabancı sermaye yatırımlarında, büyümeyi artıracak yönde bir artış beklenmemelidir.

"Popülist" çözüm önerilerinin üretilmesi ise sadece kısa vadeli rahatlamalar yaratmaktan öteye geçilmeyecektir. AKP iktidarının IMF'ye verilen taahhütler ile sınırlı bir hareket alanının olacağı açıktır.

Türkiye'nin Kuzey Irak'a müdahalenin yönün olarak tartışıldığı bu dönemde George Soros'un da söylediği gibi en güçlü pazarlık payının ordu olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin hangi başlıkla rekabet edebileceği aslında daha çok Türkiye'nin jeopolitik önemiyle bağlantılı belirlenecektir. Yani borçların bir anlamda çevrilebilirliği sorunu buna bağlı olarak gelişecektir diye düşünüyorum.

• **Serhat Aligil** - Seçimle ilgili, özellikle söylemek istediklerimi üç başlık altında toplamak istiyorum. Bana göre 3 Kasım seçimini önemli kılan çok somut üç tane şey var: Bir tanesi işsizlik; ama şu anlamda da işsizlik: Türkiye'de her zaman işsizlik oldu. Bu seferki işsizliğin, özellikle beyaz yakalıları tedirgin etmesi, onları çok yakından etkilemesi nedeniyle daha da öne çıktığını, daha da önemli bir hale geldiğini düşünüyorum. Bunun nedeni şu; Beyaz yakalılar mavi yakalılardan farklı olarak, büyük bir kısmı gerçek bir işsizliği ilk defa yaşıyorlar. Ayrıca mavi yakalıların genel olarak köyle bir bağları oldu hep Türkiye'de. Bir şekilde, işsizliği bu sayede manipüle ettiklerini düşünüyorum. Ama beyaz yakalıların bu tür ilişkileri genel olarak zayıf. Bu da, geleceğe yönelik koca bir belirsizliği ortaya çıkardı.

Emine Tahsin

Yoksul kesimlerin, emekçilerin oyunu alarak iktidara gelen AKP'nin, gelir dağılımını emekçi kesimler lehine düzeltme zorunluluğu AKP'nin en ciddi açmazlarından biridir

Yine işsizlikle ilgili diğer bir nokta ise bu işsizliği önümüzdeki dönemde daha da artıracak şey tarımda yapılan bir dizi düzenlemenin (birçok parti tarafından anlaşılmasına rağmen) işsizlik üzerinde büyük baskı yaratacağı ve sanayinin hizmetler sektöründe bunu karşılama gücü olmadığıdır.

Bir diğer konu ise çok somut bir olgu olarak yoksulluk ya da ortalama gelir seviyesinin gözle görülür bir şekilde düşmesidir. Ne kadar doğru olduğu tartışılabilir; ama sonuçta TÜRK-İŞ'in araştırması 4 kişilik bir ailenin yoksulluk sınırını 1.2 milyar lira olarak gösteriyor ve bundan hareketle de zaten Türkiye'de yüzde 40 nüfusun yoksul olarak yaşadığı söyleniyor. Son iki kriz Türkiye'yi bunu daha da artırarak bir atmosfere sürükledi.

Bir diğer konu da genel olarak insanların bütününe yayılan geleceğe olan güvensizliğin artmış olmasıdır. Bu aslında her zaman vardı: Türkiye'de emlak edinmenin de nedeni buydu, arazi almanın da nedeni buydu. Geleceğe karşı hep bir güvensizlik vardı; ama bu seferki güvensizlik hem artan işsizlikten, hem gelirin düşmesinden. Ayrıca geleceğe yönelik hep tek alternatif gösterilmesi de bu süreci etkilemiştir. Türkiye için bugün gösterilen tek alternatif ise AB, insanların gözündeki çok genel anlamda tek gelecek senaryosu bu.

Buradan hareketle partilerin tutumlarına bakınca bana şöyle geliyor: Partilerin, 1999'daki seçime yönelik programlarını, özellikle ekonomik olan programlarını inceledim. Bu seferkilere de baktım. O programlarla bunlar, bir-iki şey dışında üst üste örtüşüyor.

• **Kurtar Tanyılmaz** - Ben 1991'dekine baktım, o da örtüşüyor.

• **Serhat Aligil** - Beni en çok şaşırtan bu. Yani özellikle son 2,5 yıldır yapılan bir dizi düzenlemenin partiler tarafından anlaşılmadığını düşünüyorum. Çünkü bu söylemlere de yansdı.

• **Kurtar Tanyılmaz** - Yasal düzenlemeler derken tam olarak neyi vurgulamak istiyorsun?

• **Serhat Aligil** - Yapısal olarak nitelenen yasal düzenlemeler, birçok kurul oluşturdu, birçok kanun çıkarıldı ve bunlar hep Türkiye'nin çok kritik alanlarında çıkarılan yasal düzenlemeler ve uygulamalar; bunlar uygulamaya da girdi. Bir bakıyorsunuz Galatasaray'ın ortağı olan yabancı şirket uluslararası tahkime başvurmuş ya da bir bakıyorsunuz beyaz eşya ile ilgili Türkiye'ye damping soruşturması

açma durumuyla karşılaşıyorsunuz. Böyle bir dizi şey var; ama söylemlere bakınca çok şaşırtıcı. Örneğin, Çiller seçim konuşmalarının birinde, Manisa'da yaptığı toplantıda şunu dedi: "Tütün kotalarını kaldıracamız." Yasal olarak mümkün olmayan bir şey. Çünkü bunun bir kurulu var, artık bunu kurul belirleyecek. Söylemlerde bu var. Bir başka söylemde, AKP diyor ki; "biz 10 katrilyon liraya -şimdi 12'ye falan ulaştı - tasarrufu teşvik fonunu geri vereceğiz; bu piyasayı canlandıracağız..." Ama kaynak gösterilmiyor. Saadet Partisi'nin seçim bildirgesinde de "her yıl 100 milyar dolar bulacağız" deniyordu. Ama nereden bulacağına dayalı hiçbir şey yok.

• **Yasemin Öztürk** - Kamu gelirlerini havuz sistemi çerçevesinde tek elden kontrol ederek bu kaynağı yaratacaklarını iddia ediyorlardı.

• **Serhat Aligil** - Bir başka şey; hep yapısal düzenlemelerden bahsedilmesine rağmen, onlara atıflar yapılmasına rağmen hem Kurtar söyledi, hem Emine söyledi, Türkiye'deki partilerin üretim ekonomisi dedikleri kavramın altını hiçbir şekilde dolduramaları ya da Türkiye'nin mevcut olan yapılanmasının dışında fazla bir şey söylemedikleridir.

Geleceğe yönelik sektörlerle ilgili oluşturulmuş partilerin programları yok. Yani Türkiye'nin gücü nedir? Hangi alanda ne yaratabilir ya da oraya kaynak nasıl aktarılabilir. Çünkü hep kaynağın beklendiği yer dışarı, yabancı sermaye gelsin. Çarpıcı olan noktalardan biri bana göre bu. Çünkü Cem Boyner şöyle bir şey söyledi. Basına çok da yansımada, daha doğrusu satır aralarına yansdı, dedi ki; "Biz krizde hep tasarruf etik ve adam çıkardık. Ama bununla bir yere varamıyoruz. Artık bunu bırakıp yatırım yapmamız lazım." Aslında kilit noktalardan biri bana göre de bu. Yani krizin sorumlusu olarak gösterilen kamunun dışında başka sorumlu yok gibi bir hava var Türkiye'de ve partilerin programlarında.

Az önce Fuat'ın söylediği bir şey var, Kurtar da söyledi. Türkiye'de sermaye yapılanmasına göre politikalar değişik değişik argümanlarla partilerin programlarında yer alıyorlar. Büyük sermayenin isteklerine göre, daha uluslararası grupların isteklerine göre yer alıyor. Ama en ilginç bütün parti programlarında -buradan kastım düzen partileri olarak nitelenen partilerdir- hep şu var: Özellikle "Mali Milat"la ilgili kısım benim çok ilgimi çekti. Yani herkes "mali miladı erteleyeceğiz, 3 yıl ileri götüreceğiz, esneklik sağlayacağız" diyor. İşin tuhafı çok te-

Serhat Aligil

Hep yapısal düzenlemelerden bahsedilmesine rağmen, Türkiye'deki partiler üretim ekonomisi dedikleri kavramın altını hiçbir şekilde doldurmuyorlar

melli olarak o büyük sermaye gruplarını ilgilendiren konuların başında geliyor, böylesi bir şey var.

• **Mehmet Türkay** - İlk sorudan başlayalım: Türkiye seçimlere nasıl bir ortamda girmiştir?

Türkiye bu seçim sürecine uluslararası düzeyde yaşanan krizi yönetmeye dönük kurumsallaşmayla tanımlanabilecek bir sürece, kendi kurumsallaşmasını yeni entegrasyonun gerekliliklerine göre dönüştürdüğü bir dönemde girmiştir. Bunu biraz geriye götürüp Türkiye'deki siyasetin aktörleri açısından baktığımızda hafıza tazelemek açısından bazı şeyler söylenilebilir. Türkiye'nin bugünkü dünya ekonomisiyle ilk entegrasyonu İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır; buradaki siyasi aktör CHP'dir. 1930'larda kriz ve savaş izleyen süreçte yeniden yapılanan dünya sistemine ve bu bağlamda dünya ekonomisine entegrasyonun taşıyıcı aktörü CHP'dir. Söz konusu entegrasyonun gerçekleştirilebilmesi için dış ticaret serbestleştirilmiş, yüzde 105 oranında bir devalüasyona gidilmiş, uygulanması öngörülen planlar uygulamaya konmamış ve bu süreçte CHP de parti programında değişikliklere gitmiştir. Dönemin başbakanı Recep Peker 7 Eylül kararları olarak bilinen bu değişikliklerin zorunluluğunu şu sözlerle ifade etmiştir; "Sistemi değiştirmemiş olsaydık ister istemez dünya ticaret nizamı içinde tecrit edilmiş bulunacaktık". Ancak bu değişiklikler tek parti döneminin bütün olumsuzluklarının sorumlusu olarak CHP'nin görülmesini engellememiş ve CHP toplum nezdindeki meşruiyetini önemli oranda yitirmiş ve DP iktidara gelmiştir. Böylece Türkiye'de süreç içinde "merkez sağ" ve "merkez sol" olarak tanımlanan iktidar yapısı ve tabanı da şekillenmeye başlamıştır.

Bu süreç kendi içinde kesinti, farklılaşma ve süreklilikleriyle bugüne kadar geldi. Bugün gelinen noktaya Türkiye'nin dünya ekonomisiyle entegrasyonu ekseninde "merkez sağ" ve "merkez sol" oluşumları açısından bakıldığında bazı paralel gelişmelere işaret etmek mümkün. Türkiye'nin bugün gelinen aşamada yaşadığı entegrasyon 24 Ocak kararlarıyla başlayan dönüşümünün, dünya sisteminde ve ekonomisinde yaşanan gelişmelerle karşılıklı etkileşim içinde mantiki sonuçlarına ulaşmaya başladığı bir aşamaya gelmiş ve hukuksal çerçevesi DSP-ANAP-MHP'nin oluşturduğu merkez-sağ ve merkez-solun oluşturduğu koalision döneminde çıkartılan yasalarla somut bir hale ulaşmıştır. Bu durum, toplumsal so-

nuçları henüz ortaya çıkmamış olan kritik düzeylerdeki yasal düzenlemelerin tanımladığı doğrultu açısından "yeni" ve farklı bir tasarrufun ortaya çıkmayacağına işaret etmektedir.

Hükümetin bu yöndeki tasarrufları toplum nezdindeki meşruiyetinin iyice aşınmasıyla sonuçlanmış ve böyle bir güvensizlik ortamında "yeni" olduklarını ileri süren ya da öyle tanımlanan aktörler ön plana çıkarak süreci yönlendirmeye başlamıştır. Burada "yeni" olmaya ilişkin vurgu ihtiyatla karşılanması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan yasa değişiklikleriyle oluşturulan ortam, seçim sonrası iktidara gelen hükümetin hareket alanının sınırlarını da belirleyecek bir niteliğe sahiptir.

Parti Programlarına gelince; böylesine tanımlanmış bir alanın varlığı seçim sürecinde iktidara en yakın olan iki partinin, AKP ve CHP'nin söylemlerini bu alana referansla oluşturmaları anlamına da gelmiştir. AKP, programının ana aksını IMF ve AB çizgisinde oluştururken, bir taraftan devraldığı islami söylemi kendi tarzında üstü kapalı vaatlerle muhatabı olan kitleye iletmış, diğer taraftan çözülen merkez sağ boşluğunu doldurmak iddiasıyla bu çizgiye uygun bir söylemi ve görüntüyü de başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. CHP ise AB ve Dünya Bankası'nın raporları çizgisinde bir tür "üçüncü yol" çizgisini programına esas alırken, diğer taraftan dinsel tandansı yüksek bir " laik" ve/veya "çağdaş" liberal söyleme dayalı bir görüntü vermeye çalışmıştır. Her iki partinin programlarının esas aksını IMF-DB çizgisinin oluşturması farklılıkların söylem düzeyinde ortaya çıkması anlamına gelmiştir.

Peki seçim sonuçlarını nasıl değerlendirmeliyiz? Bu seçimle ortaya çıkan en önemli gelişme, kimin kimle ne zaman, nasıl yan yana düşebileceğinin belirli olmaması anlamında yaşanan omurgasızlaşmadır. Kayganlığı sürekli artan bir toplumsal zeminde gerçekleşen seçim ve ortaya çıkan sonuçlar, mevcut parlamenter sistemin "demokratikliğinin" sınırlarını açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bir taraftan yüzde 90'lara kadar oy alan partilerin meclis dışında kalması, diğer taraftan yüzde 20'ye yakın bir oranda seçime katılmayanlar düşünüldüğünde, iktidar ve muhalefetiyle bir temsilîyet sorununun ortaya çıktığı açıktır. Böyle bir tablonun istikrar anlamına gelmeyeceğinin anlaşılması lazım. Sermayenin ve buna bağlı olarak medyanın böyle bir tabloyu istikrar olarak topluma sunmaları kendi çıkarları açısın-

Mehmet Türkay

Bu seçimle ortaya çıkan en önemli gelişme, kimin kimle ne zaman, nasıl yan yana düşebileceğinin belirli olmaması anlamında yaşanan omurgasızlaşmadır

dan anlaşılmalıdır. Bu "görüntüde" sağlanan bir istikrardır, çok uzak olmayan bir zamanda bu durumun içinde taşıdığı istikrarsızlık bir biçimde ortaya çıkacaktır. DP, AP ve ANAP iktidarlarının "istikrarlı" dönemlerinin "istikrar paketleriyle" sonuçlandığını bu noktada hatırlamakta fayda var. Muhtemel kırılma noktaları en somut halini yeni bir "kriz" ortamında alacaktır. Hızla yoksullaşan bir kitlenin taleplerini tatmin edebilmek bu koşullarda mümkün değildir. Diğer taraftan TUSİAD ve MÜSİAD'ın çakışan ve çatışan talepleri arasında bir denge oluşturulması bir diğer sorun alanını teşkil etmektedir. Partilerin iç kurguları açısından baktığımızda AKP'nin muhtemel açmazları öncelikle oy aldığı kitlenin heterojenliğinden kaynaklanacak gibi görünmektedir. Siyasal İslam temelinde somutlaşan talepleri karşılayabilme düzeylerinin sınırlarının darlığı dolayısıyla parti içindeki tarikatlar arası dengenin tutturulabilmesi bu anlamda kritik bir noktadır. Bu olasılıkları kısmen erteleyebilecek olan ise ABD ve AB'nin AKP iktidarını diğer İslam ülkelerine bir model olarak sunma ihtimalidir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi AKP'nin hareket alanını belirli bir süre genişletip arttırabilir. CHP, aldığı oy oranıyla parti içi dengeleri koruyamayacak gibi görünmektedir. Kemal Derviş' in katılımıyla yaşanan oy kaybının parti içinde "Derviş Yasaları"nı eleştiren kesimin rahatsızlığını artırması ve parlamento dışı sosyal demokratların muhtemel oluşumları CHP'de bir çözüme olasılığını arttırmaktadır.

• **Yasemin Öztürk** - Teşekkürler. Ben şimdiki hem kısa bir toparlama yapmak, hem de kendi görüşlerimi sizlerle paylaşmak istiyorum.

Nasıl bir atmosferde seçime girildi?" derken üç aşağı beş yukarı bütün arkadaşların vurguladıkları şeyler çakıştı. Özellikle ekonomik açıdan son yıllara damgasını vuran kriz, yoksulluk, gelir dağılımındaki bozulma, işsizlik seçim öncesine damgasını vuran tartışma başlıklarıydı. Fuat; dünya kapitalist sistemine entegrasyon sürecinin uzantısı olan bir dizi yasal değişikliğin önemini vurguladı. Mehmet; bu yasal düzenlemelerle 24 Ocak kararlarının mantıklı sonuçlarına ulaşmaya başladığını söyledi. Bu bağlamda çok canlı bir tartışma süreci yaşandı seçim öncesi. IMF politikaları, kriz, Avrupa Birliği, son yasal düzenlemeler ve olası bir AKP iktidarının yaratacağı gerginlik üzerinden tekrar ordu-devlet-siyaset ilişkisi tartışmaları yaşandı.

Seçim öncesi çarpıcı olan bir diğer konu; az önce Mehmet'in "omurgasızlaşma" dediği,

yani partizan seçmenin giderek yok olduğu ya da aidiyet duygusunun eskisi kadar keskin olmadığına ortaya çıkmasıydı. Sonuçlar da gösterdi ki Türkiye siyasetinde kartlar tekrar karılıyor; merkez, sağ ve soldaki klasik temsiliyet değişim geçiriyor.

Son yıllarda özellikle ideolojik açıdan çok güçlü üç ana akım olduğunu düşünüyorum. Üç ana akım derken bunu politikada güçlü bir siyasi aktörle buluşabilmiş olması anlamında söylüyorum. Bunlar; islamcılar, ordu ve laik kesim ve Kürt hareketi diye düşünüyorum.

Burada Kurtar'ın sorduğu bir soru var; bu bağlamda o da önemli. Sol neden mağdur kesimle buluşamıyor? İşsiz, gelir dağılımı açısından düşük gelir grubunda, kriz mağduru kesimle solun neden buluşamadığı sorusu gerçekten önemli bir soru. Sadece bu seçimde değil, uzun bir zamandır solun ideolojik olarak güçlü bir çekim merkezi olmadığı bir dönemden geçiyoruz. Solun geleneksel kitle tabanı artık sola eskisi oranında oy vermiyor. CHP; daha çok kentli, iyi eğitilmiş orta sınıfın oylarını alırken, işçiler, işsizler, düşük gelir grubunda bulunanlar seçimlerini soldan yana kullanmadılar. Bir kısmı, belli bir tepki oyunu toparlayan Genç Parti'ye gitti, ama bir bölümü de, meydanlardaki söylemi farklı da olsa, mevcut durumu sürdüreceği son derece aşikar olan AKP'ye gitti örneğin. Burada tabii sol söylemi de tartışmak gerekli. Çünkü CHP Derviş'le birlikte seçime katılmakla söylemindeki değişikliği resmiyete de dökmüştü. Türkay; CHP programının arka planında AB ve Dünya Bankası çizgisini vurguladı. Öfkeli seçmen ise; mevcut düzenin temsilcisi gibi görünen ANAP, DSP, MHP ve DYP'yi Meclis'den silerken; aslında programatik olarak mevcut ekonomik programa uyacağı çok açık olan AKP'yi tercih etti.

Peki bundan sonra ne olacak, AKP oy aldığı seçmenle ilişkisini nasıl sürdürecektir? AKP'nin oylarını aldığı tabanı kısmen de olsa memnun etmek için popülist kimi politikalar uygulaması çok güç. Dünya ekonomisinin de içinde bulunduğu durumu düşünürsek, Türkiye'nin hızlı bir büyüme ve istihdam - gelir artışı sürecine girmesi de zor görünüyor. Bir diğer ihtimal ise; Mehmet Türkay'ın vurguladığı; ABD ve AB'nin AKP iktidarını diğer İslam ülkelerine bir model olarak sunma ihtimali. Böyle bir durumun gerçekleşmesi AKP'nin hareket alanını belirli bir süre genişletip arttırabilir. Tabii bir de Irak kartı var.

Yasemin Öztürk

**Sadece
bu seçimde
değil,
uzun bir
zamandır
solun
ideolojik
olarak
güçlü bir
çekim
merkezi
olmadığı
bir dönemden
geçiyoruz**

Buradan parti programlarına geliyoruz. Gerçi seçimler bitti, ama bu programların 'doğru okunması' Türkiye'de siyasetin dinamiklerini anlamamız açısından önemli. Örneğin Fuat'ın vurguladığı bir şey var; programların hemen hepsinde belli bir referans göstermeden 'halk kitlesi'ne vurgu yapılmış olması. Programlar çok fazla ortak nokta içeriyor, Fuat'ın deyimiyle tüm programlar Türkiye'nin problemlerini referans vermiş durumda. Programlarda krizin suçlusu olarak devlet, kötü politikalar, kötü yönetim gösteriliyor. Ama yapısal sorunlara, sistemik sorunlara hiç değinilmiyor. Sol parti programlarını dışarda bırakırsak hemen hepsinde serbest piyasa ekonomisine, liberal ekonomiye bir övgüyle karşılaşıyoruz. Hür teşebbüs, özel mülkiyet, devletin küçültülmesi, devletin sadece düzenleyici olarak piyasada rol alması; bütün bunlar programların ortak özelliği, hatta abartılı bir şekilde bunu savunanlar da var. Örneğin, özelleştirme konusunda DYP programında "üste para verimiz" diyordu, çok ilginç bir şey. ANAP ise; "zarar edip de bize geri satmaya çalışmasınlar, yeter, hepsini satıp savalım" diyordu. Liberal Parti; savunma sanayii dahil herşeyin özelleştirilmesini savunuyor. Kurtar da bu konuda "işadami bakışı yönelimli programlar" vurgusunu yaptı.

Serhat'ın bir vurgusu vardı. Bu son yasal düzenlemeler Türkiye'de ciddi bir dönüşüm yaratmaya gebe; bu başladı da. "Fakat bu konu parti programlarına yansımada" diyor Serhat.

Ben ise okuduğum programları çok fazla benzer ve çapsiz buldum. Yani ülke gündemiyle ilgili ortalama bir insana "otur, bu ülke nasıl kurtulur diye yaz" desen; çok benzeri şeyler yazardı.

• **Kurtar Tanyılmaz** - Hatta daha yaratıcı şeyler bulabilir.

• **Yasemin Öztürk** - Ayrıntılar çok eksik, Emine'nin vurguladığı gibi, hepsi "üretim" diyor, hepsi "ihracat" diyor, hepsi "iç kaynak" diyor; ama bu konularda somut olarak önerilen şeyler çok zayıf. Bu haliyle programlar seçmeni çok fazla küçümsüyordu. Oysaki seçim öncesi herkes bir çözüme kilitlemiş durumdaydı. İşsizlik, yoksulluk, gelir dağılımındaki bozulma, üretememe, borç sarmalı gibi her kesimin içinden çıkılmaz sorunları vardı, hala da var. Ama programlara bakınca hiçbiri net bir gelecek sunmuyordu, net çözümler önermiyordu. Çok genel, çok ayrıntısız ve bu haliyle özensiz programları karşıma çıkan. Serhat'ın dediği

gibi Avrupa Birliği'nin dışında hiçbir ufuk yok ve programlara baktığımızda somut hiçbir konuda direkt bir çözüm önerisi bulamıyorsunuz. Yani "üretimi artıracamız" diyor; ama altı boş. "İhracatı artıracamız" diyor; ama dediğim gibi ülke gündemiyle ilgili bir insanın oturup yazacağı şeyler ve yıllardır da tartışılan şeyler.

Bu haliyle programlar sermayeyi ne derece ifade ediyordu? Gerçi Kurtar'ın dediği gibi iş dünyasının genel istemleri programlara yansımış durumda. Ayrıca, sermayeyi rahatlatacak bir şey daha var; o da, programların ötesinde, iktidara gelecek partinin zaten IMF'ye verilen taahhütleri harfiyen yerine getireceklerine duyulan güven. Programların benzeşmesinin bir nedeni de bu değil mi? Ellerdeki araçlar sınırlı, belli taahhütler var, işleyen bir takvim var ve IMF'yle bir iki konuda pazarlık yapılsa da, çok temel noktaları değiştirmeleri olası değil. Ama programlar bu halleriyle sermaye açısından da yetersizdi diye düşünüyorum.

Yine programların detayında ilginç olan bir-iki husus vardı. Ben onların altını çizmiştim; ama burada hemen hemen hepsi söylendi. Yine de bir parça MHP'ye değinmek istiyorum. Yerleşen sermaye, milli sermaye vurgusu MHP'nin programında dikkat çekiciydi ve programlarının sac ayağında üretim, yatırım ve yerli sermaye, milli sermaye var. Hatta programlarında şu var: MHP'nin "globalleşmenin düşünce ve değerler sistemine karşı çıkışın entelektüel altyapısını da hazırlamaya çalışıyoruz" diye de bir vurguları var. Bu haliyle MHP ve bir de Saadet Partisi programları uluslararasılaşmaya karşı iç pazar, yabancı sermayeye karşı ulusal sermaye - farklıydı.

Kurtar'ın bahsettiği bir başka konu var; ekonomik kriz siyasi krizin altında yatan temel neden ve bu anlamda şunu tartışmamız gerekli diyor: "Türkiye'nin ekonomik sorunlarının çözümüne kimler karar verecek? Ekonomide demokrasi nasıl olur?" Kurtar; "işçiler, köylüler, küçük üreticilerin katılabileceği bir ekonomide demokrasi talebini gündeme getirmek gerekiyor" diyor.

Şimdi önce Alpay Biber'in sorusunu alalım, ondan sonra da serbest tartışalım.

• **Alpay Biber** - Türkiye'de çok partili sisteme geçildikten bugüne kadar olan süreçte seçmenin, oy verenlerin davranışının irdelenmesi gerekmez mi? Bu konu irdelendiğinde bence seçmen şimdiye kadar kendi çıkarları doğrultusunda oy kullanmıştır. Yani geçmiş seçimlere baktığımızda birebir olmasa bile

Yasemin Öztürk

Ülke gündemiyle ilgili ortalama bir insana "otur, bu ülke nasıl kurtulur diye yaz" desen; çok benzeri şeyler yazardı

böyle bir durum var. Ama bu seçime baktığımda seçmenin hiçbir kriter açısından kendi çıkarını oya yansıtmadığını düşünüyorum. Önceki seçimlerde sağ partiler geniş köylü yığınlarının, kır kesiminin, pazara tam açılmamış kesimlerin oylarını alıyorlardı. Bunun bir anlamı var. Çünkü sağ partiler uyguladıkları politikalarla, taban fiyat politikasıyla o seçmenle arasında bir bağ kuruyordu. "Ben seni seçiyorum, sen de bana sübvansiyonlar yoluyla, çeşitli yollarla yeni imkânlar sağlıyorsun." IMF politikaları sonucu uygulanan sübvansiyonlar tamamen kesildiği yahut da büyük oranda gözüken kısmıyla kesildiğinde bu partilerin oy tabanı eskiye oranla ortadan kalkmış oldu. Dolayısıyla, bu partiler boşlukta kaldı.

Peki şimdi soru şu olabilir mi? Seçmen hiç kendi lehine davranmıyor mu? Şimdiye kadar Türk seçmeni, seçimlerde oy kullananlar kendi lehine davranmadılar mı? Bu seçimde kendi lehlerine mi davrandılar? Bana öyle geliyor ki, bu seçimde oy kullananlar tamamen kızgınlıkla oy kullandılar. Yani şöyle kızgınlıkla oy kullanıyor: Çok partili sisteme bir tepki bu. Türkiye'de seçmenin kendi çıkarına olmayan bir şekilde oy kullanmasının sebepleri olması lazım. Şimdiye kadar çıkarlarına uygun olarak oy kullanıyordu ise ve şimdi kullanmadıysa; bunun sebepleri olması lazım.

Şöyle sıralanabilir mi bilmiyorum: 1950'den bu yana uygulanan çok partili sistemin, seçimle ilgili kısmı artık iflas etmiştir gibi geliyor bana. Seçmen mevcut siyasal partilere kızgınlığından tamamen böyle davranıyor. Bu seçimde en önemli kriter şu; "niye bu partiye oy verdin?" diye sorulduğunda niye o partiye oy verdiğini söylemiyor, niye kızdığını söylüyor. Yani diğerlerine niye kızdığını söylüyor. Bu sistemi, bu sonucu tamamen mevcut partiler yaratmıştır. Niye yaratmıştır? Çünkü gerçekten herkesin dediği gibi bir parti genel merkezinin, başkanının bir hiyerarşisi var, sarsılmayan bir baskısı var. Partinin il ve ilçe teşkilatları olmasına rağmen il ve ilçe teşkilatlarının halk içinde dal-budak salamaması var, kapalı çalışması var. Daha bir sürü şey söylenilebilir, kırdan kente göçün çok yoğun olması, yoksulluğun artması, işsizliğin artması, gelirlerin düşmesi, hortumlama, insanın insana güveninin kalmaması, köşe dönmece politikalara bir dönem rağbet edilmesi, bütün bunlar seçmeni kendisi için davranmamaya itiyor.

Seçim öncesi "Kime oy vereceksin?" dendiği vakit, insanlar kime oy vereceğini çok tespit etmiş durumda değiller belki; ama kime

oy vermeyeceğini bilebiliyorlardı. AK Parti'nin oyları arttı. Çok önemli, seçim öncesi AK Parti'nin oyları tahterevallı gibiydi, AK Parti'nin oyları artıyor; ama Saadet'in oyları azalıyor, ikisinin oyu birden artmıyor ki. Ama AK Parti'nin oyları Saadet'in oyları azaldığından daha çok arttı; bu oylar nereden geldi? Bunların bir kısmı MHP'den geldi, bir kısmı DYP'den, bir kısmı ANAP'tan geldi, ama daha çok MHP'den ve ANAP'tan geldi. Bu soruyu şununla düşünmek zorunda değil mi Türkiye'nin eski partileri? DYP, ANAP, MHP; MHP'nin ve ANAP'ın oyunun önemli bir kısmı -tespitler itibariyle söylüyorum- Genç Parti'ye gitti. Sen bir parti olarak şunu düşünmeyecek misin? Benim öyle bir seçmenim var ki Genç Parti gibi daha ne olduğu belli olmayan birisi "ben parti kurdum" diyor, bas bas televizyonda bağırıyor, insanlar onun peşine gidiyor. Yani bir parti seçmenleriyle var, o zaman sen yoksun, sen parti olmamışsın, neyi savunursan savun. Senin seçmenin de ne olduğu belli olmayan bir şeyin arkasından gidiyor. Bir dönem öyle, bunlar sana oy vermiş. Bu anlamda baktığımızda Türkiye'de sol partilerin seçmenin daha tutarlı olduğu gözüküyor.

Yani Türkiye'de şimdiye kadar sağ partiler, sağ politika güdenler gerçekten şunu düşünmek zorundalar: Bugün içinde bulunulan durumun ana sorumluları olduklarını düşünmek zorundalar. Çözümü daha çok onların bulması gerekir. Çözüm için daha çok onların kafa yorması gerekir. Çünkü onların politikalarının uygulamalarının sonucu buraya gelmiştir. Bunu derken sağ olmayan partilerin çok demokrat partiler olduğunu söylemek istemiyorum şüphesiz. Ama buraya gelişinde onların çok büyük yanlışı var, kabahati var diye düşünüyorum.

Soruyu tekrar soruyorum: Ne oldu da seçmen bugün böyle davranıyor? Acaba hep böyle mi davranıyordu? Biz mi farkında değildik? Mehmet'in dediği bu omurgasızlık, belkemişizlik mi geçerliydi; bunu Mehmet Ali Aybar Türk aydınları için söylemişti, "Türk aydınının belkemiği yoktur, rüzgâr nereden gelirse oraya doğru eser" demişti. Bu Mehmet'in deyişiyle tüm seçmene tüm ülkede yaşayanlar için söylenebilecek bir hale geldiyse acaba eskiden beri böyle miydi, biz mi farkında değildik, yoksa bugün mü böyle oldu? Bugünlerde böyle olduysa bunun nedenlerini çok daha derine inip irdelemek lazım; sorun bu.

• **Fuat Ercan** - Konuşmalardan şöyle bir şey çıktı: sanki parti programları birbirinin ay-

Alpay Biber

**1950'den
bu yana
uygulanan
çok partili
sistemin,
seçimle
ilgili
kısmı
artık iflas
etmiştir
gibi
geliyor
bana**

nısı ve farklılıkları yok. Böyle bir hataya düşmemek gerekiyor. Fakat çok önemli farklılıklar ve farklılıklara yol açan bir değişim var. Birincisi, seçmenin niye böyle davrandığına dair Alpay Biber'in söylediği gibi IMF'in sübvansiyonların ortadan kaldırılmasına ilişkin vurgusunu birazcık detaylandırarak olursak; bir defa Türkiye'de gerçekten siyaset yapma tarzı, siyaset yapma hareket alanı daraltıldı, bunu bilmemiz lazım. Yani hareket alanı dediğimizde mesela AKP Başkan Yardımcısı "böyle bir şey olmaz" dedi. "Kurulların olduğu bir durumda biz Meclis'e girince ne yapacağız?" Seçimden sonra da "kurullar" üzerinde bir dizi değişiklikler yapacağız dendi. Son dönemde piyasa mekanizması o kadar tanımlandı ki, yerel olanın rengini, dokusunu, temsil ilişkilerini önleyen öyle yapılar oluşturuluyor ki, kurullar, çok açık, Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurulu'ndan tutun da özelleştirme kuruluna kadar; her biri politika yapmanın esas referans olan alanlarını daraltıyor. Türkiye'deki siyasal arena da da bunun dışında sürekli engellemeler var, hâlâ güç uygulayan bir dizi merci var. Bu güç uygulayan birimler parti kapatılmaları, kim seçilecek, kim seçilmeyecek gibi konularda hâlâ etkilerini sürdürüyorlar. Bu siyasal yapılanmada güç ilişkilerinin yukarıdan aşağı belirlendiği ve siyaset alanını daraltan bir şey. Her iki değişkenin egemen olduğu noktada parti programları da gittikçe ortak bir dile dönüşüyor. Ama bana kalırsa parti programlarına baktığımızda hâlâ sınıfsal referansları var, bir dizi ayırım noktası var. Mesela, burada en önemli nokta, oturup kalkıp düşünmemiz gereken, tartışmamız gereken CHP'nin programı.

Burada sadece ABD ya da diğer bir somut kurumu göstermek, sorunun anlaşılmasını önüyor, aslında dünya ölçeğinde yapısal, sisteme ilişkin bir dizi mekanizma çalışıyor. Bu mekanizma Meksika, Brezilya ve Türkiye'de CHP'nin programına benzer programlara hayat veriyor. Türkiye'de CHP'nin programına bakınca Dünya Bankası'nın 1997 raporunun referansları var, etkin devlet,...

• **Kurtar Tanyılmaz** - Küçük ve etkin devlet.

• **Fuat Ercan** - Şeffaf devlet ve kararların belirli rasyonel birimler tarafından alındığı devlet; CHP programında da bu vurgular "şeffaf olacağız, etkin olacağız" biçiminde ifade edildi. Diğer yandan AKP dediğimiz zaman Yase-min'in söylediği gibi ideolojik olarak İslami yapılanmanın kendi içinde farklılaşmalar geçirdi-

ğini görüyoruz. AKP'yle Saadet'e baktığımızda orada ilginç bir ayırım var. AKP çok daha uluslararası piyasaya, ihracata yönelik, uluslararası finans kurumlarıyla daha entegre bir dili gündeme getirirken, Saadet Partisi'nin programı içi detaylarına baktığımızda küçük ve orta boy işletmelerin, nasıl Halk Bankası'nın yeniden harekete geçeceği, nasıl tarım sektörüne yeniden korumaların konulacağı yönünde İslami ideolojinin altında olan; ama aslında sınıfsal bir şey olan, küçük ve orta boy işletmelerin çerçevesinde biçimlenen bir yapısı var.

• **Serhat Aligil** - IMF programını da bir tek onlar hedef alınıyor.

• **Fuat Ercan** - Evet, bir de kim alıyor? Bence Türkiye'nin oturup ciddi düşünmesi gereken bir şey MHP'nin programı. Ulusal bir sermaye, referansa çok açık, ulusal bir sermaye istiyoruz. Mesela yayın organlarına baktığımızda en büyük tepkileri "İsrail'e verilen tank projesi niçin Türkiye'ye verilmedi" şeklinde. Ordu ve Millet Meclisi'nde alınan kararları bile sorgulayan ulusalcı bir dile yönelmiş durumda. "Biz sadece halkla bütünleşiyoruz" vurgusu tüm partilerin kullanacağı bir söylem ama bu söylemin içeriğinin deşifre edilmesi gerekiyor. Burada MHP'nin temsil ettiği ama farklı biçimlerde ulusalcı ve piyasaya eleştirel gözle bakan her yaklaşım, medyanın tepkisine yol açıyor. Ama buna rağmen son yıllarda bakalım; sendikalarda, TÜRK-İŞ'in ve DİSK'in sendikalarındaki işçi hareketi içinde MHP'nin ya da buna benzer ulusal bir söylemin güçlenme eğiliminde olduğunu görüyoruz. Aynı söylemin farklı bir içerikle İşçi Partisi'nde de var olduğunu örnekteyiz. İşçi Partisi'nde sınıflara ilişkin bir analiz yapılırken, birden toplum, milli birlik ve beraberlik söylemi bir anda belirleyici oluyor. Bu noktada şuna dikkat etmemiz gerekiyor: Birinci nokta, partiler evet çok benzeşiyorlar, benzeşmelerinin nedeni uluslararası pazar mekanizmasının ve siyasi iktidarın baskıları, farklılıkları olabildiğince törpülüyor, ama her parti programında örtük olarak sınıfsal referansların olduğunu ifade etmemiz gerekiyor.

İki şey çatışıyor, bunu da söylememiz gerekiyor. İlk olarak bana göre 1980 programı iflas etmemiştir. Tam da 24 Ocak kararlarının kurumsal, belirli bir dile dönüştüğü bir dönemde yaşıyoruz. İkinci olarak da tam da 24 Ocak kararlarının kurumsallaştığı bir dönemde yeniden biçimlenen "siyaset alanı" ve siyaset yapma tarzının belirlendiği bir dönemde yaşıyoruz.

• **Alpay Biber** - Peki bir soru sormak istiyorum: O zaman siyasi partiler kendi siyaset

Fuat Ercan

**Sendikalarda,
TÜRK-İŞ'in ve
DİSK'in
sendikalarındaki
işçi
hareketi
içinde
MHP'nin
ya da
buna
benzer
ulusal
bir söylemin
güçlenme
eğiliminde
olduğunu
görüyoruz**

alanlarını daraltan "kurul"lara nasıl müsaade ettiler; siyasetçilerin araçlarını sınırlayan, aleyhine gelişen bir süreç.

• **Fuat Ercan** - Dünya piyasasının kendi içinde ilişkileri yoğunlaştığı ölçüde, her bir sermaye uluslararasılaştığı ölçüde ulusal renk ve dokuya ait müdahaleleri kabul etmiyor. Yani sermayenin evrensel dili gittiği her yerde ortak bir dil konuşmak istiyor. Kurullar da bana kalırsa öyle sadece Ahmet'in, Mehmet'in müdahalesiyle olmuyor, tam da sermayenin yapısal mantığının ürünü. Sermaye gittiği yerde oranın yerel, kendisine ait güç ilişkilerini görmek istemiyor.

• **Kurtar Tanyılmaz** - Ama burada şöyle bir çelişki yok mu? Yani senin dediğinle ilişkili olarak şu söylenebilir. Dünya pazarında rekabetin bazı gerekleri var: "Kardeşim dünya pazarında oynayacaksan oyunun kuralları bu". Dolayısıyla Türk sermayesi de bunu kabullenmek zorunda. Yani ben dünya pazarına mal satacaksam, bir şekilde rekabete gireceksem, ihracaat yapacaksam, daha fazla kâr elde etmek istiyorsam bu kurallara uymam lazım. Ama çelişki şurada: Sermayeden büyük sermayeler var. Benden daha güçlüleri de var ve ben aynı zamanda ona da sınırlarımı açmak zorunda kalıyorum. Dolayısıyla, bir yandan ya onlarla ittifak yapacağım ya da ittifak yapmayacaksam kendi pazarımda da onlarla rekabet edeceğim. Onun için mesela otomotiv sektörü olsun, beyaz eşya sektörü olsun, "iç pazarı kaybediyoruz" diye bas bas bağıyorlar. Sermayenin çözemediği bir çelişki bu. Dolayısıyla, bir yandan senin dediğin gibi temsili demokrasi çözülmeye uğruyor ve tamamıyla piyasanın hegemonyasına giriyor. Öte yandan piyasanın hegemonyasına girmekle beraber bu çelişki de çözülemiyor. Yani sermayenin amaçları açısından öyle istikrarlı bir parti olması lazım ki sağ ve sol partileri bir araya getiren; fakat piyasanın yarattığı, dayattığı birtakım hegemonik unsurları, çelişkileri çözebilen.

• **Fuat Ercan** - Küçük ve orta boy işletmelerde, büyük sermayede şunu görüyoruz: "Son dönemde kim ayakta kaldı, sağ salim kendisini kim daha iyi kurtardı?" denildiğinde hep ihracat yapanlar gündeme geliyor. Büyük, küçük ve orta boy sermaye, varlığını sürdürmenin temel belirleyenin dünya piyasasıyla bütünleşmek olduğunu görüyor, sorun dünya piyasasıyla nasıl bütünleşileceği. O yüzden piyasa yönelimli programlar çok belirleyici oluyor. Ulusal pazarın belirli bir doygunluğa da ulaştığı bir durumda aslında önemli çelişkileri

de yaşıyorlar, dünya piyasasına açılacaklar başka çareleri yok. Ama dünya piyasasına açıldıkları ölçüde, güç ilişkileri devreye girdiği için, uluslararası sermayeler aynı zamanda Türkiye'deki bazı pazarları ele geçiriyor. Bu çelişki yaşanmak zorunda. Bu çelişkileri siyaset yapma tarzından, parti programlarına ne-redeyse her yerde görmemiz mümkün. Parti programlarının bazılarında ulusal boyut önem kazanıyor, bazılarında da uluslararası boyut. Bu yüzden konuşmaya başlarken şunu demiştim: Kapitalizmin temel dinamiklerini, günümüzdeki seçim ortamının genel dinamiklerini hesaba katmadığımızda parti programları çok az şey söylüyor. Bunları hesaba katınca çok şey söylüyor. Siyasal, sınıfsal temelleri var, açılımları var, her birinin temsil ettiği bir kesim var.

• **Mehmet Türkay** - Alpay Biber "niye kendi alanlarını daraltıyorlar" dedi. Aslına bakarsanız son yaşanan 20 yıllık süreçte küreselleşme, ulus-devletin ortadan kalkması tartışmaları var, biliyorsunuz. Burada ne oluyordu? Hakikaten ulus-devlet kendi egemenlik alanını daraltıyor, hareket alanını daraltıyor. Çünkü sonuçta böyle bir vakia var. Ulus-devlet yeniden yapılıyor. Ama ulus-devlet yeniden yapılıyorken bunu gerçekleştirdiği anlaşmaların altında da kendi imzası var.

Bugün gelinen noktada çok partili hayat Türkiye'de bir türlü oturmadi. Gelinek nokta gerçekten böyle bir noktaysa belki şu senaryolara da bakmakta fayda var. Bu seçimler ulus-devletin kurgulanmasıyla bağlantılı olarak bir başka dönüşümün de ifadesi oldu. Biliyorsunuz kaç zamandır Türkiye'de başkanlık sistemi tartışılıyordu. Yakın zamanda muhtemelen bu tartışma gene gündeme gelecek.

Sonuç olarak siyasetin alanının toplumdaki siyasete muhatap kitleler açısından daraltıldığı doğru; ama sonuçta siyaset de yapılıyor. O zaman ortada temsiliyetle ilgili Alpay Biber'in söylediği bir şey var. Yani bu insanlar aslında gerçekten kendi çıkarlarını temsil etmeyenleri seçtiler bugüne kadar. Ama bugün geldiğimiz noktada artık kitlelerin bu tanımlanmış oyun çerçevesindeki işlevleri ya da aktiviteleri bitiyor gibi. Televizyonda Genç Parti Başkanı Uzan'ın yaptığı şovlara hayranlık duyan bir kitle vardı; bu oluştu. Bu kızgınlıktır, doğrudur. Bu potansiyel kitlelerin aslında tanım gereği solla bir bağlantısının olması lazım.

• **Alpay Biber** - Hem yukarıda siyaset alanını daraltıyor, hem aşağıda siyaset alanını daraltıyor. Yani yukarıda daralıp aşağıda genişlemi-

Mehmet Türkay

Siyasetin alanının toplumdaki siyasete muhatap kitleler açısından daraltıldığı doğru; ama sonuçta siyaset de yapılıyor

yor. Bugün bakıldığında yukarıda siyasetin alanı daraltılmış, daraltılıyor, aşağıda da siyaset alanı daraltılıyor. Türkiye'nin fotoğrafını çektin mi böyle bir şey çıkıyor.

• **Mehmet Türkay** - Mesela sağ partiler Türkiye'de bir tür rant yediler. 1950 itibarıyla Demokrat Parti'yle başlayan sürece baktığımız zaman; mevcut sermaye birikim modelinin rantını yediler. Çünkü o birikim modeli onlara böyle bir olanağı verdi. Yani kitleleri kendilerine çekecek destekleme alımları, yüksek ücretler, sendikalaşma oranı, vesaire. Ama o sermaye üretim modeliyle ilgiliydi ve Avrupa'dakinin tersine Türkiye'de bu sosyal demokratlar değil, sağ partiler tarafından gerçekleşti. O dönem Avrupa'da sosyal demokratlar ağırlıklı olarak süreci yönetiyorlardı. Ama deniz bitti artık. Sağ partiler açısından bu anlamda deniz bitti. Sol zaten Türkiye'de denizi görmedi.

• **Emine Tahsin** - Benim konuşmaya 24 Ocak 1980'den başlamamın nedeni şuydu: Geçmişe baktığımızda şunu görüyoruz: 24 Ocak 1980 Kararları var, daha sonra 5 Nisan 1994 ve 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı. Bu üç tarih, birbirinden bağımsız ayrı süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmadı, bu üç tarih birbiri ile bağlantılı olup, önemli dönemeçlere denk düşmektedir. 1994 Krizi, uygulanan sermaye birikim modelinin tıkanıdığı, 2001 Krizi ise '80'den bu yana uygulanan politikaların iflas ettiği bir süreçte uygulamaya girdi. Bugün sermayenin Özal'ı özlemesi ya da Derviş'i bir Mesih olarak kabul etmesinin nedeni bu politikaların uygulanma noktasında yaşanan sıkıntı ile alakalıdır. Özal dönemi yüksek büyüme oranlarının elde edildiği bir genişleme dönemi idi, Derviş ile birlikte ise yaşanan tıkanıklığın aşılması hedeflendi. Bu politikaların uygulanması, toplumsal çürümüşlüğü de beraberinde getirmiştir. Hep güvensizlikten bahsettik, geleceğe karşı güvensizlikten bahsettik. Geleceğe karşı güvensizliği yaratan da bu politikaların kendisidir.

Seçmen davranışlarını genelleştirdiğimizde karşımıza hep olumsuz kavramlar çıktı. İnsanlar daha yoksul, daha umutsuz dedik, geleceğe karşı daha güvensiz dedik ya da bir anlamda çürümüşlükten bahsettik ya da seçmenlerin aslında ideolojilere farkında olmadan oy verdiğinden bahsettik daha çok. Daha gerici ideolojiler ile kuşatılan bir seçmen davranışıyla karşı karşıyayız. Doğal olarak, yani sıradan bir vatandaş, kısa vadeli çözümlere bakıyor. Ama kısa vadeli çözümlerin bir ya da iki yıllık zaman dilimi olarak algılanmadığı bir farklılık var

önümüzde. Özetle, "nohutlu pilava" indirgenen bir seçim söz konusu. Belediyelerin yoksullara aşevi kurarak sıcak yemek dağıtması bir hizmet olarak algılanabiliyor. Bunun bu kadar yalın olması, bununla bu kadar yalın bir şekilde yüzleşmemiz iflasın, çürümüşlüğü, uygulanan politikaların çürümüşlüğü'nün göstergesi. Yukarıda vurgulanan olumsuzlukların tersine çevrilebileceğine dair beklentilerin üretilmediğini görmekteyiz. Dolayısıyla seçmenler en kötüsü arasından en iyiyi seçmeyi tercih etmekte. Her seçimde farklı siyasi partilere oy veren, siyaset ile barışık olmayan seçmenlerin sayısının giderek artması her seçim döneminin yeni bir belirsizliği aralaması anlamına gelmektedir. Bu AKP iktidarında da, AKP'nin oy aldığı yoksul kesimlere emekçilerin sorunlarına yönelik kalıcı çözümler üretilmediği sürece aynı şekilde tekrarlanacaktır. Bir seçimden diğerine savrulan oylara sahip olan geniş halk kesimlerinin, öncelikle siyaseti algılama biçiminin değişmesi gerekmektedir.

• **Alpay Biber** - Yani Türk insanı yarınını düşünemeyecek hale gelmiş durumdadır.

• **Emine Tahsin** - Sıradan insanla konuştuğum zaman: "Ben partiye önem vermiyorum. Benim için insanlar, bireyler önemli diyor. Cem Uzan örneğinde olduğu gibi ya da "nohutlu pilav" örneği gibi, seçmen ile siyaset arasındaki ilişki de bu noktada ifade ediliyor. Bunun değiştirilmesi de siyasi alana yapılacak olan müdahaleler ile mümkün olacaktır. Bireylerin siyaseti algılamasında yaratılan kirliliğinin aşılması gerekmektedir. Tam da bu noktada sol siyasetin durduğu nokta, sol siyasetin daha geniş halk kesimlerine nüfuz etmesi önemsenmelidir. Solun kalıcı çözümler üretebileceği gerçeğinin benimsenmesi, güven yaratması her şeyden önce solun "sol kimliğini" sahiplendiğini, yaşamın her alanında alternatif olabildiğini göstermesi gerekmektedir. CHP Derviş'i yanına alarak IMF karşıtlığı yapamaz ya da AB adaylık sürecine onay verilerek sol adına alternatif politikalar üretilemez.

• **Serhat Aligil** - Seçmen davranışıyla ilgili bir iki hususu söylemek istiyorum: Bu seçimde de seçmen davranışlarında benzer bir espiri ortaya çıktı. Ancak 3 Kasım seçimleri sonrası, uygulanan politikaların sonuçlarının ortaya çıkmasıyla bir sonraki seçimde de insanların bu davranış içine çok girebileceğini sanmıyorum.

Şimdi ilk olarak, Türkiye'de seçmenler gününbirlik davranıyorlar. İkincisi özellikle bu seçimde kızgınlıkla davrandılar. Üçüncüsü ise seçim sonucu olanları ciddiye almıyorlar. Bu

Emine Tahsin

Her seçimde farklı siyasi partilere oy veren, siyaset ile barışık olmayan seçmenlerin sayısının giderek artması her seçim döneminin yeni bir belirsizliği aralaması anlamına gelmektedir

radan kastım da şudur: Türkiye'de bana göre genel anlamda halk, devletin etrafından dolaşıyor. Bundan da kastım da şu: Örneğin, bir çevre temizlik vergisi konuldu, zorunlu bir vergi, bunu ne kadar insanın ödediği çok tartışmalı bir konudur. Yani ödenmez ve bunun karşılığı yoktur.

• **Fuat Ercan** - Aslında bu seçmen davranışı üzerine konuşurken bence çok tehlikeli iki nokta var. Seçmenler bu son 20 yılda bence çok önemli dönüşüm geçirdi. Birincisi, bunun nedeni sadece ve sadece dışsal müdahaleler değil. Önce ayırım yapmadan konuşalım, her bir seçmen piyasa mantığının tanımladığı köşeyi dönme hareketi içine şu veya bu şekilde girdi; bunu kabul etmek lazım. Eğer piyasa mekanizması işlemeye başladıysa onun içindeki aktörler olan seçmenler de dönüştü; bu birincisi.

İkincisi, dönüşümü de en çok şurada görüldük: Eskiden biz şunu derdik: "Benim babam bildim bileli CHP'li." Etrafımıza bakalım, "bildim bileli şucuyum" diyen yok. Bunu neyin göstergesi? Şunu yapmak lazım: İki mantıkla hep analizlerde karşılaşıyoruz. Bir, günlük yaşamın pratiği, günlük yaşamın mantığı, bir de toplumsal genel mantık. Seçmen davranışlarına bakarak Türkiye'deki gelişimi şu anlamda açıklayabiliriz: Örneğin CHP önemli; yeni bir seçmen kitlesine hitap ediyor. Nasıl Yeni Zelanda'da sosyal demokrasi daha piyasacı bir seçmen kitlesine hitap eder hale geldi; bunların nesnel karşılıkları var; çünkü kapitalizm artık üretimin dışında, dolaşım alanında da bir sürü profesyonel yaratıyor ve profesyoneller de piyasayla kendilerini var ediyorlar. Bu anlamda hiçbir katılım sürecine girmeyen, Alpay Biber'in de ifade ettiği gibi toplumsal ilişkiler seti hakkında bütünlüklü bilgiye de sahip olmayan kesim tabii ki Genç Parti'ye oy verdi. O zaman da şaşılanacak bir şey olmaması gerekiyor.

• **Kurtar Tanyılmaz** - Dolayısıyla, CHP'nin aslında hedef kitlesi değişti. Aslında çok da sendikalar, işçi sınıfı değil. CHP şu programıyla aslında orta sınıfa hitap ediyor. Orta sınıf, özellikle bürokratlar, mühendisler ve saire.

• **Fuat Ercan** - Tabii ki, Kemal Derviş'in CHP programındaki üçüncü yol referansı hep oradan kaynaklanıyor. CHP bana kalırsa sosyal demokrat biçim içinde çok çok sistemin mantığıyla hareket eden bir parti. Orta sınıfa hitap ediyor. Bu kesimin bir taraftan çok çelişkili talepleri var. CHP programına bakalım. Daha fazla bölüşüm ilişkilerine referans verir-

ler, çünkü bölüşüm ilişkilerinden nemalanmak istenirler. Bu yine üçüncü yolun en önemli referanslarıdır.

• **Kurtar Tanyılmaz** - Programları eleştirirken yerine bir şey koymadık.

• **Fuat Ercan** - Bana kalırsa koymayalım. Ama sen birazcık koydun, ekonomik demokrasi dedin. Yalnız bence şunu söylemek gerekiyor, o da şu: Hani dedik ya, bütün partiler bir şekilde üretime ait bir şey söylemiyorlar, değil mi? Bir taraftan hepsinde ortak bir nokta vardı; üretime önem veriyorlar.

• **Kurtar Tanyılmaz** - "Büyüme" dediler. "Rant ekonomisinden üretim ekonomisine geçelim" dediler.

Aslında, programlar çok çelişkili. Yani bir yandan "istihdam yaratacağım" diyor, bir yandan "yabancı sermaye gelsin" diyor. Temel sorunlar, işsizlik, üretimsizlik deniyor. Dolayısıyla, şöyle bir bağlantı kuruluyor: "İhracata dayalı büyüme olacak, büyüme ancak yeni işyerleri yaratarak işsizliği önleyecek. Dolayısıyla, gelir dağılımı eşit dağılacak." Bu kurgu yanlış bir kurgu.

• **Fuat Ercan** - Orada bir şey söyleyebilir miyim? CHP ne dedi? "Bizim kaynağımız var. Kaynak ne? "Kullanılmayan kapasite", bunu nasıl artırabilir?"

• **Kurtar Tanyılmaz** - Kapasite kullanım oranı nasıl artacak? Kapasite kullanım oranı; otomotiv sektöründe dolmuş vaziyette, bir de işçileri ücretsiz izne çıkıyor.

• **Fuat Ercan** - Artırabilir, nasıl artırılabilir? Serhat bu seçimi tanımlayan önemli özelliklerden bahsederken "referans noktası işsizlik" dedi. İşsizliğin arttığı dönemde Türkiye'de ücretlerin aşağı çekilmesi bir olgu değil mi? Kriz sonrası Türkiye'de küçük ölçekli üretimin, uluslararası sermayenin yavaş yavaş üretim yatırımlarının başladığı bir doğru değil mi? Bence ihracatla kapasite kullanımı arasındaki bağlantı kurulabilse tek bir ilişki kurulur. Ücretler aşağıya çekilecek. Daha ucuz ama daha çok çalışan olacak.

• **Emine Tahsin** - Esnek çalışma da bu amaçla gündeme getirilmişti.

• **Kurtar Tanyılmaz** - Yatırım yapan, istihdam yaratan yabancı sermayeyi destekleyeceğiz. Gelen yabancı sermaye, firma satın alıyor. Yatırımı ne kadar yapıp yapmayacağını bilemiyoruz. Ne kadar istihdam yarattığını da bilmiyoruz.

Fuat Ercan

**CHP
bana
kalırsa
sosyal
demokrat
biçim
içinde
çok çok
sistemin
mantığıyla
hareket
eden
bir parti**

Peki büyümeyi nasıl sağlayacak? "Borç faizlerini indireceğim veya almayacağım" diyor. "Vergi reformu yapacağım" diyor. Kısa vadede vergi indirimi yapacağım" diyor. Hatta CHP programında vardı; "faiz dışı fazlaya dokunmayacağız", veya "faiz dışı fazlayı azaltacağız" diyor. Yani faiz dışı fazlanın azaltılması ne anlama geliyor? Aslında bütün sosyal harcamaların budanması anlamına geliyor.

• **Fuat Ercan** - Bizim ortak dilimiz şuydu: "Parti programları geleceğe yönelik çok detaylandırılmış değildi" dedik. Ben de diyorum ki; CHP programında da, AKP'de de aslında ileriye yönelik işgücü piyasası açısından açılımlar var. Açılım da tıpkı ABD'de olduğu gibi daha fazla iş; ama daha az ücret. Olur mu, olmaz mı?

• **Serhat Aligil** - Ama hangi iş? AKP programında hangi alanlarda, hangi sektörlerde nasıl bir gelişme olacağı, iş yaratacağı belli değil.

• **Emine Tahsin** - Dünya ekonomisiyle rekabet edebilecek bir alanı var mı, yok mu?

• **Kurtar Tanyılmaz** - Söylem şu: Biraz evvel söylediğim mekanizmalarla "biz büyümeyi sağlayacağız, vergi almayacağız, üretimi arttıracacağız. Üretim ekonomisinde bu anlamda büyümeyi sağlayacağız." Büyüme işsizliği

azaltacak, istihdamı artıracak, mantık silsilesi bu; bu da gelir eşitsizliğini azaltacak. Ben de diyorum ki; bu mantığın kendisi gerçekçi bir mantık değil.

• **Fuat Ercan** - Uluslararası piyasada rekabet edilebilir alana kendilerini taşımak istiyorlar; bütün yasal çerçeve dönüşümlerinin amacı bu. Buradan bir adım öteye gitmeleri için ne olması gerekiyor?

• **Kurtar Tanyılmaz** - İhracatın artması gerekiyor.

• **Fuat Ercan** - Uluslararası düzeyde hemen hemen bütün geç kapitalistleşen ülkelerde, hatta ABD'de ücretler aşağıya çekiliyor, işsizlik artıyor, ücretler düşüyor. Ücretler düştüğü zaman -eskiden olmayan bir şey bu- beyaz yakalılar daha az ücretle çalışmayı kabul ediyorlar. Uluslararası piyasada temel çaba şu veya bu şekilde entegre olmaksa; pazar payı kapmak için ücretlerini aşağı çek. Ücretleri aşağı çekince daha fazla iş yaratma olanağı yaratacak. Bence bizim durumumuzda da bu olabilir; ama Türkiye mesela, ucuz işgücünde bir Çin örneğinin önüne geçebilir mi?

• **Yasemin Öztürk** - Süremizi fazlasıyla aştık. Teşekkür ediyorum.

Serhat Aligil

AKP programında hangi alanlarda, hangi sektörlerde nasıl bir gelişme olacağı, belli değil

Elma hesabı
sizin hesabınıza çalışır.

Paranızla
yatırım fonu alır,
ödemelerinizi
otomatik yapar.

“İktisat’ın dama taşları II”

ÇIKTI!

İktisat’ın Dama Taşları’nda yolculuğumuza 2000 yılında başladık. Her zaman öğrenecek daha fazla şey vardır diyor, yola devam ediyoruz.

“İktisat’ın Dama Taşları I” ve “İktisat’ın Dama Taşları II” kitabını İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti’nden ya da kitapçılardan edinmek mümkün.

IFMC

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 Taksim / İSTANBUL

Tel.: 0.212 250 50 34 - 235 61 55 • Faks: 0.212 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr • web sitesi: www.ifmc.org.tr

Yazının başlığını "seçim ve ekonomi" olarak koymuş olsa idim, seçim ekonomisinden bahsedeceğim ya da seçimlerin ekonomiyi nasıl etkileyeceğini tartışacağım gibi bir anlam ortaya çıkabilirdi. Oysa, bu yazının konusunu, seçim ekonomisi değil, böyle bir ekonomik yapılanma ortamında seçimlerin nasıl etkilenebileceği ve seçim sonuçlarının nasıl şekillenebileceği hakkındaki görüş ve düşünceler oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile, burada kısaca tartışacağım mesele "seçim ekonomisi" olmayıp, "ekonominin seçimi" olacaktır; yani, seçimlerden sonra işbaşına gelecek olan siyasal kadroların nitelikleri ve bu kadroların olası davranış kalıpları üzerinde bazı düşünce kırıntıları sergilenecektir. Tüm seçimlerde siyasal kadrolar ekonomik alt-yapılarla sıkı sıkıya bağlı olmakla beraber, bu seçimlerin diğer seçimlerden önemli farkı, tarihsel süreçler ve burjuvazinin baskılarıyla hayata geçirilen radikal yeniden yapılanma politikaları (yapısal değişim dayatmaları) nedeniyle baskılanan geniş halk kesimlerinin talepleri karşısında yeni yapılanmanın nasıl dengeleneceği konusu etrafında şekillenen hassas oluşum ve ince politika manevralarının yaşanıyor olmasıdır. Ancak, böyle bir derin çatışma karşısında, siyaset sahnesinde şimdiye dek görülen içiçe geçmiş politikaların bundan böyle ayrışması beklenirken, küreselleşen kapitalizm bağlamında fevkalâde başarılı bir şekilde yürütülen bölme ve parçalama politikalarının etkisiyle siyaset sahnesinde nicel bolluk yanında, nitel kümeleşmeler oluşmaktadır. Söz konusu kümeleşmelerde, hem kapitalizmin tarihsel süreçlerine hem de Türkiye'deki yapılanmalara uygun olarak, sol kesim karşısında, maalesef, sağ kesim şimdilik ağırlık kazanmış gibi görünmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, kapitalistleşme sürecinin henüz olgunlaşmamış olması karşıt tezlerin gelişmesini engellemektedir. Aynı mantıkla denebilir ki, sürecin olgunlaşmamış olması bazı kesimlerin dış dinamiklere bel bağlamasına da neden olmaktadır.

Tartışmalarımızı biraz daha kısa döneme çekip, netleştirmeye çalışırsak şöyle bir durum ortaya çıktığını görürüz. 2000 yılı başından beri iki stand-by çerçevesinde uygulanan programın ekonomi üzerindeki hakimiyeti o

denli baskıcı ki, önümüzdeki seçimlerde hangi parti ya da koalisyon işbaşına gelirse gelsin, icraatta fazla değişiklik yapma gücüne sahip olamayacaktır. Bir yandan bu programın Türkiye'nin son şansı olduğu yönünde yapılan baskıcı telkinler, diğer yandan da IMF'nin çeşitli nedenlere bağlı olarak programın devamlılığı üzerinde ısrarcı bir tavır takınması, gelecek siyasal kadronun elini kolunu bağlamaktadır. Diğer taraftan, "yeniden yapılandırma" sloganı altında yönetsel kadrolarda yapılmış olan değişiklikler yanında, çeşitli alanlarda kurulan "kurullar" da siyasal karar mekanizmasının manevra alanını kısımtaktadır. Bu kısıtlar dolayısıyla, seçime hazırlanan siyasal kadrolar ekonomi ve ekonomik sorunlar üzerine fazla fikir beyan etmeden ya "programda ince ayar yapılacaktır" gibi geçiştirici ifadelerle veya ekonominin içinde bulunduğu fevkalâde kritik durum karşısında önemsiz bazı meseleleri tartışarak seçim kampanyalarını sürdürmeye çalışmaktalar.

IMF programlarını Türkiye'de uygulamakla kendilerini görevli addeden siyasal ve/veya bürokratik kadrolar ise, bu programların önündeki olası tüm siyasal, yönetsel ve teknik engelleri kaldırıp, oldukça geniş tabana dayalı bir siyasal kadro oluşturarak, programın aksatmadan sürdürülmesi yönünde çaba harcamaktalar. Tüm bu çerçevede işbaşına gelecek siyasal kadroların önünde iki seçenek durmaktadır: ya IMF programını aksatmadan sürdürmek ya da bu programa radikal bir çıkış yaparak, IMF ile bağları koparmaktır. IMF politikalarının devamında ısrarlı olanların dayandıkları başka bir olgu da Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği meselesidir. IMF politikalarının AB üyeliği ile birleştirildiği en can alıcı, ancak bir o kadar da aldatıcı nokta, Türkiye'nin kalkınmasının ve refaha kavuşmasının ancak ve sadece bu yollarla olası olduğu fikridir.

Tüm karmaşa ve IMF baskılaması altında öngörülebilecek siyasal ayrışma, keskin hatlarla "sağ" ve "sol" siyasal iktidarları çağırıştırır. Bunun dışında, örneğin, IMF programını uygulayan siyasal kadrolar içinde "merkez sağ", "merkez sol" ya da "sosyal demokrat" diye bir ayrışma söz konusu olamaz, çünkü program çok nettir, programın tüm yürüyüş haritası bellidir ve çok sıkı bir denetim altındadır. Kaldı ki,

İzzettin Önder*

Kapitalistleşme sürecinin henüz olgunlaşmamış olması karşıt tezlerin gelişmesini engellemektedir

* Prof.Dr. İ.Ü. İkt. Fak.

henüz programın uygulama süresi de gelmemiş olduğundan, programdan taviz de söz konusu değildir. Sağ içinde aldatıcı olarak topluma yansıtılan bu yüzeysel ve yapay çeşitlilik, özde ayrışmamanın doğal ve aldatıcı bir sonucudur.

IMF karşıtı siyasette, yani gerçek anlamda sol cephede yer alanların sağ cephede yer alanlara göre daha cılız olmaları, IMF politikalarına ya da AB'nin ekonomik taleplerine (ki, çoğu yerde bu talepler örtüşmektedir) karşı çıkmanın dünya kapitalizmine karşı çıkmak anlamına geldiği görüşünden kaynaklanmaktadır. Böyle bir karşı çıkış toplumu ürkütmektedir. Yaşanan ürküntüde, hem topluma enjekte edilen ideolojilerin, hem de Şubat 2001 krizinin etkileri olduğu söylenebilir. IMF politikalarına karşı çıkmak, doğal olarak, olasıdır. Nitekim, Malezya böyle bir politika izlemiştir ve IMF ile yürümüş olsa idi alabileceği sonuçtan daha olumlu bir sonuç almayı da başarmıştır. Malezya bu politikayı izlerken, dışarı sermaye çıkışını ve sıcak para operasyonlarını engellemiş ve bunda da başarı sağlamıştır. Ancak, IMF politikalarına karşı çıkmanın IMF'den gelecek kaynaklardan olduğu kadar uluslararası piyasalardan sağlanabilecek kaynaklardan da mahrum olma yanında, içerideki kaynakların bir bölümünün de ülkeyi terk edebileceğini düşünmek ve bütün bunları göze almak gerekir. Bu koşullar altında başarı şansı, içteki kaynaklar üzerinde yaygın ulusal denetim sağlayabilme olasılığına bağlıdır. Böyle bir manevrada, ekonomide gelir dağılımı, sermaye üzerinde ulusal denetim gücü gibi stratejik konular üzerinde durulmalıdır. Bu noktada kapitalistlerin kamu bankalarını özelleştirme dayatmalarının nasıl bir alt-yapı oluşturmaya yönelik olduğu anlaşılmalıdır.

Sağ cephede, IMF politikalarını uygulamaya devam etmeyi plânlayan siyasal kadroların ise, sosyal demokrat olma gibi bir lüksü, maalesef, yoktur. Detaya girmeden önce, böyle bir lüksün olmadığını işaretini IMF'nin 4. ve 5. gözden geçirmeleri birleştireceğini açıklayarak, daha seçimlerden bir ay önce vermiş olduğunu belirtmekte yarar görmekteyim. Bu kararla IMF, hem seçim öncesi siyasal kadroların fon kullanmasını engellemekte, hem de seçmeni ve işbaşına gelecek siyasal kadroları programdan sapmama yönünde bir bakıma tehdit etmektedir. Bu itibarla, gelecek dönemin ekonomik yürüyüş hatları belirlenmiştir ve bu konuda siyasilerin hareket alanları sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Hatta denebilir ki,

önümüzdeki seçimlerden sonra işbaşına gelecek olan siyasiler, şimdiye dek olanlardan daha da sadık bir IMF politikası uygulayıcısı numunda olmak durumundadır. Bu nedenle önümüzdeki seçimler, programa uyma ya da programdan sapma arasında böyle bir keskin çizgi oluşturması açısından fevkalâde önemlidir. Öyle anlaşılıyor ki, erken seçim fikrini ortaya atanların manevrasında da Türkiye'ye bu konuda net bir seçiş yaptırmak ve bu seçiş sonucuna göre herkesin yerli yerine oturmasını sağlamaktır.

Önümüzdeki seçimlerin herkesi yerli yerine oturtma gibi bir işlevi var ise, Türkiye'yi dünya kapitalizmine monte etmeye yönelik programı iç sermaye ve emek açısından net bir biçimde algılamak ve bu yazı çerçevesinde, çok kısa da olsa, yorumlamak durumundayız. Böyle bir algılama ve yorumlama, IMF'nin küreselleşme ve dünya kapitalizminin oluşumundaki yerinin ve rolünün incelenmesi yanında, uygulanan programın sermaye, emek ve halk üzerindeki etkilerinin de irdelenmesini gerektirir.

1944 yılında kurulmuş olan IMF'nin temel işlevi, bilindiği gibi, ekonomilerin dış ödeme sorunlarını çözümlenektir. IMF'nin bu görevi içinde ekonomilerin alt-yapı sorunları ile ilgilenmek ve onlara çözüm getirmek yoktur. Dolayısıyla, IMF'nin Türkiye'ye yaklaşımında sadece borç sorunu ile uğraşması, ilk bakışta fazla şaşırtıcı gelmemelidir. Ancak, 1970'lerde sürdürülen dünya çapındaki borçlandırma politikalarının Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler üzerindeki etkisi, dış borç sorununun kronikleştirilmesi biçiminde gelişmiştir. Kronik borcun çözümü ise, birikimli olarak borcu yaratan alt-yapı sorununun çözümü ile olasıdır. Oysa, IMF'nin bu konuya yanıtı, kendi çalışma düzeni ve geleneği çerçevesinde ekonomik düzenlemelerin piyasa koşullarında gerçekleşeceği inancı ile, ekonominin serbestleştirilmesi olarak ortaya çıkmaktadır. IMF, kendi görev sınırları çerçevesinde, ilk bakışta gayet masum gelen bu öneriyi yaparken, aslında küreselleşen güçlü merkez sermayeye hizmet etmiş olmaktadır. Zira, dengesiz güç odaklarının aynı kurala tâbi kılınması, güçlüye avantaj sağlar.

IMF borç servisi programında bir değişiklik yapmamakta, verdiği yeni kredilerle borç yönetiminde kısa süreli rahatlamayı sağlamaktadır. Ancak, bunu izleyen adımda IMF'nin değişmez politikası, finansal varlıkların reel değerini korumaya ve borcun ödenmesini sağla-

Sağ
cephede,
IMF
politikalarını
uygulamaya
devam
etmeyi
plânlayan
siyasal
kadroların, sos-
yal
demokrat
olma gibi
bir lüksü,
maalesef
yoktur

yacak önlemlerin alınmasına yöneliktir. Finansal varlıkların reel değerinin korunması enflasyonun denetimini ve/veya borçların reel değerinin sabitlenmesini gündeme getirir. Borçların reel değerinin sabitlenmesi, bütçeye yansıyan faiz haddini reel düzeye çekeceğinden hafifleterek, siyasilerin ve toplumun tercihini alır. Zira, borcun anaparasının reel değerini korumasının ileriki dönemde getireceği yükün şimdiki zamana yansımaları görece düşük olacağından, nesiller arası demokrasi kurallarına aykırı da olsa, alacaklıların lehine olan bu değişim gerçekleştirilmektedir.

IMF politikalarının ikinci ayağını kamu kesiminin küçültülmesi, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve ekonominin serbestleştirilmesi oluşturmaktadır. Aslında, bu politikalar küreselleşen kapitalizm çerçevesinde merkez ekonomilerin sıkışıklıklarını gidermeye yönelik olarak alınan ve böylece ekonomiyi şekillendirme politikalarıdır. Bu politikaların amacı, merkez sermayeye piyasa ve yeni ekonomik faaliyet ve kâr alanları açmak olduğu kadar, ekonomiyi kapitalizmin belirlediği işbölümü çerçevesinde dünya kapitalizmine entegre etmektir. Bu açıdan, Türkiye'nin dünya kapitalizmine entegrasyonu, sıkışan merkez sermaye kadar IMF'nin de ilgi alanı içindedir. Zira, böylece Türkiye'nin borç alma/ödeme kapasitesini korumak, hatta bir miktar yükseltmek amaçlanmaktadır, çünkü Türkiye'nin dış kaynak bağımlılığı sürse de (ya da sürdürülse de) birikmiş borçların ödenmesi gerekmektedir. Bu borçların ödenmesinin bir bölümü IMF kredileri ile, bir bölümü baskılanan kamu kesimi ve faiz dışı fazla ile, bir bölümü de özelleştirme ve yabancılaştırma biçiminde borç/özsermaye değişimi yolu ile gerçekleştiriliyor olsa da, hem geri kalan borçların ödenmesi hem de bundan sonra alınacak borçların ödenmesi için ekonominin ihracata da açılması kaçınılmazdır. İhracata açılmaya yönelen firmalara IMF'nin yaptığı katkı, aksi halde sermaye üzerindeki borç servisi yükünün taze IMF kredisi kadar bölümünün kaldırılmasıdır; yoksa net taze sermaye enjeksiyonu değildir. Bu operasyon, ihracata açılan firmaların yoğun iç baskılamaya ve sömürüye yönelmelerine neden olduğu gibi, gerekli teknolojik atılımı yapmalarını da engellemektedir.

Türkiye'nin ihracata açılması, kapitalist ekonomi havuzunda plânlanan işbölümü açısından ekonominin şekillendirilmesinde çok önemli bir halkayı oluşturmaktadır. Türkiye, aşırı birikim krizi içindeki ekonomilere ileri tek-

noloji ürünü satamayacağından dolayı, ikinci sınıf teknoloji düzeyinde kalmak durumundadır. İşte bu süreç Türkiye'yi ve diğer kalkınmakta olan ekonomileri teknolojik olarak geri düzeyde tutar. İhracata yönelen kuruluşlara hem talep, hem arz yönünden sağlanacak destek, bizzat uygulanan ekonomik programın içinde otomatik olarak sağlanmaktadır. Şöyle ki, program iç talebi baskılamak, ayakta kalabilen kuruluşların dış piyasaya yönelmelerini zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan, bir yandan firmaların yeni emek politikaları uygulayarak emeği şiddetle baskılamaları, diğer yandan da vergi ve benzeri politikalarla kamu kesiminden sağladıkları kaynaklarla, firmalar ihracat için gerekli birikim kaynaklarını olabildiğince genişletme olanağına sahip olmaktadır. Sonuçta, ihracat bir miktar geliştirilerek, dış tasarrufa olan gereksinim görece zayıflamakta, ancak bunun bedeli, çöken kamu kesimi, yoksullaşan emek ve halk kesimleri olarak ortaya çıkmaktadır.

İhracat, kronik dış açığın kapatılmasında en önemli yöntem olmakla beraber, dış ticaret sektörlerinde yaratılan katma değer düşük olması yanında, dış ticaret hadlerinin aleyhte oluşması, ticaret yolu ile fakirleşme anlamına gelir. Son programın da açıkça ortaya koyduğu gibi, böyle bir ticaret süreci, içte ekonomiyi yoksullaştırırken, gelir dağılımını da şiddetle bozar.

Kronik borç içindeki Türkiye'ye hiçbir dönemde heterodoks politika önerisinde bulunulmamıştır. Bunun temel nedeni, heterodoks politikaların uygulanması durumunda politik güçlükler yanında, borç ödeme havuzunda gerekli birikimi sağlayacak aktarım kanallarının tıkanıyor olmasıdır. Bu nedenle, heterodoks politikaların uygulanabilmesi için, milli gelir artışlarının sağladığı olanaklar dışında, bir süre için ya borç servisinin durdurulması ya da ilâve borç alınması kaçınılmazdır. Türkiye'ye böyle bir politika uygulamaya yanaşmayan, dolayısıyla Türkiye'ye yönelik kaynak kullanımında hesaplı davranan IMF, iç sermayenin kaynak ihtiyacını dikkate almaz. Nitekim, Türkiye'de 2000 başından beri uygulanan politikalar çerçevesinde Türkiye'ye aktarılan kaynak, daha çok borç itfasına gitmiştir. Kaldı ki, IMF böyle bir yardımı uluslararası kapitalist örgütlenme ve işbirliği anlaşması çerçevesinde de yapmaz.

IMF, borç batağında çöküş rampasındaki bir ekonomiyi isteksel olarak ve plânlı bir biçimde çökertmekle değil, onu kapitalizme monte etmekle görevlidir. Kapitalist işleyiş di-

**Türkiye'nin
ihracata
açılması,
kapitalist
ekonomi
havuzunda
plânlanan
işbölümü
açısından
ekonominin
şekillendirilme-
sinde
çok önemli
bir halkayı
oluşturmaktadır**

namikleri çerçevesinde, dünyasal işbölümü ve teknoloji bölüşümü çevresel konumlu ekonominin kaderini belirler. Bu kaderde böyle bir yapılanmaya uyum sağlayabilen sermayelerin, emeği ve çevreyi şiddetle sömürerek merkez kapitalizmle birleşmesi vardır. Söz konusu oluşumun tüm yükünü ise, çevresel konumlu emek ve toplum çeker. Bölgeler arasında kaynak transferini gerçekleştiren finansal akımlar yanında, aleyhte dış ticaret koşulları ile de çevresel konumlu ekonomiler güçlü sermaye çevrelerine kanarlar. Merkeze kaynak aktarım mekanizması içte de sermaye çevrelerine belirli pay bırakacağından, oldukça yüksek sömürü koşullarının gerçekleşmesine yol açar.

Önümüzdeki seçimlerin önemi, çevresel konumlu bir ekonomi niteliğindeki Türkiye'nin, dış sömürü odakları ile işbirliği içinde sürdürülen politikaların devamı veya değiştirilmesi noktasında düşünülmektedir. Bu düşünümde toplum, aldatıcı bazı mutlak iyileşmeler

yanında, kapitalist işleyiş süreçleri içinde görelî yoksullaşmaya son veriyor olabilir, ancak dünya kapitalizminin bütünselliği ve dayatmaları yanında, dünya kapitalizmi ile geri teknoloji düzeyinde bütünleşmeyi kabul eden sermaye çevrelerinin ve onların çevresinde yükselen ideolojik aygıtların baskılaması bu yoldaki en büyük engeli oluşturmaktadır. Öyle gözüküyor ki, önümüzdeki seçimler sonrasında en önemli ideolojik baskı aracı, oluşacak sağ siyasal kadrolar olacaktır.

seçim sonuçları üzerine

3 Kasım erken genel seçimi, biraz abartılı oranlarda olmakla beraber, beklenen biçimde gerçekleşti. AKP ve CHP'nin Meclis'e gireceği kesin olmakla beraber, hangi partinin hangi oy oranı ile ve kaçınıcı olarak Meclis'e gireceği konusu kesin değildi. Alınan sonuçlarda şaşırıcı olmayan yönler de, Meclis dışına kovulan partiler ve siyasetten uzaklaştırılan liderlerdir.

Seçim sonuçlarının içeri aldıkları ile ilgili tartışmayı aşağıya bırakarak, seçimin siyaset sahnesinden attıklarının fevkalâde isabetli ve yararlı olduğu kesin.

Seçim sonuçlarının detaylı incelemesine girmeden bir iki noktanın daha belirtilmesinde yarar görmekteyim. Bunlardan birincisi, bazı oyların Meclis dışında kalmış olmasından dolayı siyasî temsilin aksadığı yönündeki yanlış görüş. Bu görüşe karşıt olarak geliştirilen, seçilen milletvekillerinin seçim yerlerinin değil tüm ulusun milletvekili olduğu yönündeki görüş de bir başka yanlış oluşturmaktadır. Bir defa, seçimlerin hangi usûl ile yapılacağı kararı Meclis'te bizzat halk temsilcileri tarafından alınmış olduğundan dolayı, temsil krizinin yaşandığı iddiaları bana geçerli gelmemektedir.

Anavatan Partisi yüzde 10 barajını getirip oy oranının çok üzerinde Meclis'te sandalye sayısına sahip olduğunda eğer bir temsil krizi tartışması yapılmamışsa,

bugün de böyle bir tartışmaya manal yoktur.

Bu konuda tartışmak istediğim ikinci nokta ise, çok katmanlı bir toplumda tek parti yönetimi arzusunun yükseltilmesidir. Her siyasal örgüt toplumun bir kesimini temsil ediyor ise, tüm toplumun Meclis'te temsil edilmesi kaçınılmaz olarak koalisyonu gerekli kılar. Koalisyon yönetimlerinde Meclis'te çok sıkı tartışmalar olur ve yasa çıkarmada Meclis hızlı çalışmıyor olabilir. Bu durum da demokrasinin gereğidir. Zaten, çok katmanlı toplumlarda hem tam siyasal temsil hem de tek parti yönetimi hedefleri çatışmalıdır.

Tartışmak istediğim üçüncü konu ise, seçim sonuçlarını "millet tercihi" ya da "millet mesajı" olarak yorumlamanın doğru olmadığıdır. 40 milyon dolayındaki seçmenin, ortak olarak yönetilmediği sürece, tüm bu kütlenin aynı sonucu sağlamaya yönelik oy kullanması olanaklı değildir. Seçmenlerin bir "asgarî müşterek" te birleşebilecekleri ve birleştikleri doğ-

Her siyasal örgüt toplumun bir kesimini temsil ediyor ise, tüm toplumun Meclis'te temsil edilmesi kaçınılmaz olarak koalisyonu gerekli kılar

rudur. Ancak, ortaya çıkan sonuç, doğal olarak, millet mesajıdır ve bu mesaj koalisyon ya da tek parti hükümeti biçiminde ortaya çıkabilir, ama bu sonuçtur, hedef değildir. Böylece ortaya çıkan sonuç da seçmenlerden çoğunun arzularına uygun olabilir, ama seçmen kitlesinin böyle bir hedefe yönelik hareket ettiklerini söylemek, seçmen kitlesinin aralarında uzlaşma sağlama gücünün nedeniyle fazla olası görülmemektedir.

Teorik olarak, seçim öncesi tüm partilerin serbest rekabet kuralları içinde seçim propagandasını yürütüyor olduğu ileri sürülmekle beraber, açıktır ki, iktidarda bulunan partiler belirli bir avantajı ellerinde tutarak seçimlere girerler. Ancak, 3 Kasım seçimlerinde durum bunun tam tersi oldu. 2000 yılı başından beri uygulanan IMF programı, üretimi ve istihdamı geri planda tutarak, hatta tümüyle ihmal ederek, borç tahsiline öncelik tanıdığı için hassas dengeler üzerindeki sınıf dengelerini sarstı. Yaşanan krizi bahane ederek yeni istihdam politikalarına geçmeye çalışan sermaye kesimi de toplumsal dengelerin sarsılmasında etkili oldu. Bir yandan sermayeler arasındaki çatışma, diğer yandan da sermaye, emek ve genel olarak sermaye dışı kesimler arasındaki çatışma, yoksullaşanlar safının kalabalıklaşmasına katkı yaptı. Yoğun işsizlik, çökertilen tarım kesimi ve esnaf grupları yoksulluk havuzuna sürüklenirken, aynı anda uygulanan politikalarla yönelik tepkilerde de birleşmiş oldular. Ekonomik gelişme sağlanmadan, dış ve iç borç servisine ağırlık verilmesi, kaçınılmaz olarak toplumun bazı kesimlerinin baskılanmasını gerekli kılmış ve bu baskılamalar da insanları bir müşterekte toplama işlevini görmüştür.

Yoksullaşan kesimlerin tepkileri, asıl müsebbip olan sermayeye karşı olması gerekirken, bir yandan TÜSİAD sermayesine karşı sermayenin de, yani İslâmi sermayenin de tepkiciler safında bulunması, diğer yandan da yoksullaşmadan IMF'nin ve yolsuzlukların sorumlu tutulması, karşıt grupları sistemin içinde tutmaya yetti. Sistem tartışmalarının gereği biçimde gündeme gelmemesinde, dinsel dokuların öne çıkarılması yanında dünya konjonktürü gibi daha birçok faktörün de etkisinin olduğu ortadadır. Genç Parti'nin beklenmedik oy alması, toplumsal davranış kalıpları hakkında yeterli bilgi sağlamaya yeter. Şöyle ki, söz konusu parti başkanının programını pazarlama mantığı kapitalist doku içinde yoksul-

luğa sürüklenmiş halk yığınlarının psikolojisine dayandırılmıştır. Genç Parti'nin başarısında sadece başkanının topluma verdiği net mesajlar değil, topluma yaptığı ve hiçbir mantığa dayanmayan boş vaatlerde etkili oldu. Bu vaatlere olumlu tepki vermek sol davranışla değil, kapitalist ideoloji içinde yoksullaşan grup davranışı ile açıklanmalıdır. Zira, kapitalist yoksulluk mantığı ilk anda toplumsal kararlarda hakim olmaya çalışmaktan çok bir şeyler almaya yönelir, buna karşın sosyalist mantık ise kararlarda ortak olmaya ve paylaşmaya yönelir. Genç Parti ideolojisi katılımcılığa değil, köleleri sevindirecek armağanlara dayandırılmıştır. Maalesef, bu mantık olağanüstü biçimde de tuttu, çünkü kapitalist ideoloji sermaye dışı kesimleri bilinç altında köleliğe yönlendirir.

Bu yazı sınırında daha fazla açıklamaya gitmeden, Genç Parti ideolojisinin tutmasının sol partilerin programlarının da tutmama gerekçesini açıkladığı ileri sürülebilir. Eğer sol partiler halka vaatlerde bulunursa, ya bu vaatler boş çıkar ya da vaatlerin tutturulabilmesi ve sol politikaların hayata geçirilebilmesi için toplumda mülkiyet ilişkilerini değiştirmesi gerekir. Gerek dünya konjonktürü gerek Türkiye'nin sosyo-ekonomik alt-yapısı, güç ilişkileri ve onun üzerinde yükselen ideoloji buna izin vermez.

CHP'nin başarısızlığının örgütsel nedenleri yanında, sınıfsal çatışmalarla da ilgili önemli nedenleri vardır. IMF-Derviş programı büyük sermayeyi görece korurken, küçük sermayeyi, esnafı, tarımı ve toplumun büyük kesimini şiddetle baskıladı. Üstelik de bu baskılama tümü ile programla ve/veya Türkiye'nin sorunları ile de ilgili değildir. Toplumsal tepkilerin IMF-Derviş politikaları aleyhine oluşması, Derviş'i bünyesine alan partiyi gerileteceği gün gibi ortada idi. Tam da bu oldu; sonuçta CHP Meclis dışı muhalefetten Meclis içi muhalefete geçti.

AKP ise sol anlamda bir sınıf çatışması sonucunda iktidar olmamıştır. Sol havuzda birikmesi gereken tepkilerin, gerek toplumsal ideoloji, gerek İslâmi sermaye olarak nitelenen kesimin çıkarları doğrultusunda AKP'de hamur olması sınıfsal bir yöneliş değil, bulanık bilinç içinde tepkisel bir yöneliş olarak görülmelidir. Bir anlamda, sermayeler arasındaki çatışmada, bunalan kitleleri yanına alan bir sermaye kesimi, din ve yoksulluk faktörünü de kullanarak resmi ideoloji sermayesine karşı siyasal manevra alanı kazanmıştır.

Sermayeler arasındaki çatışmada, bunalan kitleleri yanına alan bir sermaye kesimi, din ve yoksulluk faktörünü de kullanarak resmi ideoloji sermayesine karşı siyasal manevra alanı kazanmıştır

Bu çözümlene geçerli ise, AKP iktidarı ortamında resmi ideoloji sermayesine karşı halk, ufak sermaye ve İslâmi sermaye öne çıkmış oldu. Küreselleşme, Avrupa Birliği gibi konular bu bakımdan çok önemli olmaya başladı. Zira, dışa açılan ekonomide devlet kaynaklarının hangi sermayenin yanında olacağı önemli olmaktadır. Diğer taraftan, IMF programının uygulanmaya devam ediliyor olması, şimdiki dek olduğu gibi, bundan sonra da halkı dışlar sonuçlara neden olursa, seçmene verilen vaatlerle uygulanan politikalar çatışmaya girer. Böyle bir çatışmanın ortaya çıkması halinde, dikkatlerin başka alana çekilmesi amacıyla türban, vs. gibi konular ısıtılırsa, bu durumda da silâhlı kuvvetler ve diğer kamu kurumları ile çatışmaya girilmiş olur ki, seçmenden yüzde 35 oranında oy almış ve Meclis'te yüzde 60 dolayında sandalyeye sahip olan bir parti ile diğer kamu kurumlarının ihtilâfa düşmesi vahim olur.

Tek başına iktidar olan AKP tüm günahı ve sevabı ile ortadadır. Bu açıdan, seçim sonuçları AKP için en olumsuz sonuç olarak görülebilir. AKP'nin bugünkü durumu yerine, bir parti ile koalisyonda olması sorumluluklar ve tabana hesap verme açılarından partiyi daha rahat bir zemine oturtmuş olurdu. Oysa tek başına iktidar durumunda partinin iç ve dış güçlerle işbirliği yapması zorunluluk olur. Bu noktada ABD'nin Irak ve Ortadoğu politika-

larında Türkiye'yi kullanma manevra alanı yükselir. Silâhlı Kuvvetler'in görüşü ile AKP'nin Meclis hakimiyetinin çatışması dış güçlerin işine yararken, açıktır ki Türkiye açısından olumlu sonuçlar doğurmaz.

Seçim sonuçlarından ortaya çıkan en önemli sonuç, IMF politikalarından sadece koalisyon ortaklarının değil, Meclis'teki tüm partilerin sorumlu tutulmasıdır. Bu sorumluluk, REFAHYOL dönemindeki icraatı dolayısıyla Refah'ın uzantısı olan Saadet Partisi'nin de hissesine düşmüştür. AKP ehlileşerek merkez sağa oturdu diye düşünülürse, karşımıza iki soru çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, varolan ekonomi politikaları tüm partileri siyaset sahneden silmiş ise, aynı politikaların uygulanması AKP'yi de silebilir. Bu durumda yeni bir siyasal örgüt bulmak gerekir. İkincisi, merkez sağın karşısına nasıl bir sosyal demokrat partinin çıkacağı meselesidir. CHP'nin bu işlevi sürdürüp sürdüremeyeceğini zaman gösterecektir. Koalisyonların siyasal zafiyet yarattığı iddiası karşısında, yerlerine tam olarak oturmamış merkez sağ ve onun muhalifi siyasal partilerin siyasal istikrarı sağlayıp sağlayamayacağı da zaman içinde anlaşılacaktır. Aslında çözümün partilerde değil de, sosyo-ekonomik alt-yapıda olduğu düşünüldüğünde, ekonomik sistem yerine oturmadıkça bu çalkantının durulmasını beklemek fazla gerçekçi olmaz.

Seçim sonuçlarından ortaya çıkan en önemli sonuç, IMF politikalarından sadece koalisyon ortaklarının değil, Meclis'teki tüm partilerin sorumlu tutulmasıdır

siyaset, seçimler ve demokrasi üzerine

Seçimle ilgili bu sayımız için YTÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü başkanı Prof.Dr. **Kemali Saybaşılı** ile gerçekleştirdiğimiz bu söyleşi geniş bir zaman dilimi içinde Türkiye'nin geçirdiği siyasal değişimleri kapsıyor. Söyleşiyi İktisat Dergisi adına Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Mehmet Türkay ve Yayın Kurulu üyemiz Fuat Ercan gerçekleştirdiler. Seçim öncesinde yapılan bu söyleşi için kendilerine teşekkür ederiz.

• **Fuat Ercan** - Güncel konulara girmeden önce şöyle bir çerçeve oluşturalım dedik. Kitaplarınızda genellikle sosyal değişimi anlamak için siyasal olgu öne çıkıyor, önem kazanıyor ve çalışmalarınızda "siyasal olgular içinde tarih önemli" diyorsunuz. Bu iki değişkenle birlikte son yirmi yılın çok genel bir tanımlamasını yapabilir misiniz? Siyasal olgular bu tarihsel süreç içinde ne gibi değişimler geçirdi?

• **Kemali Saybaşılı** - İsterseniz, 1980'e kadar gidelim. 1980 müdahalesinden sonra mevcut siyasal partiler cezalandırıldı ve yeni siyasal partiler özendirildi. Bu tabii şu anlama geldi: Cumhuriyet'in çok partili yaşamdan itibaren edindiği birikimin bir kenara bırakılması sonucunu doğurdu. İkinci olarak da temel haklardan birinin, seçilme özgürlüğünün bazı politikacılar için ortadan kaldırılması sonucunu doğurdu. Ancak hem seçmen bu değişiklikleri benimsemedi, hem siyaset yasakları uygulanan politikacılar benimsemediler. Dolayısıyla, bir dönem için 1983 seçimlerinde siyaset dışında kalmış bulunan siyasetçiler ve siyasal gelenekler yeniden iktidara aday olma eğilimi gösterdiler ve bu konuda ısrar belirttiler. Bunun sonucunda 1987'de siyaset yasakları da kaldırılınca Türkiye siyasetinde bir istikrarsızlık ortaya çıktı. Aynı alanda iki parti birbiriyle rekabet etmeye başladı. Bunu açacak olursak; merkez soldaki partiler kendi aralarında, merkez sağdaki partiler de kendi aralarında rekabet etmeye başladılar. Bu tabii çok ciddi bir istikrarsızlık yarattı. Çünkü siyaset, zorlama kararlarla doğal kaynağından, doğal yö-

nünden uzaklaştırılmış oldu. Bir de tabii Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra gelenek ikiye bölündü ve yine aynı tabana dönük iki siyasal parti çıktı; bu da istikrarsızlığı artırdı.

Bir de bizim yine tarihimizden gelen bir etken; kişisel hesaplar ya da kişisel çıkarlar, taktik ve stratejik kaygılar diyelim, uzun dönemli kurumsal amaçlardan, kurumsal düşüncelerden önde geliyor. Bunun en iyi örneğini aslında seçimlerdeki yüzde 10 barajı konusunda görüyoruz. Başka örnekleri de var; ama bu güncel olduğu için söylüyorum. İlike düzeyinde baktığınız zaman yüzde 10 barajı yüksek. Ama Türkiye'deki politikacılar bu konuda bir mutabakat sağlayamıyorlar. Çünkü her siyasal parti tutumunu ya da konumunu 'barajın altında mı kalacak, barajı geçme olasılığı var mı' buna göre belirliyor. Öyle olunca da baraj hâlâ yerli yerinde duruyor. Halbuki bu temsilde adalete aykırı bir durum. Siyasal istikrarı sağladığı da bence söylenemez.

Sonuç itibarıyla kaç partinin yüzde on barajının altında kaldığına bağlı olarak seçmen iradesi belli bir oranda Meclis'e yansımıyor. Bu da tabii meşruluk anlamında bir sorun yaratıyor. Şimdi tabii kamuoyu araştırmalarına bakarsanız, iki partinin barajı geçmesi durumunda aşağı yukarı seçmen iradesi yüzde 40

Her siyasal parti tutumunu ya da konumunu 'barajın altında mı kalacak, barajı geçme olasılığı var mı' buna göre belirliyor

oranında Meclis'in dışında kalacak ki; bu çok ciddi bir sorun yaratacak.

• **Fuat Ercan** - Demokrasiyi daha çok seçmen ve seçimle bağlantılı olarak açıklayan yaklaşımlar var. Özellikle bugünkü seçimleri düşündüğünüzde bir taraftan yüzde 10'luk barajla ifade bulan bir kısım oyun temsil edilememesi, bir de son zamanlarda tartışılan bazı insanların Yüksek Seçim Kurulu'nun kararlarıyla sürece girememesi. Acaba bunu demokrasi açısından nasıl ele alabiliriz? Çünkü Avrupa Topluluğuna ilişkin en son açıklamada: "Hele durun, şu seçim sonrasını görelim, ondan sonra karar vereceğiz" gibi bir vurgu var.

• **Kemali Saybaşılı** - Demokrasiyi seçmen davranışı bağlamında tanımladığım düşünce-sine, değerlendirmesine katıldığımı söyleyemem. Demokrasiyi şöyle tanımlıyorum: İki ek-sende tanımlıyorum. Birincisi, iktidarın kaynağı; diğeri de iktidarın sınırları. İktidarın kaynağı seçmen olduğu zaman ve bu şekilde oluşacak bir iktidarın sınırlarının da belirlendiği bir ortamda demokrasiden söz edebiliriz. Bu anlamda Türkiye'deki demokrasi deneyiminin çok ciddi eksiklikleri olduğunu söyleyebilirim. Ancak şöyle düşündüğümü de ekleyeyim: Demokratik bir siyasal sistemde yasaları eleştirebilirsiniz, Anayasayı da eleştirebilirsiniz; bu herkesin en doğal hakkı. Ama bu çerçevede oluşan kurumların verdiği kararları, özellikle yargı kurumlarının verdiği kararları eleştirmek bana biraz sakıncalı gibi geliyor.

Şunu söylemek istiyorum: Aslında Türkiye'de ciddi eksiklikler var ve bu eksiklikler seçilme hakkının sınırlandırılmasına yol açıyor. Bununla Türkiye'de yasalar bağlamında yargı kurumlarının verdikleri kararları bence birbirinden ayırmak gerekir.

• **Mehmet Türkay** - Tam sizin söylediğiniz anlamda yargının kararlarına dönük olarak bu çerçeve içinde kalınmasının eleştirel perspektifte sakıncaları olduğunu söylüyorsunuz.

• **Kemali Saybaşılı** - Yargı kurumları ister istemez mevcut yasalar bağlamında karar verecekler. Mevcut yasalar eleştiriye açık olabilir. Ama yargı kurumlarının kararlarını eleştirirken, yasalara dönük bu eleştiriye onların kararlarına yansıtılmamak gerekir anlamında söylüyorum.

• **Mehmet Türkay** - Genelde son dönemde Türkiye'de bir yargı bağımsızlığı tartışması var. Dolayısıyla, yasaların hükmüne rağmen, aslında yargı siyasal kararlar almak gibi bir tavır nedeniyle eleştiriliyor. Özellikle devlet güvenlik mahkemelerinin tasarrufları üzerinden bu du-

rum tartışıldı. Tabii Türkiye'de bir sürü taş yerinden oynadığı için yasalar hukuka her zaman uygun olmayabiliyor. Türkiye, son dönemde biraz da böyle bir süreç yaşadığı için tartışmayı da belki bu çıkartıyor diyebilir miyiz?

• **Kemali Saybaşılı** - Bu da çıkartıyor. İkincisi, Türkiye'de şöyle bir eğilim var. Taraflar gelişmeleri salt kendi düşünceleri, kendi çıkarları açısından değerlendiriyorlar. Öyle olunca yargı kararları siyasallaşmamış bile olsa, siyasal nitelikli sayılmayacak bile olsa, siyasal nitelikli olduğu eleştirisini getirebiliyorlar. Ama şurada haklısın, Türkiye'de yargı bağımsızlığı daha tartışmalı. "Türkiye'deki demokrasinin çeşitli eksikleri var" derken bunlardan biri de bağımsız yargının gerçek anlamıyla bulunmaması. Bu çerçevede Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun kararları kesindir, yargı denetimi dışındadır.

İkinci olarak da, bu kurula Adalet Bakanı ve Müsteşarı doğal üye olarak katılırlar; bunlar tabii yargı bağımsızlığına aykırı noktalar. Çünkü Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun bir sekreteryası yok; bu sekreteryayı bakanlık yapıyor. Bunlar yargı bağımsızlığına aykırı noktalar. Ama bu eleştiriye getirmekle, alınan karar eleştirmek birbirinden farklı şeyler.

• **Mehmet Türkay** - Kurumsallaşmayı da engelleyen bu sanırım.

• **Kemali Saybaşılı** - Elbette. Türkiye'deki en önemli sorunlardan biri bence kurumsallaşma.

• **Fuat Ercan** - Siyasi ve tarihsel sürece baktık. Bir de siz çalışma konularınızda genellikle siyasi olanla ekonomik olan arasında bağlantı kuruyorsunuz. Belki bununla bağlantılı olarak Kemal Derviş'in bir dönem "siyasetle ekonominin ayrı olması gerekiyor" dediği bir dönemde parti programları ve kişisel ilişkilere baktığımızda sürekli ekonomik olanla bağlantısı kurulan programlar ve yapılar var. Siyaset-ekonomi, seçim süreci-ekonomi bağlantısını nasıl değerlendirebiliriz?

• **Kemali Saybaşılı** - Bir kere siyasetle ekonominin birbirinden bağımsız olması iddiası gerçeklerle karşılaştığı zaman geçerliliğini yitirir. Bir başka deyişle tam anlamıyla liberal bir ekonomi dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Her ülkede hükümet ekonomiye bir şekilde müdahale eder. Türkiye'de aslında bu müdahalenin niteliği değişik. Bu müdahale iktidara gelen tarafın, kendini destekleyen kimselere ekonomik anlamda çeşitli ayrıcalıklar sağlaması biçiminde ortaya çıkıyor; yanlış olan bu.

İktidarın kaynağı seçmen olduğu zaman ve bu şekilde oluşacak bir iktidarın sınırlarının da belirlendiği bir ortamda demokrasiden söz edebiliriz

İkincisi, bazı kurumların günlük siyasetten belli ölçülerde bağımsız olması gerekir. IMF politikaları bağlamında, Merkez Bankası'nın Bankacılık Denetleme Kurulu'nun falan özerk kurumlar olarak oluşturulması bence yerinde bir karar. Yalnız orada şu var: Politikacılar özerk kurumlara tahammül edemiyorlar; bu genel bir eğilim. Özerk kurumlar da kendi özerkliklerinin ölçüsünü aşıyorlar. Belki sizin de dikkatinizi çekmiştir; Merkez Bankası başkanı, seçimlere katılacak siyasal parti liderlerine ekonomik programı destekleyeceklerine ilişkin bir taahhütname verdi, onu imzalamasını bekledi. Bu başbakanlığa soyunmaktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla, karşılıklı hak ve yükümlülükler, yetki, yetkinin sınırları konusunda ölçüyü tutturma sorunu var Türkiye'de. Ekonomik konularla ilgili olarak şu bence önemli: Türkiye'deki temel sorun aslında enflasyon gibi görünüyor. Aslında bunun nedeni kamu harcamalarının kamu gelirleriyle karşılanamaması. Bu bir yapısal açık oluşturuyor.

İkinci olarak da dış ticarete yapısal bir açık var; bu da bir türlü kapatılamadı. Dolayısıyla, Türkiye'nin sürekli borçlanma zorunluluğu içinde olduğunu görüyoruz. Hem iç ve dış borçlar artıyor, hem de Türkiye'nin IMF'ye bağımlılığı aynı ölçüde artıyor. Burada çözüm, ekonominin kayıt altına alınmasından geçiyor. Yakın zamana kadar araştırmalar ekonominin yüzde 40 ila 50 arasında kayıt dışı faaliyet gösteren firmalar ağırlıklı olduğunu söylüyor. DPT'nin yakında yaptığı bir araştırmaya göre yüzde 66'sı kayıt dışı. Bu hem vergi tabanının sınırlı olması açısından, hem de vergi ödeyen kesimlerin haksız bir durumda kalmaları, haksız rekabet durumunda kalmaları açısından çok ciddi sorun yaratıyor; bu da bilinmeyen bir şey değil aslında. Ama bunun çözümü için hangi partinin ne yaptığını ve ne önerdiğini, bu önerisinde ne kadar ciddi olduğunu, önerinin arkasında durmaya ne kadar kararlı olduğunu bilmiyoruz. Bence sorun büyük ölçüde burada. Bir de tabii, yine yakınlarda basına yansıdı, enflasyon oranında düşüş saptanmış. Bu, hangi alanlarda düşüşle karşılaştığımız sorusunu da gündeme getiriyor. Tüketici açısından ciddi bir düşme yok enflasyon oranlarında, başka alanlarda olabilir.

Bir de bu, hem son derece ciddi bir yoksulluğu, işsizliği ve gelir dağılımının hak tanır olmamasına da bağlı bir sorun. Partilere baktığınız zaman "işsizliği çözeceğiz" diyorlar. "Üretimin yeniden gerçekleşmesini sağlayaca-

ğız" diyorlar falan; ama temeldeki sorun bu iki yapısal açığın giderilmesi konusunda hangi partinin ne kadar ciddi bir politikası var; ben onu bilemiyorum. Ama temel sorun burada. Bu alanda köklü bir kopuş gerçekleştirmek gerekiyor. Dolayısıyla, hem siyasetle ekonomiyi birbirinden ayırmak, belli bir çerçevede bir anlam ifade ediyor. Hem bunun toptancı bir düşünceyle savunulması yanlış olur. Hangi çerçevede, hangi bağlamda olduğuna bakmak lazım.

• **Mehmet Türkay** - Son vurgunuz, özellikle enformel alana dair, kayıt dışı alana dair; bu da kurumsallaşamamanın bir göstergesi. Peki aynı şeyi siyasal partiler arasında düşünürsek; yani bu toplu bir durumsa, yani öyle bir vakia varsa, siyasal partiler ne kadar Türkiye'de kurumsallaşmış sizce? Böyle bir şansları olmuş mu?

• **Kemali Saybaşı** - Güzel bir soru. Siyasal partilerin kurumsallaşmalarının önünde ciddi bir engel var; bu konuşmamın başında da söylediğim müdahale. Yani 1980'de tüm birikim, kurumsal yapılanma bir kenara bırakıldı ve daha önce politika içinde yer almamış, deneyimi olmayan, birikimi olmayan insanlara parti kurma ve Türkiye'nin kaderinde etkili olma hakkı verildi ve Türkiye'de tabii bireycilik biraz farklı anlaşıldı. Bireycilik serbestlik gibi, kişisellik gibi anlaşıldı ve buradan hareketle kültürümüzde zaten varolan genel başkan egemenliği partilerde yerleşti. Hangi partiye bakarsanız bakın bir genel başkan egemenliği görüyorsunuz ve bu milletvekili adaylarının belirlenmesi aşamasında özellikle ortaya çıkıyor. Partilere baktığınız zaman kurumsal bir yapı varmış gibi görünüyor. Genel kongre, merkez denetim kurulu, genel başkan, asıl genel kongredeki gibi; ama merkez yönetim kurulu kongrenin yetkilerini kullanabiliyor. O da genel başkana yakın isimlerden oluştuğu için sonuç itibarıyla genel başkan egemenliği sürüyor. Yani partilerin kurumsallaştığını söylemek olanaklı değil. Bu adayların belirlenmesi aşamasında da kendini gösteriyor. Partiler arasında, en azından aynı tabana dönük destek beklentisi içinde olan partiler arasında işbirliği yapılmasını engelliyor.

Partiler kurumsal bir yapı olarak ortaya çıkabilseler, belli bir program bağlamında aynı tabana dönük faaliyette bulunan partilerin bir araya gelmesinin önünde bir engel yok. Ama dediğim gibi sürekli kişisel kaygılar ön planda olduğu için bugün DSP'yle CHP herhangi bir şekilde bir araya gelemedi. YTP grubu, DSP'den koştular. Onlar da herhangi bir orta sol

1980'de
tüm birikim,
kurumsal
yapılanma
bir kenara
bırakıldı ve
daha önce
politika
içinde
yer almamış,
deneyimi
olmayan,
birikimi
olmayan
insanlara
parti
kurma ve
Türkiye'nin
kaderinde
etkili olma
hakkı
verildi

partiyle bir araya gelemediler. DTP'yle ittifak yapacakmış gibi göründüler; ama çatı konusu çözülemediği için, adaylar konusunda anlaşamadıkları için yürütemediler. Sonuç itibarıyla DTP, DYP'yle işbirliği yaptı; o da nasıl? Belli sayıda milletvekili adayını partiden göstermek biçiminde.

Dolayısıyla, süreç kişisel ilişkilerin ege-men olduğu, kişisel kaygıların ön planda olduğu bir süreç. Aynı şeyi aslında soldaki ittifak girişimleri sırasında da gördük. Bir ara sanki HADEP, sonra DEHAP, SHP ve ÖDP ittifak yapıp, seçime gireceklermiş gibi görünüyordu. Ancak sonradan DEHAP'la ÖDP arasında bir anlaşmazlık çıktı. Bu anlaşmazlık bağlamında SHP, ÖDP'yi destekledi. Tabii bu ittifakın kalmış olmasının başka nedenleri de olabilir. Yani SHP'nin Murat Karayalçın başkanlığıyla seçimlere girme isteği olabilir ya da basına yansıdı, Karayalçın reddetti ama SHP'nin HA-DEP'le ve DEHAP'la işbirliği yapmasına Ankara'da merkezi bürokraside bazı tepkiler olduğu da söylenildi; bu da neden olabilir. Ama nereden bakarsanız bakın, ilkeler arka planda kalıyor, kişisel hesaplar ön plana çıkıyor ve bir program, bir kurum bağlamında hareket etme eğilimi de zaten sınırlıydı. 12 Eylül'den sonra daha da sınırlandırıldı ve bugün kişisel bir mücadeleyle karşı karşıyayız.

• **Fuat Ercan** - Mesela ekonomiyle kurduğunuz bu bağlantı çerçevesinde partilere baktığımızda, bir taraftan belirli sosyal grupları temsil ediyormuş gibi görünüyorlar, diğer taraftan da çok genel, tüm kitleye seslenen bir yapı arz ediyorlar. Buradaki ilişkiyi nasıl anlayabilir, açıklayabiliriz?

• **Kemali Saybaşı** - Aslında bu bence yine tarihsel kökeni olan bir konu. Türkiye'de siyaset, meşru düzeyde baktığımız zaman sınıfsal temelde gitmemiştir. Bunun önünde engeller de olsa, sorun salt bu engeller değil. Örnek olarak şunu söyleyebiliriz: Merkez soldaki partiler sendikalarla bağlantı kurmak istiyorlar. Ama sonunda sendikayla bir kurum olarak bağlantı kurmuyorlar, sendikanın başkanını adayları arasına alıyorlar. Tamamen kişisel bir şey. Buradan sendikalara yönelik bir eleştiri de çıkarabilirsiniz. Hakkınız, ben genel başkan olarak katılırsam varım değil mi? Bir milletvekilliği adaylığı çekici geliyor. Hem bu, hem diyelim ki, orta solda iki sendika var; bunların birinin illeri aday olabiliyor. Genel başkan öteki ne "hayır, sen aday olamazsın" diyebiliyor; neden? "Bizim siyaset anlayışımız bağdaşmıyor" diyor. Halbuki söz konusu isim zaten partinin

üyyesi, eskiden beri üyesi ve şu anda üyesi. Öteki aday gösterdiği isim ise, daha önce bir başka partiden aday olmuş ve partinin üyesi olan bir isim. Bu kişisel ilişkiler her alanda ön plana çıkıyor ve bu Türkiye'nin belli başlı sorunlarından biri bence.

• **Mehmet Türkay** - Bu tanım size ne kadar doğru gelir bilmiyorum. Siyaset sürecini bir toplumdaki mevcut kaynakların paylaşımı ve denetimine dair bir süreç olarak algılırsak, böyle bir süreç ise; bir tarafta ekonomisiyle, siyasetiyle kurumsallaşmamış bir bütün var. Artı kurumsallaşamamıyla bir yanıyla bağlantılı olan bu toplumda uzun süredir yaşanan ciddi bir gelir dağılımı sorunu var. Hem kurumsallaşamama, hem gelir dağılımının bu kadar bozuk olması, Türkiye'de demokratik temsilin sınıf üzerinden çok da işlemediğini düşünürsek, böyle bir yapı üzerinde demokrasinin şansı ne kadar var?

• **Kemali Saybaşı** - Bence var. Ben olaya şöyle bakıyorum: Demokrasi her şeyden önce bir düşüncedir ve bu düşüncenin düşünülen modele yaklaşması zaman alır. Tümülle modeli tekrarlaması ise, bence olanaklı değil. Bunu şöyle ifade ediyorum: Yani dünyadaki en eski demokrasi Britanya demokrasisi, İngiliz demokrasisi, 13. yüzyıla kadar gidiyor. ABD demokrasisi ondan sonra; ama o da belli bir yerleşik yapı oluşturmuş. Fransız demokrasisi daha yeni, Alman demokrasisi çok daha yeni. Ama şunu da unutmayalım: Fransa'nın demokrasiyle ilgili sorunlarını çözmesi ancak 1960'lı yıllarda orantılı olmuş. Almanya'nın da aynı şekilde sorunlarını çözmesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında zaman içinde gerçekleşmiş. Bu çerçevede baktığımız zaman ben Osmanlı İmparatorluğu'nu Tanzimat Dönemi'ne kadar despotik bir devlet olarak tanımlıyorum. Tanzimat'la birlikte bu despotik yapı hem siyasal, hem hukuksal, hem ekonomik bağlamında tasfiye edilmeye başlanıyor.

Sonraki aşama I. Meşruiyet çok kısa sürüyor; ama II. Meşruiyet'e de temel oluşturuyor. II. Meşruiyetle birlikte partiler ortaya çıkıyor. Türkiye, partileri kazanıyor, kamuoyu önem kazanmaya başlıyor. Cumhuriyetin kuruluşunda da bu birikimin önemli bir yeri var ve Türkiye'deki demokrasi çok partili yaşamla bağlantılı konuşacak olursak yeterince olgunlaşmamış; burada tabii askeri müdahalelerin de önemli etkisi var. Ama nereden bakarsanız bakın, ben seçmenin özlü iradesini kullanmasına bağlı olarak sorunun çözüleceğine inanıyorum; bunun her türlü ipucu var. Ama şu bile

Demokrasi
her şeyden
önce
bir düşüncedir
ve bu
düşüncenin
düşünülen
modele
yakınlaşması
zaman
alır

bence son derece önemli. Şu anda iktidarda olan partinin koalisyon ortakları hep barajı geçerek ve önemli ölçüde oy alarak o konuma gelmişlerdir. Buna karşılık, uygulanan politikalara tepki olarak, daha önce barajın altında kalmış olan bir parti barajı geçebiliyor.

Daha da önemlisi aslında bence mevcut ekonomik sorunlara bir tepki olarak da AKP birinci parti durumuna gelmiş durumda. Ama dikkat ederseniz, bundan önce Refah Partisi birinci partiydi; şunu söylemek istiyorum: Seçmen, bence kendine sunulan alternatifleri gayet iyi değerlendiriyor. Önemli olan politikacıların, partilerin ve aydınların -kendimizi de dahil edelim- bundan bir sonuç çıkarması, yani şimdi barajın altında kalmış bir partinin genel başkanı "kamuoyu beni istemiyor" gerekçesiyle ayrıldı, gitti. 6 ay sonra "kamuoyu beni istiyor" dedi ve o zaman da gerekçelerinden biri "kamuoyu yanıldı" idi, bunu çok açık bir şekilde söyledi, "Kamuoyu yanıldı. Ben onun için veya parti onun için barajın altında kaldı" dedi. Bu, demokrasinin Türkiye'de siyasal partiler arasında ne kadar benimsenmiş olduğunun göstergesi. Aynı şekilde ANAP çok oy kaybetti. Ama genel başkan ayrılmadı. DYP için aynı şeyi söyleyebiliriz.

Şöyle bir sorun var; politikacılar, kamuoyuna duyarlı değil. Ama tabii böyle barajın altında kalarak ya da rakiplerinin iktidara gelmesine fırsat vererek öğreneceklerdir.

• **Fuat Ercan** - Herhalde en çok tartışılan konulardan birisi yine sizin daha önceki çalışmalarınızda sürekli referans olan sosyal demokratların, özellikle CHP'nin konumu. Yani belirli bir dönem CHP'nin Türkiye'deki siyaset yapma tarzı ekonomik kararlara ilişkin yoğun bir eleştiri alırken bu seçim arifesinde başlayan, Kemal Derviş'in önemli bir aktör olmasıyla birlikte CHP'nin sosyal demokrasiyi temsil eden yönünde önemli değişiklikler olduğunu gördük. Artık çok açık bir şekilde üçüncü yol, Blair çizgisinde, piyasaya yönelik bir sosyal demokrasi kavramı kullanılıyor; bu çerçevede neler söyleyebilirsiniz?

• **Kemali Saybaşılı** - Aslında bu saptaman Kemal Derviş'le çok bağlantılı değil. Bundan önceki seçimlere girerken de CHP Genel Başkanı Baykal çok açık bir şekilde temel sorunun Türkiye'de liberalizmin yeterince uygulanmadığı olduğunu açıklamıştı. Ben bunu yazmıştım da. Orada bir yöntem sorunu var; şu: Batı Avrupa deneyimine baktığımız zaman Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle İkinci

Dünya Savaşı'ndan sonra yavaş yavaş "refah devleti" dediğimiz -isterseniz "gönenc devleti" diyelim, partiyle karışmasın- bir devlet yapısı oluşturulmuş. İşsizlik ciddi bir sorun olmaktan çıkmış, eğitim ciddi bir sorun olmaktan çıkmış. Gelir dağılımı alanında eşitsizlik büyük ölçüde çözülmüş, kamu harcamalarının gelişimine baktığımız zaman görünüyor. Kamu harcamalarının sürekli artmış olduğunu görüyorsunuz. Avrupa Birliği ülkelerinde ya da Batı Avrupa ülkelerinde kamu harcamaları, gayri safi milli hasılanın yüzde 40'ı ile yüzde 50'si arasında değişmiştir. Dünyadaki liberalizm rüzgârından sonra da burada aslında ciddi bir gerileme olmamıştır. Sadece kaynakları daha verimli kullanma eğilimi olmuştur.

Bir başka deyişle "mevcut sosyal devleti, refah devletini daha etkin nasıl çalıştırırım?" sorusuna yanıt aramıştır. Bunun için de liberalizmin çeşitli ilkelerinden yararlanmayı düşünmüştür. Bizim sosyal demokratlarımız olaya böyle bakmıyor. Yani Türkiye'de bir sosyal devletin henüz kurulmadığını, çok ciddi bir işsizlik sorunu olduğu, çok ciddi bir gelir eşitsizliği ve bunun dışında da çeşitli işsizlikler olduğunu göz önüne almıyorlar. Söylemlerini Batı Avrupa'daki partilerin söylemlerine dayanarak oluşturuyorlar; bu da tabii Türkiye'nin gerçekleriyle çakışmayan bir politika üretilmesine yol açıyor. Sonuç itibarıyla bugün CHP katıksız bir liberalizm savunucusudur. Derviş'in katılımdan sonra bu daha da açıklık kazanmıştır.

İkincisi, Türkiye'de bu da yine siyasetin kişisel niteliğiyle bağlantılı. Rakip partiden, rakip partinin tabanından oy alma kaygısıyla sosyal demokrasiyle bağdaşmayan çeşitli politikalar da geliştirilebiliyor. Bunlar CHP Genel Başkanı Baykal'ın sosyal demokrasinin aslında Anadolu kökenli olduğu, Anadolu solu, dindar, muhafazakâr sol söylemi... aslında bu da bir başka neden. Yani muhafazakâr ya da dindar seçmenlerden oy alabilmek için kendi düşüncesiyle aslında bağdaşmayan bir düşüncüyü savunabiliyor. Bu da işin kişiselliğinin, program yerine kısa dönemde kaygıların önem taşıdığı bir göstergesi. Tabii aynı parti laikliği de savunduğunu iddia ediyor. Oysa laiklikle, şeylerin geliştirdiği bir sosyal demokrasi arasında bir bağlantı kurmak, demokrasi arası bir bağlantı kurmakla orantılı değildir. Yani Rönesans'tan insan sevgisini anlıyorsak, tabii insan sevgisi var Anadolu erenlerinde. Ama Rönesans o değil. Rönesans insan iradesinin siyasette belirleyici olmasına dayanan bir sistemdir. Ben siyasetle ilgili söylüyorum; ama insan

**Söylemlerini
Batı
Avrupa'daki
partilerin
söylemlerine
dayanarak
oluşturuyorlar;
bu da
tabii
Türkiye'nin
gerçekleriyle
çakışmayan
bir politika
üretilmesine
yol açıyor**

iradesinin başka alanlarda da belirleyici olması önemli. Bir başka deyişle kilise kurumunun, din kurumunun koyduğu kuralların yerini insan iradesinin alması süreci aslında Rönesans. Dolayısıyla, Anadolu Rönesansı'ndan da söz etmek olanaklı.

• **Mehmet Türkay** - Peki sizin Avrupa'daki deneyimle Türkiye'deki deneyimi karşılaştırırken şuna da belki dikkat etmemizde fayda var mı? Kıta Avrupa'sında refah devleti uygulamaları daha çok sosyal demokratlar aracılığıyla gerçekleşti. Türkiye'ye baktığımızda ne kadar olduğu tartışmalı olmakla beraber, bir refah devleti 1960'lı yıllardan sonra uygulamasına yönelik, yani sosyal devlet uygulamasına yönelik mevcut sermaye birikiminin mantığına uygun bir model gelişti. Ancak bunu sağ partiler ağırlıklı olarak yürüttü. Yani sosyal demokratlar bu sürecin dışındaydı, hatta Türkiye'de o zaman sosyal demokrat olma iddiasında olan partiler yoktu; belki yeni yeni başlıyor.

• **Kemali Saybaşı** - Ortanın soluyla başlad.

• **Mehmet Türkay** - Ortanın soluyla başlayan bir süreç var. CHP'nin bugün geldiği noktada ve sizin söylediğiniz o söylem değişikliğiyle beraber CHP'yi düşündüğünüz zaman aslında diyelim AKP ile bu anlamda yarışır vaziyette belki de. ANAP'ın bir dönem yerine getirdiği misyona soyunmuş olabilirler mi?

• **Kemali Saybaşı** - Hayır, sanmıyorum. Tabii refah devletiyle sosyal demokrat partiler arasındaki bağlantıyı daha aktif bir şekilde vurgulamakta yarar var. Aslında oradan başladık. Onun için ben üzerinde çok fazla durmadım. Ama olay şu: Demokratik bir siyasal sistemde belli bir politika uygulanmaya başlandıktan sonra o politikada seçmen desteği olmadan köklü bir değişiklik yapılmıyor. Dolayısıyla, muhafazakâr partiler de refah devletini ya da sosyal devleti desteklemiştir.

Türkiye'ye gelince; Türkiye'nin kendi koşullarından kaynaklanan bir çerçeve içinde sosyal devlet, sonra 1961 Anayasası vardır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasından sonra ve ithal ikameci sanayileşme modelinin benimsenmesinden sonra gerçekleşti. Ama Türkiye'ye liberalizm de, aynı şekilde bir askeri müdahaleden sonra, geleneksel tabanı olan siyasal partilerin seçimlere katılmasına izin verilmediği ve 12 Eylül yönetiminin belirlediği model içinde, iki partili bir sistemde Turgut Özal'ın, ANAP'la ön plana çıkması sonunda geldi. Tabii Özal'ın desteğini aslında askeri

müdahaleye bir tepki olarak da değerlendirilmelidir. Ondan sonraki dönemde de orta soldaki partilerin kendi aralarında, orta sağdaki partilerin de kendi aralarında mücadelesi sonucunda Türkiye'de bir boşluk oluştu ve bu boşluk da Türkiye'deki modelin çok fazla sorgulanmaması sonucunu getirdi. Burada tabii postmodern düşüncenin de herhalde etkisi var. Orada da yine yöntemle ilgili bazı kaygılar dile getirilebilir; ama ona şimdi hiç değinmeye yim.

Daha önce sorduğum bir soru vardı. Ben cevap verirken ona doğrudan değinmedim. Siyaset sonuç itibarıyla toplumdaki kaynakların nasıl kullanılacağına ve nasıl bölüşüleceğine dönük, kararları almaya dönük bir mücadele. Bu mücadele aslında biraz da postmodernizmin etkisiyle arka planda kaldı. Siyasette kimlikler ön plana çıktı, etnik kimlikler, dinsel kimlikler ve cinsel kişisel kimlikler ön plana çıktı. 12 Eylül'ün yarattığı istikrarsızlık ortamına ek olarak biraz da bu gelişme, siyaseti doğal kaynağından, doğal yönünden uzaklaştırdı diye düşünüyorum. Ama bundan da önce işin içinde kişisel etkenlerin önemi var.

• **Fuat Ercan** - Sizin 1970'lerdeki çalışmanızda büyük sermaye gruplarıyla siyaset arası bağlantıya değinmişsiniz. Bugün baktığımızda büyük ölçekli sermaye, TOBB, TÜSİAD, İhracatçı Birlikleri gibi grupların uluslararasılaşma süreciyle de bağlantılı olarak, kendi çıkarları doğrultusunda sürekli gündemi belirlemeye yönelik daha açık bir müdahale tarzları var. Yani öneriler, paketler çıkartılıyor, "şu şöyle olmalı, seçim sistemi böyle olmalı, Avrupa Birliği'ne giriş böyle olmalı." Fakat böyle bir dönemde toplumun diğer kesimini, mesela işçi sınıfının sendikasıyla ya da memurları ya da köylü kesiminin bu tarzda yani siyasetin gerçekleştireceği arenaya, o döngüye hiç girme olanağının bile olmadığını görüyoruz. Mesela, şunu görüyoruz: Partiler, TÜSİAD'la, TOBB'la birtakım ilişkilere giriyor, onların taleplerini alıyor; ama bunun dışında mesela Kamu Emekçileri Sendikası'na herhangi bir partinin gelip "sizle de şöyle bir bağlantımız olsa, size şunu getireceğiz" türünde bir şeyi yok. Bu seçim döneminde sosyal sınıflar açısından, gruplar açısından baktığımızda çıkarların dile getirilme tarzında bir eşitsizlik var.

• **Kemali Saybaşı** - Doğru. Benim görebildiğim kadarıyla orada şöyle bir sorun var: Bir kere 12 Eylül döneminde iktisat politikası ön plana çıktı. Ama siyaset arka plana itildi.

Siyaset
sonuç
itibariyle
toplumdaki
kaynakların
nasıl
kullanılacağına
ve nasıl
bölüşüleceğine
dönük,
kararları
almaya
dönük
bir
mücadele

Hatta siyaset yasakları getirildi. Sendikaların, derneklerin siyasetle ilgilenmesi yasaklandı. Ama iktisat politikası bağlamında sermaye gruplarının siyasetle ilgilenmesinin önünde bir engel kalmadı.

Postmodernizm sol kesimin sorunlarını dile getirmesinin önünde alternatif rakip bir düşünce olarak varlığını sürdürdü.

Bir de şu boyut var: Türkiye'de basın yayın organları sermayenin etkisi altında. Tabii bir gazete çıkarmak, bir televizyon kurumu oluşturmak ve yayını oluşturmak; bunlar sermaye gerektiren işler. Bu anlamda söyleyebilirim. Aslında önceki faaliyet alanı basın ve yayın kurumları olmayan sermaye grupları o alana girmeye başladılar ve dolayısıyla basın ve yayın kurumları, medya diyelim, daha çok kullanılan deyimler, sermayenin bir temsilcisi olarak karşımıza çıktı. Ben yine de bazı sermaye gruplarının faaliyetlerinin olumlu olduğunu düşünüyorum.

Türkiye'de şöyle bir sorun vardı: Batı Avrupa'da burjuvazi genellikle demokrasiyi savunan bir sınıf olarak karşımıza çıkar. Türkiye'de burjuvazinin öyle bir kaygısı yoktur. Bu kaygı 12 Eylül sonrasında ortaya çıktı. İktidarların kendi taraftarlarına bazı ayrıcalıklar vermesi de bunda belki etkili oldu. Belki demokrasinin herkese gerekli olduğuna inandılar. Örneğin, bugün TÜSİAD'a baktığınız zaman Türkiye'de demokrasiyi en tutarlı bir şekilde savunan, demokrasıyla ilgili araştırmaları destekleyen, bunları kamuoyuna sunan ve çeşitli düzeylerde bu alanda faaliyet gösteren bir kurum olarak karşımıza çıkıyor. Ama medyada belli düşünceler, belli hareketler herhangi bir şekilde yer bulmuyor; bunu da teslim etmek gerekir.

• **Fuat Ercan** - Partilere ilişkin en son önemli bir değişiklik de küreselleşmenin olumsuz etkileri karşısında, savunmacı çizgide milliyetçi öğelerin açığa çıkması. Aynı zamanda bir zamanlar kendini daha sol, evrensel olarak ifade eden kesimlerin de yavaş yavaş küreselleşmeye karşı ulusalcı ya da milliyetçi kimliğe bürünmeleri, bunun siyasette seçim açısından sonuçları hakkında düşünceleriniz nelerdir?

• **Kemali Saybaşı** - Türkiye'de Türk-İslam sentezi ideolojisiyle bağlantılı olarak 12 Eylül'den sonra zaten milliyetçi bir gençlik yaratılmaya çalışıldı. Bu eğitim sisteminde hâlâ varlığını sürdürüyor. Dolayısıyla, 4 milyon yeni seçmen katılacak; bu seçmenler de ciddi ölçüde etkili olacaklar. 40 milyon civarında seçmen olduğunu düşünürseniz yüzde 10'u, bu

seçmenler blok halinde hareket etseler bir partinin barajı aşmasını sağlayabilecekler; ama bunlar bu Türk-İslam sentezi ideolojisi bağlamında yetişmiş insanlar. O eğitim sistemi içinde yetişmiş insanlar.

• **Fuat Ercan** - Yoğunluk öyle midir ? Yani yüzde 10'un içinde Türk-İslam sentezi eğilimi birazcık daha fazla diyebilir miyiz?

• **Kemali Saybaşı** - Bunu teorik olarak söyleyelim. Türkiye'de eğitim sistemini bildiğim için, tabii özel okullarda okuyanlar herhalde bu ideolojiden etkilenmiş olmaz.

• **Mehmet Türkay** - Yüzde 1'lik çok az bir kesim.

• **Kemali Saybaşı** - Tabii, eğitim sistemi milliyetçi ve bilimsel anlamda da muhafazakâr bir dünya görüşünü gençlere sunuyor. Önceki gençler de bu sistem içinde gelişmişler. Yani bundan önceki seçimde de yine genç seçmenler vardı. Türkiye'de bu milliyetçilik eğilimi, Kürt sorunu ve terör bağlamında belli ölçüde yoğunluk kazandı diyelim. Küreselleşmeye ilişkin tepkisel tutum; bunu ne ölçüde milliyetçilik olarak kabul edebiliriz bilmiyorum. Ama baktığınız zaman MHP, en milliyetçi parti, IMF politikalarını savunuyor. Yani IMF politikalarının yanlış olduğunu söylemiyor. Yalnız sosyal bazı sorunların çözümünü üzerinde gidiyor. IMF'ye açıkça karşı çıkan benim görebildiğim kadarıyla sadece Saadet Partisi, DEHAP, belki bir ölçüde Genç Parti. Bir de Genç Partimiz oldu. O da basının Türkiye'deki kamuoyu üzerindeki önemini gösteren bir olay. Üç televizyon kanalı, iki gazetesi sanıyorum ve bir sürü yerel radyosu, bir de telefonlar var; doğru. Ben de bir tane kullandığım için devamlı mesaj geliyor. O da onun etkisidir. Ama ben onun konuşmalara baktığım zaman; bir kere konser düzenleyerek potansiyel kamuoyu oluşturuyor, arada konuşma yapıyor. Arada konuşma yaparken de temel sorunlar üzerinde duruyor, o alanlarda çeşitli sözler veriyor ve bunlar da hem televizyon kanallarında, hem herhalde gazetesinde yayınlanıyor. Bunun bir etkisi oluyor. Türkiye'deki yoksulluğun boyutları çok ciddi noktada.

• **Fuat Ercan** - Aslında Genç Parti biraz da Türkiye'deki seçmen kitlesinin nasıl açmazda olduğunun göstergesi değil mi?

• **Kemali Saybaşı** - Türkiye'de seçmenlerin sorunları ortada zaten. Yani hayat pahalılığı, geçim derdi, enflasyon gibi sorunları var, işsizlik gibi bir sorunu var; bu alanlarda söz verdiği andan itibaren seçmen de ilgi duyabili-

Postmodernizm
sol kesimin
sorunlarını
dile
getirmesinin
önünde
alternatif
rakip bir
düşünce
olarak
varlığını
sürdürdü

yor. İşin ilginç yanı bu konularda sosyal demokrat partilerden bir ses çıkmaması.

Devam edecek olursak; söylemle partinin konumu arasında bir çakışmama durumu olabiliyor.

• **Fuat Ercan** - O zaman seçmenlerin daha kısa erimli, çok daha tepkisel bir tavır içinde oldukları, mesela az önce dediğiniz gibi bir dönem barajı aşan bir partinin bir sonraki dönemde aşamıyor olması. Yani seçmenlerin siyasi hayata ilişkin düşüncelerinin, beklentilerinin çok hızlı değiştiği söylenebilir mi?

• **Kemali Saybaşı** - Ben o görüşe katılmıyorum. Bir seçmen diyelim ki DSP'ye oy verdi, DSP'nin savunduğu politikalar arasında sosyal boyut önemli bir yer tutuyor. MHP de milliyetçi söylemini bir kenara bıraktığı zaman sosyal nitelikli politikalar savunuyordu. İktidarda geçirdiği süre boyunca seçmenin beklentilerine yanıt veremedi. Daha doğrusu verdiği sözleri yerine getirmede. Yani DSP, Kürt sorunu bağlamında milliyetçi bir söylem dışında, bir de Avrupa Birliği'ne dönük bazı çıkışlar dışında sonuç itibariyle IMF'nin politikalarını savundu. O doğrultuda Anayasa değişikliklerini gündeme getirdi. Bu Anayasa değişikliğinde MHP'nin de oyu vardı, ANAP'ın da oyu vardı. Dolayısıyla, seçmenin bu partilere dönük desteklerinin azalmasını akılcı bir tutum olarak, yani seçmenden beklenen bir tutum olarak düşünüyorum.

AKP'nin MHP tabanından oy aldığı söyleniyor. Aynı şekilde ANAP tabanından da, Fazilet tabanından da oy aldığı söyleniyor. Yani ben şöyle düşünüyorum. Bunu vurgulamakta yarar var. Türkiye'de insan davranışını demokratik ilkeler bağlamında değerlendirecek olursanız, bence çok partili yaşama geçişten itibaren seçmen her zaman demokratik bir tutum takınmıştır, demokratik bir karar vermiştir. Şimdi de aynı şeyi yapıyor. Hatta şimdi daha önemlisi, bundan önce parlamentoya giren partilerin hiçbiri sanki parlamentoya giremeyecekmiş gibi bir durum da ortaya çıkıyor ki, bence doğal, hiçbir sorunu çözmediler. Sorunlar seçmenin önünde duruyor. Öyle söylemek daha doğru oluyor.

• **Fuat Ercan** - Acaba seçim sisteminde yüzde 10'luk barajı aşan bir DEHAP ya da Güneydoğu'yu temsilen bir partinin Meclis'e girmesi Türkiye'deki siyasal sistem, demokra-

si, tercihler açısından ne gibi değişikliklere yol açabilir. Yani AKP'ye gösterilen tepki gibi yoğun tepkiyle karşılaşır mı, karşılaşmaz mı?

• **Kemali Saybaşı** - Bu konuda şimdiden herhangi bir yorum yapmak zor. Ama DEHAP'ın barajı aşarak Millet Meclisi'ne girmesi benim kişisel görüşüme göre son derece yararlı olur. Çünkü bundan önceki seçimlerde barajı aşamadığı için aynı bölgelerde HA-DEP'e verilen oylar sonuç itibariyle Refah Partisi'nin milletvekili sayısını artırmaya gitti; bu da temsilde adalete aykırı bir durum.

İkincisi şu: Türkiye'de seçmenler yasalar önünde eşittir. Bir başka deyişle seçmenin tercihi nasıl ortaya çıkarsa çıksın, buna saygı duyulması gerekir. Ancak duyarlı bir konu; etnik konularla ilgili olarak HADEP'in, Meclise girmesi durumunda, DEP'ten daha dikkatli davranmasında da yarar var.

• **Fuat Ercan** - Öyle bir eğilim var mı sizce?

• **Kemali Saybaşı** - Öyle bir eğilim var mı; ben onu bilemiyorum. Çünkü bu ittifak görüşmeleri sırasında HADEP, sonra DEHAP, ÖDP ve şahıslar arasında gelişen ittifak görüşmeleri sırasında ÖDP'den ayrılan, ayrı parti kuran yeni bir politikacıyı ittifaka aldıklarını açıkladılar. Bu, ÖDP açısından, herhalde ÖDP'ye karşı bir tavır olarak değerlendirildi. Bence o yanlıştı. Gerekçe olarak da "bizim için kurşun yedi" gibi bir açıklama var.

• **Fuat Ercan** - Sosyalist Demokrasi Partisi.

• **Kemali Saybaşı** - Doğru, Akın Birdal, Mihri Belli Grubu. Akın Birdal başkanı oldu, Mihri Belli ve bir grup ayrılmışlar. Bu tabii "ben sizinle ittifak yapmıyorum" demenin bir yolu aslında ÖDP açısından baktığınız zaman. Duyarlı bir konu. Konunun taraflarının da daha duyarlı hareket etmesinde yarar var. Ama ne olursa olsun Türkiye Cumhuriyeti seçmenlerinin iradesinin Meclis'e yansımaları gerekir.

• **Mehmet Türkay** - Yüzde 10 barajını geçerse Meclis tarihi açısından da enteresan bir durum olacak. Mihri Belli en yaşlı üye sıfatıyla Meclis Başkanı olarak seçilecek.

• **Kemali Saybaşı** - Ama işte demokrasi bu. Seçmen iradesi hangi doğrultuda olursa olsun onu saygıyla karşılamak lazım.

• **Fuat Ercan** - Teşekkür ederiz.

İnsan davranışını demokratik ilkeler bağlamında değerlendirecek olursanız, bence çok partili yaşama geçişten itibaren seçmen her zaman demokratik bir tutum takınmıştır, demokratik bir karar vermiştir

türkiye'de seçimler: 1983 - 2002

barajla yaşamaya mecbur muyuz?

3 Kasım 2002 genel seçiminde, 1983'ten bu yana uygulanmakta olan yüzde 10'luk ülke barajını sadece iki parti aşabildi ve oyların yüzde 34,3'ünü alan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), 550 kişilik meclise 363 milletvekili sokarak, ezici bir çoğunlukla tek başına iktidara geldi. Oy oranı yüzde 19,4 olan CHP de, öteki partilerin barajı geçememesinden yararlanarak 178 milletvekiline sahip oldu ve mecliste tek başına muhalefet görevini üstlendi. Yine, 5'i öteki partilerin barajı aşamaması sayesinde olmak üzere, toplam 9 bağımsız aday, gerekli çoğunluğu sağlayarak milletvekili seçildi.

"Ülke genelindeki geçerli oyların yüzde 10'dan azını alan partilere hiçbir milletvekili verilmemesi" şeklinde özetlenebilecek olan, yüzde 10'luk baraj uygulamasının sonuçları bu kez çok çarpıcı bir biçimde ortaya çıktı. Baraj nedeniyle, geçerli oyların yüzde 45'i meclis dışında kaldı; birinci sıradaki parti, bu sayede, geçerli oyların üçte biri dolayında oy almasına karşın, milletvekilliklerinin neredeyse üçte ikisini kazandı ve Türkiye 1946'dan sonra ilk kez iki partili bir meclisle tanıştı.

1991'den bu yana siyasal sisteme damgasını vuran koalisyonlar döneminin sona ermesi ve "yeni" bir partinin tek başına iktidara gelmesi nedeniyle, seçimden sonra, genel olarak, son derece iyimser bir hava egemen. Bu iyimser hava muhtemelen bir süre daha devam edecek. Bununla birlikte, yalnızca "yeni bir partinin, tek başına iktidara gelmiş olmasından" kaynaklanan bu iyimser hava, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra tanıştığımız yüzde 10 baraj uygulamasının ortaya çıkardığı çarpık tablolara göz yumulmasını hiçbir zaman haklı çıkaramaz.

Bu yazıda Türkiye'de siyasal yaşama köklü değişiklikler getiren 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yapılan altı genel seçime bakıp, bu seçimlerde uygulanan yüzde 10'luk ülke barajının meclisin kompozisyonuna etkisini ele almayı ve barajın konma amacına gerçekten hizmet edip etmediğini incelemek istiyoruz.

baraj neden getirildi?

12 Eylül 1980'te Türk Silahlı Kuvvetleri adına ülke yönetimine el koyan Millî Güvenlik Konseyi'nin (MGK) Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in 23 Ekim 1981'de Danışma Meclisi'nin açılışında meclis üyelerine şöyle seslenmişti: "Anayasa kadar önemli olan bir kanun da Seçim Kanunu olacaktır. Küçük küçük partilerin koalisyon döneminde ne kadar müşkül-ler çıkardığı, iktidarda kalabilmek uğruna bu küçük partilere ne tavizler verildiğini hep beraber gördük ve yaşadık (...) Parti enflasyonunu önleyecek bir seçim sistemini bütün millet sizlerden beklemektedir".

Danışma Meclisi, çalışmaları sonucunda, bahsi geçen "temel sorunları" gidermek üzere bir ülke genelinde, öteki seçim çevresinde olmak üzere iki ayrı baraj içeren bir seçim sisteminde karar kıldı. Böylece Türkiye 10 Haziran 1983'te yürürlüğe giren 2839 sayılı Seçim Kanunu'yla birlikte ilk kez bir ülke barajıyla tanışmış oldu. Buna göre ülke genelindeki geçerli oyların yüzde 10'undan daha düşük oy alan partiler, herhangi bir seçim çevresinde oyların tamamını alsalar dahi hiçbir milletvekili çıkaramayacaktı. Seçim çevresi barajı ise Türkiye'nin daha önce tanıdık olduğu bir uygulamaydı: Daha önce, bir kez, 1961 seçiminde uygulanmış, ama sonra bundan vazgeçilmişti. 1983, 1987 ve 1991 seçimlerinde, yüzde 10'luk ülke barajının yanı sıra uygulanan seçim çevresi barajları, Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla 1995 seçiminden itibaren kaldırıldı ve 1995, 1999 ve 2002 seçimlerinde seçim çevresi barajı olmaksızın sadece yüzde 10'luk ülke barajı uygulandı. Kısacası 1983'ten bu yana yapılan altı genel seçimin altısında da uygulanan yüzde 10'luk ülke barajı hayatımızın bir parçası oldu ve her altı seçimde de milletvekilliklerinin partilere göre dağılımında çok önemli bir rol oynadı.

1983 seçimi

12 Eylül 1980 rejimine biçimini veren 1982 Anayasası'nın ve diğer temel yasaların MGK'nin istekleri doğrultusunda oluşturulmasının ardından, "demokrasiye geçiş süreci"

Ahmet Demirel*

1983'ten bu yana yapılan altı genel seçimin altısında da uygulanan yüzde 10'luk ülke barajı hayatımızın bir parçası oldu ve her altı seçimde de milletvekilliklerinin partilere göre dağılımında çok önemli bir rol oynadı

Yrd.Doç.Dr.,
Marmara
Üniversitesi

adıyla yeni bir evreye geçildi. Kurgulanan modelin belirgin unsuru istikrar arayışı idi ve yapılan varsayım göre istikrar ancak gerçek bir siyasal partiler çoğulculuğuyla değil, merkez sağ ve merkez solda, kendi sağ ve solunda kalan unsurları da içlerinde eriten iki partili bir modelle sağlanabilirdi.

12 Eylül'ün üzerinden bir yıl geçtikten sonra, 16 Ekim 1981'de bütün siyasal partiler kapatılmıştı. 1983 Mayıs'ında MGK siyasal partilerin oluşmasına izin verdi. Siyasal Partiler Kanunu'na göre bir parti 30 üye ile kurulabiliyordu. Kanun'un geçici 4. maddesine göre, kurulacak partilerin kurucu üyelerinin MGK tarafından onaylanması gerekiyordu ve MGK'nın 26 Haziran 1983'de 99 no'lu kararına göre, en az 30 kurucu üyesi MGK tarafından onaylanmayan partiler 6 Kasım 1983'te yapılacak olan seçime katılamayacaklardı.

MGK sadece yeni kurulan partilerin kurucu üyelerini belirlemekle kalmıyor, seçime girecek milletvekili adaylarını da belirleme yetkisini elinde tutuyordu (2839 no'lu yasa, geçici madde 3). Ayrıca bağımsız adayların da MGK tarafından onaylanması gerekiyordu. Gerek partilere mensup, gerek bağımsız adayların seçime girip giremeyecekleri konusunda MGK'nın verdiği kararlar kesindi ve itiraz ya da başka bir başvuru yolu kapalı idi.

Böylece MGK vetolar yoluyla, seçime katılacak partiler, bu partilerin kurucuları ve milletvekilleri adayları hakkındaki son sözü söylemiş oldu.

12 Eylül 1980 öncesinin merkez sağdaki Adalet Partisi (AP) çevrelerince, emekli orgeneral Ali Fuat Esener'in başkanlığında oluşturulan Büyük Türkiye Partisi (BTP) 21 Mayıs 1983'te Anavatan Partisi (ANAP) ve Halkçı Parti (HP) ile birlikte siyasal yaşama atıldı ve İhsan Sabri Çağlayangil ve 143 eski parlamenter bu partiye katıldı. Kısa bir süre sonra MGK bu partiyi, AP'nin devamı olduğu gerekçesiyle kapattı. Bu partinin yerine kurulan Doğru Yol Partisi'nin (DYP) 30 kurucusu birden, 8 Temmuz 1983'te MGK tarafından veto edildi. 1983 Haziran'ında kurulan Sosyal Demokrat Parti'nin (SODEP) de, 30 kurucu üyesinden, genel başkan Erdal İnönü dahil 23'ü 22 Haziran 1983'te veto edildi. 9 Temmuz 1983'te SODEP'e 13 veto daha geldi. Böylece MGK'nın kurguladığı modelde yeri olmayan DYP, SODEP ve kurulmaya çalışılan diğer partilerin seçime girmeleri veto yoluyla engellendi.

MGK'nın iktidar adayı olarak sunduğu Turgut Sunalp başkanlığındaki Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin (MDP) yanı sıra HP ve ANAP veto engelini aştılar ve 1983 seçimine sadece bu üç partinin katılmasına izin çıktı.

10 Haziran 1983 tarihli milletvekili seçimi yasasına göre seçimde çifte barajlı nispi temsil yöntemi uygulanacaktı. Birinci baraj ülke barajıydı ve seçime katılan partilerin milletvekilliği kazanabilmeleri için ülke genelindeki geçerli oyların en az yüzde 10'unu almaları gerekiyordu. İkinci baraj ise seçim çevresi (il) barajıydı ve buna göre ülke genelindeki yüzde 10'luk barajı geçmiş olan siyasal partilerin, herhangi bir seçim çevresinde milletvekilliği kazanabilmesi için, o seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının, yine o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayının üzerinde oy alması gerekiyordu. Buna göre seçim çevresi barajları, çıkacak milletvekili sayısına göre yüzde 14,3 ile yüzde 50 arasında değişiyordu.

Yasaya göre, seçimde oy kullanmak zorunluydu ve oy kullanmayan seçmenlere para cezası uygulanacaktı.

MGK seçime katılan üç partinin milletvekili adaylarını yoğun bir elemeye tabi tuttu. 21 Eylül 1983'te açıklanan ilk vetolara göre MDP'den 74, HP'den 89, ANAP'tan 81 aday veto edilmişti. Partilere göre dengeli olarak dağıtılan bu vetolara bakılırsa, MGK partilerin tümüne aynı mesafeden yaklaştığı izlenimini veriyordu. Sonuçta 3 partinin toplam adaylarının yüzde 20'si bağımsız adayların ise yüzde 90'ı veto edildi.

3 hafta ile kısıtlanan seçim kampanyası süreci de MGK tarafından yönlendirildi. Evren seçimden bir gün önce 5 Kasım 1983 tarihli radyo-TV konuşmasında halktan MDP için oy istedi. Evren bu konuşmasında "MGK icraatını sürdürecektir bir yönetimi seçeceğinize inanıyorum" diyordu. Bu sözler açık bir biçimde MDP'ye verilmiş bir destektir. Bu da gösteriyordu ki MGK kendi kurdurduğu, kompozisyonunu ve seçime katılacak adaylarını doğrudan kendi belirlediği siyasal partilerin, kısıtlı bir seçimde bile eşit koşullarda yarışmalarını dahi istemiyordu.

Seçime katılan üç parti de yüzde 10'luk ülke barajını aşarak milletvekili çıkarmaya hak kazandı. Seçimin kesin galibi ANAP oldu. Oyların yüzde 45,1'ini alan ANAP 400 milletvekilinden oluşan TBMM'de 212 sandalye kazandı. (3 milletvekili çıkaran Bingöl'de 3 yerine 2

**İstikrar
ancak
gerçek bir
siyasal
partiler
çoğulculuğuyla
değil,
merkez
sağ ve
merkez solda,
kendi
sağ ve
solunda
kalan
unsurları da
içlerinde
eriten
iki partili
bir modelle
sağlanabilirdi**

aday gösterdikleri ve bu ildeki tüm milletvekilliklerini kazandığı için, ANAP fiilen 211 milletvekili çıkardı). HP yüzde 30,5'lik oy oranıyla 117, MDP de yüzde 23,3'lük oy oranıyla 71 milletvekilliği kazandı. Seçmenlerin yüzde 1,1'i bağımsız adaylara oy verdiler, ama hiçbir bağımsız aday seçilemedi.

Bütün partiler yüzde 10'un üzerinde oy aldığı için bu seçimde milletvekilleri partilere göre dağıtılırken ülke barajının hiçbir etkisi olmadı. Buna karşılık seçim çevresi barajları yüzünden bazı illerde milletvekillikleri partiler arasında el değiştirdi. Tablo 1'de de görüleceği gibi, seçim çevresi barajları olmasaydı, ANAP 212 yerine 189, HP 117 yerine 124, MDP ise 71 yerine 87 milletvekili çıkaracaktı. Dolayısıyla, baraj seçimin galibi lehine işlemiş ve ANAP barajsız bir nispi temsil sisteminde ulaşacağı temsil oranının 5,8 puan üzerinde bir temsil imkanı sağlamıştır. Bu 5,8 puanlık fazla temsilin 1,8 puanlık bölümü HP'nin, 4,0 puanlık bölümü de MDP'nin mecliste eksik temsili sayesinde gerçekleşmiştir. Bağımsızlar için ise durum fark etmemektedir. Barajlar olsa da olmasa da bağımsızların milletvekili çıkarması söz konusu değildi.

Tablo 1: 1983 seçim sonuçları

Partiler	Seçim Sonucu			Barajsız nispi temsil uygulansaydı		Temsil oranı - barajsız temsil oranı
	Oy oranı	Sayı	%	Sayı	%	Fark
ANAP	45,1	212	53,0	189	47,3	5,8
HP	30,5	117	29,3	124	31,0	-1,8
MDP	23,3	71	17,8	87	21,8	-4,0
Bağımsız	1,1	0	0,0	0	0,0	0,0
Toplam	100,0	400	100,0	400	100,0	±5,8

1987 seçimi

Yasaklı bir seçim olan 1983 seçiminin ardından, ilk genel seçim 1987'de yapıldı. Seçim öncesinde siyasal partiler yelpazesinde köklü değişiklikler gerçekleşmişti. Her şeyden önce 1983'te seçime katılmasına izin verilen üç partiden ikisi artık siyaset sahnesinde yoktu. Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) 4 Mayıs 1986'da kendini feshederek ANAP'a katılma kararı almıştı. HP ise 3 Kasım 1985'te SO-DEP'le birleşmiş Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adıyla yeni bir parti kurulmuştu.

Ayrıca, 12 Eylül 1980 öncesinin siyasal parti lider ve yöneticileri üzerindeki siyasal ya-

saklar 6 Eylül 1987 günü yapılan ve "evet" - "hayır" oylarının birbirine çok yakın olduğu bir referandum sonucunda kıl payı farkla kaldırılmış, 12 Eylül öncesinin siyasi liderlerinden Bülent Ecevit 13 Eylül'de Demokratik Sol Parti'nin (DSP), Süleyman Demirel 24 Eylül'de DYP'nin, Alparslan Türkeş 4 Ekim'de Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP) ve Necmettin Erbakan 11 Ekim'de Refah Partisi'nin (RP) genel başkanlığına getirilmişlerdi.

Seçime yukarıda sayılan SHP, DSP, DYP, RP ve MÇP'nin dışında, 1983 seçiminin galibi Turgut Özal başkanlığındaki ANAP ile Aykut Edibali'nin başkanlığını yaptığı İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) olmak üzere toplam 7 parti katılacaktı.

Bu arada 1986 ve 1987 yıllarında seçim kanununda çok önemli değişiklikler de yapıldı:

1. Milletvekili sayısı 400'den 450'ye çıkarıldı.
2. Seçim çevreleri yeniden düzenlendi ve altıdan çok milletvekili çıkaracak iller birden çok seçim çevresine bölündü.
3. Ülke genelindeki yüzde 10'luk genel baraj ve seçim çevresi barajları korundu.

1987 seçimlerinde 1983'te seçime katılmasına izin verilen üç partiden ikisi artık siyaset sahnesinde yoktu

Ama, altı milletvekili çıkacak seçim çevrelerinde baraj hesaplanırken "bölme işleminin bir eksiğiyle yapılacağı" kuralı benimsenerek en düşük çevre barajı yüzde 20'ye çıkarıldı. Buna göre iki milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde yüzde 50, üç milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde yüzde 33,3, dört milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde yüzde 25, beş ve altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde ise yüzde 20 seçim çevresi barajı uygulanacaktı.

4. Tercihli oy sistemi getirilerek, seçmenlere partilerin gösterdikleri adaylar

arasından tercih yapma olanağı sağlandı.

5. Bir başka önemli yenilik de kontenjan milletvekilliği uygulamasıydı. Buna göre altı veya daha fazla milletvekili çıkaracak olan illerin 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde, partiler birer kontenjan adayı gösterecekler ve bu seçim çevrelerinde geçerli oyların en çoğunu almış olan parti, seçim çevresi barajını aşmış olmadığına bakılmaksızın, kontenjan milletvekilliğini kazanacaktı. Kalan milletvekillikleri ise normal nispi temsil esaslarına göre dağıtılacaktı. Bir başka deyişle nispi temsil esasına, çoğunluk sistemi monte edilerek, kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde bir milletvekilinin çoğunluk sistemiyle seçilmesi esası benimsenmişti.

ANAP, 1983'e göre önemli bir oy kaybına uğramasına karşın, yine de seçimden birinci

Gerek ülke barajı, gerekse seçim çevresi barajı ve kontenjan uygulaması yüzünden, ANAP bu seçimde de parlamentoda aşkın temsil olanağı elde etti. Tablo 2'de de görüleceği gibi, barajlar ve kontenjan uygulaması olmasaydı, ANAP 292 yerine 206, SHP 99 yerine 128, DYP 59 yerine 96 milletvekili çıkaracaktı. Seçim sistemi yüzünden meclis dışında kalan RP 13, DSP ise 13 milletvekili çıkaracaktı. MÇP, IDP ve bağımsızlar açısından ise durum fark etmeyecek, barajlar ve kontenjan uygulaması olsa da, olmasa da bu partilerle bağımsızların milletvekili çıkarması söz konusu olmayacaktı.

Dolayısıyla, barajlar ve kontenjan uygulaması yine seçimin galibi lehine işledi ve ANAP barajsız bir nispi temsil sisteminde ulaşacağı temsil oranının tam 19,1 puan üzerinde bir temsil imkanı sağladı. Bu 19,1 puanlık fazla temsilin 6,2 puanlık bölümü DYP'nin, 6,4 puanlık bölümü SHP'nin, 2,9'lük bölümü RP'nin, 1,6'lık bölümü ise DSP'nin mecliste eksik temsiliinden kaynaklanıyordu.

Tablo 2: 1987 seçim sonuçları

Partiler	Seçim Sonucu			Barajsız nispi temsil uygulansaydı		Temsil oranı - barajsız temsil oranı
	Oy oranı	Sayı	%	Sayı	%	Fark
ANAP	36,3	292	64,9	206	45,8	19,1
SHP	24,8	99	22,0	128	28,4	-6,4
DYP	19,1	59	13,1	96	21,3	-8,2
DSP	8,5	0	0,0	7	1,6	-1,6
RP	7,2	0	0,0	13	2,9	-2,9
MÇP	2,9	0	0,0	0	0,0	0,0
IDP	0,8	0	0,0	0	0,0	0,0
Bağımsız	0,4	0	0,0	0	0,0	0,0
Toplam	100,0	450	100,0	450	100,0	± 19,1

parti olarak çıkmayı başardı ve yürürlükteki seçim kanunu sayesinde mecliste, seçimde aldığı oy oranının çok üzerinde bir oranla temsil edilme olanağını elde etti. Oyların yüzde 36,3'ünü alan ANAP milletvekilliklerinin yüzde 64,9'unu kazandı (292 milletvekili). SHP yüzde 24,8'lik oy oranıyla 99, DYP ise yüzde 19,1'lik oy oranıyla 59 milletvekili çıkardı. DSP yüzde 8,5, RP yüzde 7,2, MÇP yüzde 2,9 ve IDP yüzde 0,8 düzeyinde kalarak mecliste temsil edilme olanağı bulamadı. Oyların yüzde 0,4'ünü alan bağımsız adaylar da milletvekili seçilemedi.

1991 seçimi

Türkiye 1991 seçimine de seçim yasında yapılan bazı değişikliklerle girdi. 1983 seçiminde getirilen yüzde 10'luk ülke barajı ile 1987 seçiminde getirilen kontenjan milletvekili ve tercihli oy uygulamaları korunurken seçim çevreleri barajları yine değiştirildi: İki, üç ve dört milletvekili çıkaran seçim çevrelerindeki baraj yüzde 25, beş ve altı milletvekili çıkaran seçim çevrelerindeki baraj yüzde 20 olarak belirlendi.

Seçime 1987 seçimine katılan partilerin tümü katıldı. Yalnız seçim yasında partiler ara-

1987 seçimlerinde barajlar ve kontenjan uygulaması yine seçimin galibi lehine işledi

sında ittifak yapılmasını yasakladığından MÇP ve IDP adayları seçime RP çatısı altında girdiler. SHP ise yeni kurulan ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde önemli oy potansiyeli olan Halkın Emek Partisi'yle (HEP) aynı türden bir ittifak yaptı. Bu partiler dışında Sosyalist Parti de (SP) seçime katıldı.

Sonuçta DYP barajsız bir nispi temsil sisteminde ulaşacağı temsil oranının tam 9,6 puan üzerinde bir temsil imkanı sağladı. Bu 9,6 puanlık fazla temsilin 4,4 puanlık bölümü DSP'nin, 2,7 puanlık bölümü SHP'nin, 1,6'lık bölümü RP'nin ve 0,9'luk bölümü ANAP'ın mecliste eksik temsilinden kaynaklanıyordu.

Tablo 3: 1991 seçim sonuçları

Partiler	Seçim Sonucu			Barajsız nispi temsil uygulansaydı		Temsil oranı - barajsız temsil oranı
	Oy oranı	Sayı	%	Sayı	%	Fark
DYP	27,0	178	39,6	135	30,0	9,6
ANAP	24,0	115	25,6	119	26,4	-0,9
SHP	20,8	88	19,6	100	22,2	-2,7
RP	16,9	62	13,8	69	15,3	-1,6
DSP	10,8	7	1,6	27	6,0	-4,4
SP	0,4	0	0,0	0	0,0	0,0
Bağımsız	0,1	0	0,0	0	0,0	0,0
Toplam	100,0	450	100,0	450	100,0	± 9,6

Seçime katılan altı partiden beşi ülke genelindeki yüzde 10'luk barajı aşarak milletvekili çıkarma hakkını kazanırken, hiçbir parti tek başına çoğunluğu sağlayamadı ve 12 Eylül 1980 öncesinde olduğu gibi yine koalisyonlar dönemi başladı.

Seçimden bu kez DYP birinci parti olarak çıktı. DYP yüzde 27,0'lik oy oranıyla 178 milletvekili kazandı. ANAP yüzde 24,0 oyla 115, SHP yüzde 20,8 oyla 88 milletvekili çıkardı. En büyük oy patlamasını seçime ortak liste ile giren üç parti yaptı. RP, MÇP ve IDP ile yaptığı ittifak sayesinde oy oranını yüzde 16,9'a yükseltti ve 62 milletvekili çıkardı. Oyların yüzde 10,8'ini alan DSP barajı güçlükle aştı ve sadece 7 milletvekili kazandı. Oyları yüzde 4 düzeyinde kalan SP ile, yüzde 0,4 düzeyinde kalan bağımsızlar milletvekili çıkaramadı.

Sistem yine, daha önceki seçimlerde olduğu gibi işledi. Barajlar ve kontenjan uygulamasından yine sadece birinci parti yararlandı. Tablo 3'te de görüleceği gibi, barajlar ve kontenjan uygulaması olmasaydı, DYP 178 yerine 135, ANAP 115 yerine 119, SHP 88 yerine 100, RP 62 yerine 69 ve DSP 7 yerine 27 milletvekili çıkaracaktı. SP ve bağımsızlar açısından ise durum fark etmeyecek, barajlar ve kontenjan uygulaması olsa da olmasa da bu parti bağımsızların milletvekili çıkarması söz konusu olmayacaktı.

1995 seçimi

1995 seçimine de farklı bir seçim yasasıyla gidildi. TBMM, 26 Ekim 1995'te kabul edilen seçim yasasıyla, milletvekili sayısı 450'den 550'ye çıkartıldı ve bu 550 milletvekilinden 100'ünün seçim çevrelerine bağlı kalmaksızın, partilerin ülke genelinde aldıkları oylar esas alınarak "Türkiye milletvekili" olarak seçilmeleri öngörüldü. 1987 ve 1991'deki kontenjan milletvekilliği ve tercihi oy uygulamalarına son verilirken, ülke genelindeki ve seçim çevrelerindeki barajlar korundu. Buna karşılık seçim çevrelerinin daraltılması uygulamasından da vazgeçilerek her ilin bir seçim çevresi olması kararlaştırıldı. Sadece, üç büyük ilden İstanbul üç, Ankara ve İzmir ikişer seçim çevresine bölündü, öteki illerin her biri ise birer seçim çevresi olarak düzenlendi.

Bununla birlikte, DSP 3 Kasım 1995'te, yeni seçim yasasıyla getirilen Türkiye milletvekilliği uygulamasını iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Konuyu görüşen Anayasa Mahkemesi, Türkiye milletvekilliğinin yanı sıra, 1983'ten beri uygulanmakta olan seçim çevresi barajlarını da anayasaya aykırı bularak iptal etti. Bu karar üzerine Türkiye genelinden seçilmesi öngörülen 100 milletvekilliği seçim çevrelerine dağıtıldı. Sonuçta, 550 milletvekilinin tamamı sadece yüzde 10'luk genel bir ülke barajının uygulandığı ve seçim çevresi ba-

1995 yılında
Anayasa
Mahkemesi,
Türkiye
milletvekilliğinin
yanı sıra,
1983'ten
beri
uygulanmakta
olan
seçim
çevresi
barajlarını da
anayasaya
aykırı
bularak
iptal etti

Tablo 4: 1995 seçim sonuçları

Partiler	Seçim Sonucu			Barajsız nispi temsil uygulansaydı		Temsil oranı - barajsız temsil oranı
	Oy oranı	Sayı	%	Sayı	%	Fark
RP	21,4	158	28,7	138	25,1	3,6
ANAP	19,7	132	24,0	118	21,5	2,5
DYP	19,2	135	24,5	120	21,8	2,7
DSP	14,6	76	13,8	72	13,1	0,7
CHP	10,7	49	8,9	48	8,7	0,2
MHP	8,2	0	0,0	31	5,6	-5,6
HADEP	4,2	0	0,0	23	4,2	-4,2
YDH	0,5	0	0,0	0	0,0	0,0
MP	0,5	0	0,0	0	0,0	0,0
YDP	0,3	0	0,0	0	0,0	0,0
İP	0,2	0	0,0	0	0,0	0,0
YP	0,1	0	0,0	0	0,0	0,0
Bağımsız	0,5	0	0,0	0	0,0	0,0
Toplam	100,0	550	100,0	550	100,0	± 9,8

rajlarının ve kontenjan uygulamasının bulunmadığı nispi temsil esasına göre seçildi.

Seçime 12 parti katıldı: RP, ANAP, DYP ve DSP daha önceki seçimlere de katılmış olan partilerdi. Ayrıca 1992'de 12 Eylül öncesindeki siyasal partilerin yeniden açılmasına izin verilmiş olduğu için MÇP, adını Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirmiş, SHP kendini feshederek yeniden açılan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile birleşme kararı almıştı. İDP adını Millet Partisi (MP), SP de İşçi Partisi (İP) olarak değiştirmişti. 1991 seçimine SHP ile ittifak yaparak katılan HEP kapatılmış, onun yerine kurulan DEP de kapatılınca, HADEP kurulmuştu. Bu parti kendi adıyla ilk kez seçime katılacaktı. Bu parti gibi, yeni kurulan Yeni Demokrasi Hareketi (YDH), Yeniden Doğuş Partisi (YDP) ve Yeni Parti (YP) de ilk kez seçim tecrübesi yaşayacaktı. Bir başka yeni parti olan Büyük Birlik Partisi (BBP) ise seçime ANAP'la işbirliği yaparak ve mensuplarını bu partiden aday göstererek katıldı.

1995 seçiminde hiçbir parti tek başına hükümeti kurabilecek sayıda milletvekili kazanamazken, seçimden en kazançlı çıkan parti bu kez RP oldu. 1991 genel seçimine MÇP ve İDP ile ittifak yaparak katılan ve bir blok halinde oyların yüzde 16,9'unu alan RP, bu kez tek

başına katıldığı seçimde oy oranını yüzde 21,4'e yükseltmeyi başardı. RP bu oy oranıyla tam 158 milletvekili kazandı. Seçime Büyük Birlik Partisi ile ittifak yaparak giren ANAP'ın oyları ise, 1991'de yüzde 24,0 iken, bu kez yüzde 19,7'ye geriledi. ANAP bu oy oranıyla 132 milletvekili çıkardı. 1991 seçiminden yüzde 27,0 oranında oy alarak birinci parti olarak çıkan DYP'nin oyları da yüzde 19,2'ye düştü, ama DYP bu oy oranıyla 135 milletvekili çıkardı. DSP 1991'de yüzde 10,8 olan oy oranını bu kez yüzde 14,6'ya yükseltti ve 76 milletvekili kazandı. 1991'de SHP'nin oyları yüzde 20,8 idi. Seçime bu kez CHP çatısı altında birleşerek giren bu partinin oyları yüzde 10,7'ye kadar geriledi ve barajı güçlükle aşabilen CHP 49 milletvekili çıkardı.

Seçime katılan öteki yedi parti ise ülke barajına takılarak TBMM'de temsil edilme olanağından yoksun kaldı. Bu partilerden MHP yüzde 8,2, HADEP yüzde 4,2, YDH yüzde 0,5, MP yüzde 0,5, YDP yüzde 0,3, İP yüzde 0,2 ve YP yüzde 0,1 düzeyinde kaldılar. Seçmenlerin yüzde 0,5'inin oyunu alan bağımsız adaylardan hiçbiri seçilmek için yeterli düzeyde oy toplayamadı.

Seçim çevresi barajları ile kontenjan uygulaması kaldırıldığından, milletvekillerinin

1995 seçiminde seçim istemi yüzünden, tüm milletvekillerinin yüzde 9,8'i partiler arasında el değiştirmişti

pârtilere göre dağılımında sadece yüzde 10'luk ülke barajının etkisi oldu. Ama bu etki yine oldukça önemliydi. Tablo 4'te de görüleceği gibi, yüzde 10 ülke barajı uygulaması olmasaydı, RP 158 yerine 138, ANAP 132 yerine 118, DYP 135 yerine 120, DSP 76 yerine 72 ve CHP 49 yerine 48 milletvekili çıkaracaktı. Yüzde 10'luk ülke barajını aşmadığı için mecliste temsil edilemeyen MHP 31, HA-DEP ise 23 milletvekiline sahip olacaktı. YDH, MP, YDP, İP ve YP ile bağımsızlar açısından ise durum fark etmeyecek, baraj uygulaması olsa da, olmasa da bu partiler bağımsızların hiçbirini mecliste temsil edilemeyecekti.

Mecliste yüzde 9,8'lik fazla (veya eksik) temsil söz konusuydu. (Bir başka deyişle, seçim istemi yüzünden, tüm milletvekilliklerinin yüzde 9,8'i partiler arasında el değiştirmişti). MHP ve HA-DEP'in meclise girememesinden kaynaklanan bu fazla temsil, seçim çevresi barajları ve kontenjan uygulaması kaldırıldığı için, artık önceki seçimlerde olduğu gibi sadece birinci partinin fazla temsil edilmesini sağlamamış; meclise giremeyen iki partinin barajsız bir sistemde hak kazanacakları milletvekillikleri, barajı aşan 5 parti arasında paylaşılmıştı. RP için 3,6, DYP için 2,7, ANAP için 2,5, DSP için 0,7 ve CHP için 0,2 puanlık fazla temsil, MHP için 5,6 ve HA-DEP için 4,2 puanlık bir eksik temsil söz konusuydu. Kalan 5 parti ve bağımsızlara baraj hiçbir etki yapmamıştı.

1999 seçimi

1999 seçimine, 1995'te uygulanan seçim sistemiyle girildi. 12 Eylül 1980 sonrası dönemde ilk kez arka arkaya iki seçimde aynı esaslar uygulanıyordu.

1999'da seçime katılan parti sayısı 20 gibi rekor bir düzeye ulaştı. DSP, MHP, ANAP, DYP, CHP, HA-DEP, BBP, MP, İP ve YDP önceki seçimlerden bilinen partilerdi. Daha önceki seçimlere katılan ve 1995 seçiminden de birinci olarak çıkan RP kapatılmış, yerine Fazilet Partisi (FP) kurulmuştu. Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), Demokrat Türkiye Partisi (DTP), Liberal Demokrat Parti (LDP), Demokrat Parti (DP), Barış Partisi (BP), Emeğin Partisi (EMEP), Sosyalist İktidar Partisi (SİP), Değişen Türkiye Partisi (DEPAR) ve Demokratik Barış Partisi (DBP) ilk kez seçim tecrübesi yaşıyorlardı.

1999 seçiminde de hiç bir parti tek başına hükümeti kurabilecek sayıda milletvekili kazanamazken, seçimden en kazançlı çıkan partiler DSP ve MHP oldu. DSP yüzde 22,2'lik oranıyla 136, MHP yüzde 18,0'le 129, FP yüzde 15,4 ile 111, ANAP yüzde 13,2 ile 86 ve DYP 12,0'yle 85 milletvekili çıkardı. Toplam oyların yüzde 0,9'unu alan bağımsız adaylardan 3'ü çoğunluğu sağlayarak meclise girmeyi başardı.

Seçime katılan öteki on beş parti ise ülke barajına takılarak TBMM'de temsil edilme olanağından yoksun kaldı. Bu partilerden CHP yüzde 8,7, HA-DEP yüzde 4,7 ve BBP yüzde 1,5 düzeyinde kalırken, kalan on iki partinin her birinin oy oranı yüzde 1'in de altında idi.

Seçim çevresi barajları ile kontenjan uygulaması kaldırıldığından, milletvekillerinin partilere göre dağılımında yine sadece yüzde 10'luk ülke barajının etkisi oldu. Ama bu etki yine oldukça önemliydi. Tablo 5'te de görüleceği gibi, yüzde 10 ülke barajı uygulaması olmasaydı, DSP 136 yerine 124, MHP 129 yerine 117, FP 111 yerine 91, ANAP 86 yerine 72 ve DYP 85 yerine 75 milletvekili çıkaracaktı. Yüzde 10'luk ülke barajını aşmadığı için mecliste temsil edilemeyen CHP 33, HA-DEP 34 ve BBP 1 milletvekiline sahip olacak, bağımsızlar için durum fark etmeyecek ve 3 bağımsız aday yine meclise girecekti. Meclis dışında kalan 15 partiden CHP, HA-DEP ve BBP dışında kalan 12'si için değişen bir şey olmayacak ve baraj uygulaması olsa da, olmasa da bu partiler mecliste temsil edilemeyecekti.

Mecliste bu kez yüzde 12,4'lük fazla (veya eksik) temsil söz konusuydu. (Bir başka deyişle, seçim istemi yüzünden, tüm milletvekilliklerinin yüzde 12,4'ü partiler arasında el değiştirmişti). CHP, HA-DEP ve BBP'nin meclise girememesinden kaynaklanan bu fazla temsil, 1995'te olduğu gibi, bu kez de sadece birinci partinin fazla temsil edilmesini sağlamamış, meclise girmesi gerekirken baraj yüzünden giremeyen üç partinin milletvekillikleri, barajı aşan 5 parti arasında paylaşılmıştı. FP için 3,6, ANAP için 2,5, DSP için 2,5, MHP için 2,5 ve DYP için 1,8 puanlık fazla temsil, HA-DEP için 6,2, CHP için 6,0 ve BBP için 0,2 puanlık bir eksik temsil söz konusuydu. Kalan 12 parti ve bağımsızlara baraj hiçbir etki yapmamıştı.

**1999
seçiminde de
hiç bir parti
tek başına
hükümeti
kurabilecek
sayıda
milletvekili
kazanamazken,
seçimden
en kazançlı
çıkan partiler
DSP ve
MHP oldu**

Tablo 5: 1999 seçim sonuçları

Partiler	Seçim Sonucu			Barajsız nispi temsil uygulansaydı		Temsil oranı – barajsız temsil oranı
	Oy oranı	Sayı	%	Sayı	%	Fark
DSP	22,2	136	24,7	124	22,5	2,2
MHP	18,0	129	23,5	117	21,3	2,2
FP	15,4	111	20,2	91	16,5	3,6
ANAP	13,2	86	15,6	72	13,1	2,5
DYP	12,0	85	15,5	75	13,6	1,8
CHP	8,7	0	0,0	33	6,0	-6,0
HADEP	4,8	0	0,0	34	6,2	-6,2
BBP	1,5	0	0,0	1	0,2	-0,2
ÖDP	0,8	0	0,0	0	0,0	0,0
DTP	0,6	0	0,0	0	0,0	0,0
LDP	0,4	0	0,0	0	0,0	0,0
DP	0,3	0	0,0	0	0,0	0,0
MP	0,3	0	0,0	0	0,0	0,0
BP	0,3	0	0,0	0	0,0	0,0
İP	0,2	0	0,0	0	0,0	0,0
EMEP	0,2	0	0,0	0	0,0	0,0
YDP	0,1	0	0,0	0	0,0	0,0
SİP	0,1	0	0,0	0	0,0	0,0
DEPAR	0,1	0	0,0	0	0,0	0,0
DBP	0,1	0	0,0	0	0,0	0,0
Bağımsız	0,9	3	0,5	3	0,5	0,0
Toplam	100,0	550	100,0	550	100,0	± 12,4

2002 seçiminde, ülke barajının etkisi çarpıcı bir biçimde ortaya çıktı, baraj yüzünden geçerli oyların yaklaşık yüzde 45'i meclis dışında kalmıştı

ve 2002 seçimi

1995 ve 1999'de uygulanan seçim sisteminde herhangi bir değişikliğe gidilmeden yapılan 2002 seçimine de tam 18 parti katıldı. DSP, MHP, ANAP, DYP, CHP, HADEP, BBP, MP, İP ve ÖDP önceki seçimlerden bilinen partilerdi. Seçimden önce FP kapatılmış ve bu partinin yerine iki parti kurulmuştu: Saadet Partisi (SP), RP ve FP'nin çizgisine sadık kalırken Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) merkeze kayarak, ciddi bir oy kaybına uğrayan merkez partilerin boşluğunu doldurmaya talip oldu. Genç Parti (GP), Bağımsız Türkiye Partisi (BTP), Yurt Partisi (YP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) seçime ilk kez katılan partilerdi. Önceki seçimlere katılan HADEP ve EMEP, DEHAP çatısı altında ittifak yaparak seçime girdi. DTP de DYP ile ittifak yaptı. Bu arada SİP adını Türkiye Komünist Partisi (TKP) şeklinde değiştirerek seçime girdi.

Seçim AKP'nin mutlak bir başarısıyla sonuçlandı. Oyların yüzde 34,3'ünü alan bu parti tam 363 milletvekili çıkarırken, CHP yüzde 19,4 oyla 178 milletvekiliyle mecliste temsil edilme hakkını kazandı. Toplam oyların yüzde 1,0'ini alan bağımsız adaylardan 9'u çoğunluğu sağlayarak meclise girmeyi başardı.

Seçime katılan öteki on altı parti ise ülke barajına takılarak TBMM'de temsil edilme olanağından yoksun kaldı. Bu partilerden DYP yüzde 9,6, MHP yüzde 8,3, GP yüzde 7,2, DEHAP yüzde 6,2, ANAP yüzde 5,1, SP yüzde 2,5, DSP yüzde 1,2, YTP yüzde 1,1 ve BBP yüzde 1,0 düzeyinde kalırken, kalan yedi partinin her birinin oy oranı yüzde 1'in de altında idi.

Bu kez, ülke barajının etkisi çarpıcı bir biçimde ortaya çıktı. Baraj yüzünden geçerli oyların yaklaşık yüzde 45'i meclis dışında kalmıştı! Oysa baraj uygulaması olmasaydı son

derece değişik bir başka tablo ortaya çıkacaktı. Tablo 6'da da görüleceği gibi, yüzde 10 ülke barajı uygulaması olmasaydı, AKP 363 yerine 262, CHP 178 yerine 116 milletvekili çıkarak; 9 değil 4 bağımsız aday meclise gire-

fazla temsil söz konusu iken, DEHAP barajsız bir sisteme göre 9,3, DYP 7,8, MHP 6,0, GP 5,1, ANAP 1,5, SP 0,7 ve BBP 0,2 puanlık ek-sik temsil edildi. Kalan 9 partiye baraj hiçbir etki yapmadı.

Tablo 6: 2002 seçim sonuçları

Partiler	Seçim Sonucu			Barajsız nispi temsil uygulansaydı		Temsil oranı - barajsız temsil oranı
	Oy oranı	Sayı	%	Sayı	%	Fark
AKP	34,3	363	66,0	262	47,6	18,4
CHP	19,4	178	32,4	116	21,1	11,3
DYP	9,6	0	0,0	43	7,8	-7,8
MHP	8,3	0	0,0	33	6,0	-6,0
GP	7,2	0	0,0	28	5,1	-5,1
DEHAP	6,2	0	0,0	51	9,3	-9,3
ANAP	5,1	0	0,0	8	1,5	-1,5
SP	2,5	0	0,0	4	0,7	-0,7
DSP	1,2	0	0,0	0	0,0	0,0
YTP	1,1	0	0,0	0	0,0	0,0
BBP	1,0	0	0,0	1	0,2	-0,2
YP	0,9	0	0,0	0	0,0	0,0
İP	0,5	0	0,0	0	0,0	0,0
BTP	0,5	0	0,0	0	0,0	0,0
ÖDP	0,3	0	0,0	0	0,0	0,0
LDP	0,3	0	0,0	0	0,0	0,0
MP	0,2	0	0,0	0	0,0	0,0
TKP	0,2	0	0,0	0	0,0	0,0
Bağımsız	1,0	9	1,6	4	0,7	0,9
Toplam	100,0	550	100,0	550	100,0	± 30,5

DEHAP,
DYP, MHP,
GP, ANAP,
SP ve BBP'nin
meclise
girememesi
hem AKP'nin,
hem CHP'nin,
hem de
bağımsızların
işine
yaradı

cekti. Yüzde 10'luk ülke barajını aşamadığı için mecliste temsil edilemeyen partilerden DEHAP 51, DYP 43, MHP 33, GP 28, ANAP 8, SP 4 ve BBP 1 milletvekiline sahip olacaktı. Meclis dışında kalan 16 partiden yukarıda sayılan 7'si dışında kalan 9'u için değişen bir şey olmayacak ve baraj uygulaması olsa da, olmasa da bu partiler mecliste temsil edilemeyecekti.

Mecliste fazla (veya eksik) temsil edilme olgusu, bu kez 30,5 puan gibi çok yüksek düzeye ulaştı. (Bir başka deyişle, seçim istemi yüzünden, tüm milletvekilliklerinin yüzde 30,5'i partiler arasında el değiştirdi). DEHAP, DYP, MHP, GP, ANAP, SP ve BBP'nin meclise girememesi hem AKP'nin, hem CHP'nin, hem de bağımsızların işine yaradı. AKP için 18,4, CHP için 11,3 ve bağımsızlar için 0,9 puanlık

barajın etkisi

Yukarıdaki bütün bu sonuçlar, 1983'te seçim çevresi barajlarının, 1987 ve 1991'de ülke barajı, seçim çevresi barajları ve kontenjan uygulamasının, 1995, 1999 ve 2002'de de yüzde 10'luk ülke barajının partilerin çıkardıkları milletvekili sayıları üzerinde çok önemli etkiler yaptığını açıkça gösteriyor. Şimdi bu etkileri bir kez daha gözden geçirip, baraj uygulamasının, başlangıçtaki amaca ne ölçüde hizmet edip etmediğini inceleyelim.

Altı seçime bir bütün olarak bakıldığında, bu uygulamalardan sadece üç partinin ve bağımsızların yarar sağladığı ortaya çıkmaktadır. Tablo 7'de de görüldüğü gibi toplam altı seçimde, bu uygulamalar sayesinde, ANAP barajsız bir sisteme göre, toplam 27,6, AKP toplam 18,4, RP/FP/SP ise 2,1 puanlık fazla

temsil olanağı bulmuştur. 0,9 puanlık bir fazla temsil olanağı bulan bağımsızlar da bu uygulamadan kârlı çıkmıştır. 17 parti için değişen hiçbir şey yoktur. Bu partiler barajsız bir sistemde de, barajlı bir sistemde de farklı bir şekilde temsil edilmeyeceklerdi. Bu uygulamadan zararlı çıkanlar ise, 19,6 puan eksik temsil edilen HADEP/DEHAP, 9,5 puan eksik temsil edilen MÇP/MHP, 5,4 puan eksik temsil edilen HP/SHP/CHP, 5,1 puan eksik temsil edilen GP, 4,0 puan eksik temsil edilen MDP, 3,1 puan eksik temsil edilen DSP, 1,9 puan eksik temsil edilen DYP ve 0,4 puan eksik temsil edilen BBP'dir.

merkez sol parti bünyesinde eritilmesinin öngörüldüğüne yukarıda değinmişim. Dolayısıyla yeni siyasal sistem tasarlanırken, barajın asıl hedefi, merkez sağ ve soldaki büyük partilere katılmayıp kendi başlarına seçimlere katılacak olan İslamcı sağ, milliyetçi sağ, Kürt kökenli seçmenlerin oylarına talip olan ve bu nedenle de muhtemelen etnik temele dayalı bir parti olarak değerlendirilecek olan HADEP/DEHAP gibi partilerle, ideolojik konumu ne olursa olsun oy oranları hiçbir seçimde yüzde 1'i dahi bulmayan küçük partilerdi. Yüzde 10'luk yüksek barajla bu tür partilerin mecliste temsil olanağının ortadan kaldırılması düşünülüyordu.

Tablo 7: Baraj nedeniyle 1983-2002 arasında partilerin eksik veya fazla temsil oranları

Parti	Baraj mantığına göre niteliği	1983	1987	1991	1995	1999	2002	Toplam
ANAP	Merkez sağ	5,8	19,1	-0,9	2,5	2,5	-1,5	27,6
AKP	İslamcı gelenek	-	-	-	-	-	18,4	18,4
RP/FP/SP	İslamcı gelenek	-	-2,9	-1,6	3,6	3,6	-0,7	2,1
Bağımsız	Bağımsız	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9	0,9
BP	Küçük parti	-	-	-	-	0,0	-	0,0
BTP	Küçük parti	-	-	-	-	-	0,0	0,0
DBP	Küçük parti	-	-	-	-	0,0	-	0,0
DEPAR	Küçük parti	-	-	-	-	0,0	-	0,0
DP	Küçük parti	-	-	-	-	0,0	-	0,0
DTP	Küçük parti	-	-	-	-	0,0	-	0,0
EMEP	Küçük parti	-	-	-	-	0,0	-	0,0
IDP/MP	Küçük parti	-	0,0	-	0,0	0,0	0,0	0,0
LDP	Küçük parti	-	-	-	-	0,0	0,0	0,0
ÖDP	Küçük parti	-	-	-	-	0,0	0,0	0,0
SİP/TKP	Küçük parti	-	-	-	-	0,0	0,0	0,0
SP/İP	Küçük parti	-	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Y(urt) P	Küçük parti	-	-	-	-	-	0,0	0,0
YDH	Küçük parti	-	-	-	0,0	-	-	0,0
YDP	Küçük parti	-	-	-	0,0	0,0	-	0,0
Y(eni) P	Küçük parti	-	-	-	0,0	-	-	0,0
YTP	Merkez sol	-	-	-	-	-	0,0	0,0
BBP	Milliyetçi	-	-	-	-	-0,2	-0,2	-0,4
DYP	Merkez sağ	-	-8,2	9,6	2,7	1,8	-7,8	-1,9
DSP	Merkez sol	-	-1,5	-4,4	0,7	2,2	0,0	-3,1
MDP	Merkez sağ	-4,0	-	-	-	-	-	-4,0
GP	Milliyetçi	-	-	-	-	-	5,1	5,1
HP/SHP/CHP	Merkez sol	-1,8	-6,4	-2,7	0,2	-6,0	11,3	-5,4
MÇP/MHP	Milliyetçi	-	0,0	-	-5,6	2,2	-6,0	-9,5
HADEP/DEHAP	Etnik temelli	-	-	-	-4,2	-6,2	-9,3	-19,6

Şimdi de, isim değiştirmeleri ve birleşmeleri bir yana bırakarak, 1983'ten bu yana seçimlere katılan 29 partiyi, barajın getirilme mantığı doğrultusunda gruplandıralım. 1983'te seçim kanunu yapılırken, merkez sağ ve merkez solda birer parti tasarlandığını ve İslamcı ve milliyetçi sağın kapsayıcı merkez sağ parti, sosyal demokrasi dışındaki yasal solun da kapsayıcı

Böyle bir gruplandırma temelinde yapılan karşılaştırma ortaya çok çarpıcı sonuçlar çıkarmaktadır. Baraj ve kontenjan milletvekilliği uygulamaları esas olarak merkez sağ partilerle İslamcı gelenekten gelen partilerin işine yaramış, merkez sağdaki partiler toplam altı seçimde, mecliste, barajsız bir sisteme göre 21,7, İslamcı gelenekten gelen partiler ise

Baraj ve kontenjan milletvekilliği uygulamaları esas olarak merkez sağ partilerle İslamcı gelenekten gelen partilerin işine yaramıştır

20,4 puan fazla temsil imkanı bulmuşlardır. Barajdan kayıplı çıkanlar ise 19,6 puan eksik temsil edilen HADEP/DEHAP, 14,9 puan eksik temsil edilen milliyetçi sağ partiler ve 8,5 puan eksik temsil edilen merkez sol partilerdir. Barajın asıl hedeflerinden olan küçük partilere ise barajın hiçbir etkisi olmamıştır. Dağılım gerçekten ilginçtir. Barajdan yararlanmasa düşünülen merkez sağ, bu uygulamadan gerçekten yararlı çıkarken, merkez sol zararlı çıkmıştır. Baraj nedeniyle mağdur edilmesi planlanan İslamcı gelenekten gelen partiler, bu uygulamadan öngörülenin aksine çok kârlı çıkmış, milliyetçi sağ ile, HADEP/DEHAP ise çizgisi öngörüldüğü gibi zararlı çıkmıştır.

ğında, şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. İslamcı gelenekten gelen partiler seçim sistemi sayesinde, fazladan 117, merkez sağ partiler 97 ve bağımsızlar 5 milletvekilliği kazanırken, barajlı sistem küçük partileri hiçbir şekilde etkilememiş, buna karşılık HADEP/DEHAP 108, milliyetçi sağ partiler 82 ve merkez sol partiler 29 milletvekili kaybına uğramıştır.

SONUÇ

Türkiye'de 1983'ten beri uygulanan ve demokratik ülkelerde benzeri görülmeyen yüksek baraj, altı seçimin altısında da, milletvekillerinin partilere göre dağılımında, barajsız bir nispi temsil sistemine göre, oldukça farklı ve

Tablo 8: Parti gruplarına göre baraj ve kontenjan uygulamalarının temsildeki etkileri

Parti	1983	1987	1991	1995	1999	2002	Toplam
Merkez sağ	1,8	10,9	8,7	5,3	4,4	-9,3	21,7
İslamcı gelenek	-	-2,9	-1,6	3,6	3,6	17,6	20,4
Bağımsız	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9	0,9
Küçük partiler	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Merkez sol	-1,8	-8,0	-7,1	0,9	-3,8	11,3	-8,5
Milliyetçi sağ	-	0,0	0,0	-5,6	2,0	-17,3	-14,9
HADEP/DEHAP	-	-	-	-4,2	-6,2	-9,3	-19,6

Son olarak milletvekili sayılarını gözden geçirelim. Toplam olarak bakıldığında, baraj ve kontenjan milletvekilliği uygulamalarından en karlı çıkan parti olan ANAP, 6 seçimde, barajsız bir sisteme göre, toplam 125 milletvekili fazla çıkardı. Buna karşılık AKP sadece bir kez girdiği seçimde, barajsız bir sistemde olması gerekenden tam 101 milletvekili fazla çıkardığı için, bu partiyi yüzde 10 ülke barajının en çok yararını gören parti olarak nitelendirmek hiç de yanlış olmaz. RP/FS/SP çizgisi ise katıldığı beş seçimde fazladan 16 milletvekilliği kazandı. Bağımsızların fazladan kazandığı milletvekili sayısı ise 5. Bu 5 milletvekili de 2002 genel seçimi sonucunda parlamentoya girdi.

Baraj mağdurları ise, toplamda, 108 milletvekili kaybı olan HADEP/DEHAP, 52 milletvekili kaybı olan MÇP/MHP, 28 milletvekili kaybı olan GP, 18 milletvekili kaybı olan HP/SHP/CHP, 16 milletvekili kaybı olan MDP, 12 milletvekili kaybı olan DYP, 11 milletvekili kaybı olan DSP ve 2 milletvekili kaybı olan BBP'dir.

Yukarıda da değinildiği gibi, 17 küçük partinin herhangi bir kaybı olmamıştır.

Yukarıda temsil oranları için yapılan değerlendirme, milletvekili sayıları için yapıldı-

hiç de adil olmayan sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bir bütün olarak bakıldığında, merkez sağ partiler, barajın getiriliş nedenine uygun olarak, öngörüldüğü gibi barajdan yarar sağlamış, milliyetçi sağ ve HADEP/DEHAP gibi partiler, yine öngörüldüğü gibi barajdan zarar görmüştür. Buna karşılık, barajdan yarar sağlaması düşünülen merkez sol, beklenenin aksine bu uygulamadan zararlı çıkmıştır. İslamcı gelenekten gelen partilerin barajdan zarar görecekleri varsayılmış, ama, umulanın aksine, bu partiler, barajın çok yararını görmüşlerdir. Barajla mağdur edilmesi düşünülen küçük partilere ise barajın hiçbir etkisi olmamıştır. Bu durumda, barajın, bazı partiler grubu için öngörülen hedefe ulaşılmasını sağladığı, ama bazı partiler grubu için öngörülenin aksine sonuçlar ortaya çıkardığı ortaya çıkmaktadır.

Baraj 1983, 1987 ve 2002 seçimlerinde, bir diğer getirilme amacına uygun olarak, koalisyonların oluşmasını engellemiş ve tek partiyi iktidara getirmiştir. Ama, siyasal partiler sistemindeki parçalanmışlık nedeniyle, baraj uygulamasına rağmen, 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde hiçbir parti tek başına iktidara gelememiştir. Barajlar, koalisyonların sona erdirmeye ve her seçimden sonra bir partinin tek başına iktidara gelmesini sağlama açısından

Baraj nedeniyle mağdur edilmesi planlanan İslamcı gelenekten gelen partiler, bu uygulamadan öngörülenin aksine çok kârlı çıkmış, milliyetçi sağ ile, HADEP/DEHAP ise çizgisi öngörüldüğü gibi zararlı çıkmıştır

Tablo 9: Baraj nedeniyle 1983-2002 arasında partilerin eksik veya fazla çıkardıkları milletvekili sayıları

Parti	1983	1987	1991	1995	1999	2002	Toplam
ANAP	23	86	-4	14	14	-8	125
AKP	-	-	-	-	-	101	101
RP/FP/SP	-	-13	-7	20	20	-4	16
Bağımsız	0	0	0	0	0	5	5
IDP/MP	-	0	-	0	0	0	0
SP/İP	-	-	0	0	0	0	0
YDH	-	-	-	0	-	-	0
YDP	-	-	-	0	0	-	0
Y(eni) P	-	-	-	0	-	-	0
ÖDP	-	-	-	-	0	0	0
DTP	-	-	-	-	0	-	0
LDP	-	-	-	-	0	0	0
DP	-	-	-	-	0	-	0
BP	-	-	-	-	0	-	0
EMEP	-	-	-	-	0	-	0
SİP/TKP	-	-	-	-	0	0	0
DEPAR	-	-	-	-	0	-	0
DBP	-	-	-	-	0	-	0
YTP	-	-	-	-	-	0	0
Y(urt) P	-	-	-	-	-	0	0
BTP	-	-	-	-	-	0	0
BBP	-	-	-	-	-1	-1	-2
DSP	-	-7	-20	4	12	0	-11
DYP	-	-37	-43	15	10	-43	-12
MDP	-16	-	-	-	-	-	-16
HP/SHP/CHP	-7	-29	-12	1	-33	62	-18
GP	-	-	-	-	-	-28	-28
MCP/MHP	-	0	-	-31	12	-33	-52
HADEP/DEHAP	-	-	-	-23	-34	-51	-108
Toplam	23	86	43	54	68	168	442
Toplam milletvekili sayısı	400	450	450	550	550	550	2950
El değiştiren milletvekillerinin meclis tam sayısı içindeki payı	5,8	19,1	9,6	9,8	12,4	30,5	15,0

Baraj uygulaması olmasaydı, 1983 seçimleri dahil, 12 Eylül döneminden sonra yapılan altı seçimin altısında da hiçbir parti tek başına iktidara gelemeyecekti

Tablo 10: Parti gruplarına göre baraj ve kontenjan uygulamalarının milletvekili sayısına etkileri

Parti	1983	1987	1991	1995	1999	2002	Toplam
İslamcı gelenek	-	-13	-7	20	20	97	117
Merkez sağ	7	49	39	29	24	-51	97
Bağımsız	0	0	0	0	0	5	5
Küçük partiler	-	0	0	0	0	0	0
Merkez sol	-7	-36	-32	5	-21	62	-29
Milliyetçi sağ	-	0	0	-31	11	-62	-82
HADEP/DEHAP	-	-	-	-23	-34	-51	-108

da öngörülen sonucu vermemiştir. Altı seçimin sadece üçü bir partinin tek başına iktidarıyla sonuçlanmıştır.

Aslında, baraj uygulaması olmasaydı, 1983 seçimleri dahil, 12 Eylül döneminden sonra yapılan altı seçimin altısında da hiçbir parti tek başına iktidara gelemeyecekti.

ANAP'ın 1983 ve 1987'de, AKP'nin 2002'de tek başlarına sağlamış oldukları çoğunluklar, gerçekte olmayan, ama barajın ortaya çıkardığı **suni** çoğunluklardır. Yasaklı ve kısıtlı 1983 seçimini bir yana bırakırsak, geriye kalan beş seçimde ulaşılan en yüksek oy oranları ANAP'ın 1987'de elde ettiği yüzde 36,3 ve

AKP'nin 2002'de elde ettiği yüzde 34,3'lük oy oranlarıdır. 1990'lı yıllarda yapılan üç seçimde ise, hiçbir partinin oy oranı yüzde 30'a dahi yaklaşmamıştır. İstikrar adına, yüzde 36,3 ve daha düşük oy oranlarıyla, bir partiyi tek başına iktidara taşıyan bir seçim sistemi, gerçekte, istikrar değil, istikrarsızlık getirir. Gerçekte olmayan çoğunlukları, seçim sistemindeki engellerle, suni olarak yaratmak, iyi niyetli olmayan çoğunlukların, azınlıkta kalan kesimler (ama gerçekte çoğunluk olup, seçim sisteminin adaletsizlikleri yüzünden azınlıkmiş gibi görünen kesimler) üzerinde tahakküm kurmalarını kolaylaştırır.

Türkiye'de 1990'lı yılların ortasından başlayarak, seçmenler yeni arayış içine girmiş ve merkez sağın daha da sağındaki radikal sağa yönelmiştir. Partilere yönelik seçmen sadakatinin giderek zayıfladığı, hatta yok olduğu; bir seçimden diğerine parti değiştiren seçmenlerin, toplam seçmenlerin iktidarları değiştirmeye yetecek kadar önemli bir bölümünü oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Yine kısıtlı ve yasaklı 1983 seçimini bir tarafa bırakırsak, 1987'den bu yana bir seçimden birinci çıkan partinin, bir sonraki seçimde mutlaka kaybettiğini, değil birinci, ikinci bile olmadığını görüyoruz. (Bunun tek istisnası 1987'de birinci olan ANAP'ın 1991'de ikinci olmasıdır). 1987'den bu yana her seçimi farklı bir parti kazanmıştır. 1987'de ANAP, 1991'de DYP, 1995'te RP, 1999'da DSP ve 2002'de AKP!.. İkinciler de farklıdır. Ve her seferinde değişen birinci partiler, birinci parti olduğu seçimde, baraj sayesinde, mecliste gerçek gücünün çok üzerinde bir temsil hakkı elde etmiştir. 1999'un ikincisi MHP ve 2002'nin ikincisi CHP'yi de, rahatlıkla, ikinci oldukları seçimde barajdan çok yararlanmış olan partiler kategorisine sokabiliriz. Görüldüğü gibi, az önce isimlerini zikrettiğim, Türkiye'nin önde gelen partilerinin her biri sırasıyla barajın yararını görmüşlerdir. Ama, sadece 2002 seçimine katılan ve bu seçimde barajdan çok yararlı çıkan AKP'yi bir yana bırakırsak, bu partilerin hepsi ilk sıraları alamadıkları başka seçimlerde baraj mağduru konumuna düşmüşlerdir. (Sistem olduğu gibi sürdürüldüğü takdirde, gelecek seçimde AKP'nin de bu baraj mağdurları kategorisi içinde yer almayacağını hiç kimse garanti edemez).

Mevcut siyasi partiler yelpazesi göz önünde bulundurulursa, seçim sisteminin adeta bir "Rus Ruleti"ne dönüşmüş olduğu kolaylıkla görülebilir. Birinci ve ikinci partiler her seçimde değişmektedir. Bir önceki seçimin galibi olup barajdan çok fazla yararlanan partiler, bir sonraki seçimde kaybettikleri için barajın "şiddetli" mağdurlarına dönüşmektedir. 1991'den bu yana hep böyle oldu ve ileride böyle olmasının hiç bir garantisi yok (Hepsi iktidara geldiklerinde barajı korumayı tercih ettikleri için, böyle olmasının bu partiler açısından iyi veya kötü olduğunu söylemeye çalışmıyorum, sadece ortadaki belirsizliğe dikkat çekmek istiyorum). Seçim sistemindeki yüzde 10'luk ülke barajı korunduğu takdirde, 2002 seçiminden iki ay önce kurulan ve popülist bir milliyetçi söylemle ve para ve reklamın gücüyle yüzde 7,2 gibi inanılması güç bir oy potansiyeline ulaşan ve baraja çok yaklaşan Genç Parti gibi bir partinin veya bir benzerinin, eğer erken bir seçim olmazsa 2007'de "Rus Ruleti" oyununu kazanabileceğini ve baraj sayesinde tek başına iktidar olabileceğini söylemek, sanırım aşırı bir iddia olmaz.

Bitirirken önemli bir not: "Barajın "makul" bir düzeye, mesela yüzde 5'e indirilmesi gerekir" şeklindeki bir argümanı sık sık duymaktayız. Sistemi olduğu gibi koruyup, barajı yüzde 5'e indirmenin de, (elbette yüzde 10'luk ülke barajına göre çok daha adil olmakla birlikte), çözüm getirmeyeceğini belirtmek isterim. Gerçekte barajsız bir sistemle, yüzde 5'li barajlı bir sistem arasında, ortaya çıkan sonuç açısından çok önemli bir farklılık yoktur. (Bu yazı çok uzadığı için, bu konuya burada girmek istemiyorum; bunu bir başka yazıda ele almayı düşünüyorum). Çözüm, önce barajı tamamen ortadan kaldırmak ve ardından yeni seçim sistemini ona göre kurgulamakta yatmaktadır. Kişisel olarak barajsız bir nispi temsil sisteminin bugünkü yüzde 10 barajlı bir sistemden daha adil olduğunun farkında olmakla birlikte, konunun çok daha kapsamlı düşünülmesinin ve örneğin, Almanya, Avusturya, İrlanda ve Macaristan'daki seçim sistemlerinden dersler çıkararak, yeni seçim yasasının ona göre hazırlanmasının yararlı olacağı inancındayım (Bu konuyu da bir başka yazıda bırakıyorum).

İstikrar adına, yüzde 36,3 ve daha düşük oy oranlarıyla, bir partiyi tek başına iktidara taşıyan bir seçim sistemi, gerçekte, istikrar değil, istikrarsızlık getirir

globalleşmenin ekonomik sonuçları ve türkiye'de aşırı sağın yükselişi

Bu notun amacı, son yıllarda Türk siyasal yaşamındaki en önemli oluşum olan FP ve MHP'nin oylarında gözlenen patlamanın açıklanmasıdır. Kanımızca, söz konusu oluşumu açıklayan en temel etken **ekonomiktir**. Demokratik rejime geçilmesi ile tarımsal nüfus siyasi iktidarlar tarafından oy tabanı olarak görülmüş ve bu kesime yönelik destekleme politikaları seçimlerde oy almak için kaçınılmaz hale gelmiştir. Doğaldır ki, oy almak amacıyla tarım kesiminin desteklenmesi yalnızca Türkiye'ye özgü bir olay değildir. Ancak Türkiye'ye özgü olan, bu desteğin daha çok dış kaynaklara dayanması ve daha da önemlisi ekonomik amaçlar için verilen kaynakların amaç dışı, popülist politik uygulamalar için kullanılmasıdır. Kaynak sağlayıcıların bu durumu disiplin altına almak için yaptıkları uyarılar ise hükümetleri oy ta-

banlarını yitirmek ya da kaynak bulamamak açmazı ile karşı karşıya bırakmıştır.

1980 öncesi daha uzun vadelere yayılan bu açmaz, 1980'ler sonrasında globalleşmenin artması ile sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve kaynak sağlayıcıların daha titiz davranmaları sonucu adeta kronik bir hale gelmiştir. Öyle ki, 1987 seçimlerinden sonra hiç bir parti tek başına iktidar olmadığı gibi, kurulu düzen partileri küçülmüş, buna karşılık küreselleşme karşıtı, radikal popülist hareketleri temsil eden FP, MHP gibi partilerin oylarında patlama olmuştur.

Bölgesel gelir dağılımına baktığımızda bu tabloyu daha açık görebiliriz. 1980'ler öncesi ile karşılaştırıldığında, 1980'ler sonrasında gözlenen önemli bir olgu, gelir dağılımının bazı bölgeler aleyhine hatırı sayılır bir şekilde değişmiş olmasıdır (Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3).

Tablo 1

Bölgesel Gelir Dağılımı 1968-1994 (%)								
Bölgeler	AUSBF	1968	DPT	1973	DİE	1987	DİE	1994
	Hanehalkı	Gelir	Hanehalkı	Gelir	Hanehalkı	Gelir	Hanehalkı	Gelir
Ege-Marmara	30,7	39,3	33,7	37,7	37,0	45,0	42,3	52,5
Akdeniz	15,3	11,4	15,2	13,2	13,4	10,7	12,5	11,0
İç Anadolu	22,5	23,1	21,9	23,4	24,3	21,5	17,9	15,4
Karadeniz	17,7	14,7	14,5	15,8	10,6	8,9	12,8	10,9
Doğu-Güney	13,8	11,5	14,7	9,9	14,7	13,9	14,5	10,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Araştırması
DİE 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Araştırması

Tablo 2 — (Gelir payı / Hanehalkı payı)

Bölgeler	1968	1973	1987	1994
Ege-Marmara	1,2801	1,1187	1,2162	1,2411
Akdeniz	0,7451	0,8684	0,7985	0,8800
İç Anadolu	1,0267	1,0685	0,8848	0,8603
Karadeniz	0,8305	1,0897	0,8396	0,8516
Doğu-Güney	0,8333	0,6735	0,9456	0,7034

Kaynak: Tablo 1

Tablo 3 — (Gelir payı / Hanehalkı payı) (ortalama)

Bölgeler	1980 öncesi	1980 sonrası
Ege-Marmara	1,1994	1,2287
Akdeniz	0,8068	0,8393
İç Anadolu	1,0476	0,8726
Karadeniz	0,9601	0,8456
Doğu-Güney	0,7534	0,8245

Kaynak: Tablo 2

Tablo 3, bölgesel gelir dağılımının 1980 sonrasında İç Anadolu ve Karadeniz bölgeleri için belirgin olarak bozulduğunu göstermektedir. Akdeniz ile Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri paylarını az da olsa arttırmayı başarırken, Ege ve

Marmara bölgelerinin 1980 sonrasında bölgesel gelir dağılımından aslan payını alan bölgeler olduğu göze çarpmaktadır.

Bölgesel gelir dağılımının aleyhte geliştiği bu iki bölgenin en önemli ortak özelliği iktisadi faaliyet olarak daha çok devlet tarafından desteklenen şeker pancarı, buğday gibi tarım

Ahmet
Süerdem*

Hasan
Kirmanoğlu**

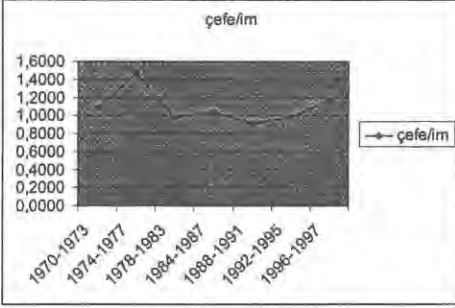
1987 seçimlerinden sonra hiç bir parti tek başına iktidar olmadığı gibi, kurulu düzen partileri küçülmüş, buna karşılık küreselleşme karşıtı, radikal popülist hareketleri temsil eden FP, MHP gibi partilerin oylarında patlama olmuştur

* İstanbul Bilgi Üniversitesi, İşletme Bölümü

** İstanbul Bilgi Üniversitesi, İktisat Bölümü

ürünlerine bağımlı olmalarıdır. Ayrıca, sektörel gelir bölüşümü açısından önemli bir gösterge olan iç ticaret hadlerini farklı iktidar dönemlerini dikkate alarak incelediğimizde, durumun tarım kesimi için hiç de iç açıcı olmadığı gözlenmektedir (Grafik 1).

Grafik 1. Tarım / İmalat, İç Ticaret Haddi ¹

çefe / im : çiftçinin eline geçen fiyat indeksi (1987=1) / imalat sanayii zımnı deflatörü (1987=1)

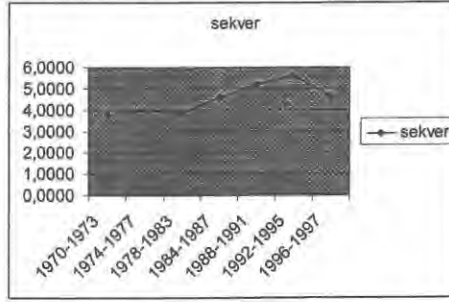
Kaynak : www.dpt.gov.tr verilerini kullanarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

İç ticaret hadleri, 1974-1977 dönemindeki tarım lehine gerçekleşen artışın ardından belirgin bir düşme trendine girmiştir. En büyük düşüşün, 1978'deki kriz ile başlayan ve "ara rejimin" sona erdiği 1983 yılına kadar devam eden dönem olduğu dikkat çekmektedir. 1. ANAP iktidar döneminde tarım kesimi lehine gözlenen cüzi artış 2. ANAP iktidar döneminde yerini düşüşe bırakmıştır. 1992-1995 döneminden itibaren tarım kesimi lehine bir artış gözlenmektedir ve bu artış özellikle 1996-1999 döneminde belirginlik kazanmaktadır.

Gelişmekte olan bir ülkede iç ticaret hadlerinin tarım kesimi aleyhine gelişmesinin olağan kabul edilebileceğini dikkate alarak, sektörel gelir bölüşümüne ilişkin daha sağlıklı bir gösterge olarak "sektörel verimlilik diferansiyeline" bakmak gerektiği düşünülebilir. Grafik 2, imalat sanayii ile tarım kesimi arasındaki sektörel verimlilik diferansiyelinin farklı iktidar dönemlerinde aldığı değerleri göstermektedir.

Grafik 2 incelendiğinde, sektörel verimlilik diferansiyelinin 1970-1973, 1974-1977 ve 1978-1983 dönemlerinde az çok sabit kaldığı, ancak daha sonra 1992-1995 dönemine kadar belirgin bir artış trendine girdiği gözlenmektedir. 1996-1999, Refahiyol döneminde, sektörel verimlilik diferansiyelinde gözlenen tarım lehine iyileşme dikkat çekicidir. Bu iyileşmenin nedeni buğday, şeker pancarı gibi ekonomik verimliliği düşük olan ürünlere olan fiyat desteklerinin artmasıdır. Bu da RP (FP)'nin globalleşmeden en çok zarar gören tarım kesimle-

Grafik 2. Sektörel verimlilik diferansiyeli

sekver : çalışan başına sabit fiyatlı imalat sanayii katma değeri / çalışan başına sabit fiyatlı tarım sektörü katma değeri. Oranın, örneğin üç olması, imalat sanayiindeki verimliliğin tarım kesimi verimliliğinin üç misli olduğunu göstermektedir. Oranın artması, imalat sanayiindeki verimliliğin tarım kesimindeki kıyasla artması anlamına gelmektedir.

Kaynak : www.dpt.gov.tr verilerini kullanarak tarafımızdan hesaplanmıştır

rinden oy aldığı doğrultusundaki tezimizle uyum içindedir. Bu dönemde Refahiyol, kendilerine oy veren kitlelerin taleplerini karşılamak üzere kaynak sağlayıcıların rızası dışında tarım kesimine yönelik popülist politikalara ağırlık vermiştir.

S.Kuznets tarafından, 1960'lı yılların ortasında gelişmekte olan ülkeler için hesaplanan sektörel verimlilik diferansiyeli değerinin yaklaşık 3'e eşit olduğu dikkate alındığında, Türkiye'de diferansiyelin tarım kesimi aleyhine büyük ölçüde açıldığı ortaya çıkmaktadır.

Grafik 1 ve Grafik 2 bir arada değerlendirildiğinde, 1980 sonrasında, sektörel gelir bölüşümünün tarım kesiminin aleyhine bariz bir şekilde değiştiği anlaşılmaktadır.

Bölgesel ve sektörel gelir dağılımının tezi- miz açısından önemi, FP'nin yükselişinin tarım kesiminin hakim iktisadi faaliyet olduğu, dolayısıyla fakirleşen ve göç veren bölgeler ile göçün yöneldiği başlıca büyük şehirler olan İstanbul ve Ankara'da gerçekleşmiş olmasıdır.

Türkiye'de yaygın olarak uygulanan popülist politikalarından bir diğeri de, kamu sektörünün işgücü fazlasını emmek için kullanılmasıdır. Belirttiğimiz nedenlerden dolayı dış kaynak sağlayıcıların 1980'lerden itibaren denetimlerini sıkılaştırmaları hükümetler açısından bu alanda da sıkıntılar doğurmuştur. Tarımsal alandan gelen göç hızlanırken, kamu sektörü daralmaya başlamıştır. Bu da iş alanları için mücadeleyi arttırmıştır. Nitekim, dünyadaki diğer örneklerden görüleceği gibi, işsizlik Türkiye'de de aşırı milliyetçi akımların güçlenmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla bir diğer tezi-

Türkiye'de yaygın olarak uygulanan popülist politikalarından bir diğeri de, kamu sektörünün işgücü fazlasını emmek için kullanılmasıdır

miz de MHP'nin oy patlayışının iş alanları ve kamu kadroları için mücadeleden kaynaklanacağı olacaktır.

Notun bundan sonraki ilk bölümünde, FP ve MHP ile DYP'nin oyları (üç büyük il, İstanbul, Ankara ve İzmir hariç) farklı il grupları çerçevesinde 1973 seçimlerinden 1999 seçimlerine kadar karşılaştırmalı olarak incelenecektir². İkinci ve son bölümde ise, 1995 seçimlerinin sonuçlarına ilişkin anket verilerine dayalı olarak gerçekleştirilen ampirik testin sonuçları tartışılacaktır. Bu test, FP (o zamanki adıyla RP), MHP, DYP, ANAP, DSP ve CHP oyları ile ankete katılanların meslekleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Ankete ka-

iki bölgenin sosyo-ekonomik düzeyi en geri illeridir. Öte yandan, bu illerin bir diğer özelliği de tamamen devlet desteğine bağımlı olan şeker pancarı ve buğday üreticiliğinden başka bir üretim faaliyetinde olmamalarıdır. Kırsal kesim geçimini bu ürünlerden, kentsel kesim ise yine bu ürünlerin işlenmesi için kurulan kamu işletmelerinden sağlamaktadırlar.

FP, DYP ve MHP'nin, 1973 seçimlerinden 1999 seçimlerine kadar, bu illerin "şehir merkezleri" ile "bucak ve köyler" oy oranları ortalaması arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığı "eşleştirilmiş gruplar t test" ile incelenmiştir. Tablo 4, sonuçları göstermektedir.

Tablo 4 — Kentsel Oy Oranı Ortalaması - Kırsal Oy Oranı Ortalaması

Seçimler	MSP/RP/FP	AP/DYP	MHP
1973	anlamsız*	anlamsız	(+)** (0,072)
1977	anlamsız	(-)** (0,039)	(+) (0,016)
1987	anlamsız	anlamsız	(+) (0,000)
1991	anlamsız	anlamsız	anlamsız
1995	(-) (0,030)	(-) (0,042)	(+) (0,000)
1999	(-) (0,008)	anlamsız	(+) (0,030)

* : kentsel (şehir merkezleri) oy oranı ortalaması ile kırsal (bucak ve köyler) oy oranı ortalaması arasındaki farkı göstermektedir.

** : kentsel oy oranı ortalamasının kırsal oy oranı ortalamasından büyük olduğunu göstermektedir.

*** : kentsel oy oranı ortalamasının kırsal oy oranı ortalamasından küçük olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki sayılar istatistiki anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

tilanların meslekleri, beyaz yakalı, mavi yakalı, esnaf ve zanaatkar, işveren ve küçük çiftçi kategorilerinden oluşmaktadır. Tezimiz açısından sınanmak istenen hipotez, küçük çiftçilerin, FP'yi, buna karşılık işlerini kaybetmek korkusu içinde olan kesimlerin MHP'yi diğer partilere oranla daha fazla tercih etmeleridir.

I. oyların zaman içindeki evrimi

1) 1980 sonrasında bölgesel gelir dağılımının en çok bozulduğu iç anadolu ve karadeniz bölgelerinin sosyo-ekonomik düzeyi en düşük illeri:

İlk olarak incelenecek iller grubu, bölgesel gelir dağılımının aleyhte değiştiği İç Anadolu ve Karadeniz bölgesi illerinden oluşmaktadır. İller, Adıyaman, Artvin, Çankırı, Çorum, Giresun, Gümüşhane, Kars, Kastamonu, Ordu, Sinop, Sivas, Tokat, Tunceli ve Yozgat'tır. Diğer İç Anadolu ve Karadeniz bölgesi illerinin içerilmemiş olması, bu illerin sosyo-ekonomik açıdan iyi durumda olmalarıdır³. Bir başka anlatımla, yukarıda adı geçen on dört il, bölgesel gelir dağılımının 1980 sonrasında bozulduğu

Tablo 4 FP açısından incelendiğinde, bu partinin bu iller grubunda, Türkiye'nin birinci partisi olduğu 1995 seçimlerine kadar kentsel oy oranı ortalaması ile kırsal oy oranı ortalaması arasında bir fark olmadığı gözlenmektedir. 1995 seçimleri ve son 1999 seçimlerinde ise FP'nin kırsal oy oranı ortalaması kentsel oy oranı ortalamasının üzerine çıkmıştır. Görüleceği gibi globalleşmeden en çok canı yanan bu kesim RP (FP)'ye oy vermiştir.

DYP açısından, 1977 ve 1995 seçimleri hariç, bu illerde kentsel oy oranları ile kırsal oy oranları arasında fark olmadığı ortaya çıkmaktadır.

MHP ise, FP ile birlikte katıldığı 1991 seçimleri hariç, bu grupta yer alan illerin şehir merkezlerinde bucak ve köylere kıyasla daha fazla oy almaktadır. Bunun temel nedeni, bu bölgelerde kamu işletmelerinin her zaman önemli bir yer tutması, ve MHP'nin sol-sağ kutuplaşmasından yararlanarak kamu sektöründe kadrolaşmalara gitmesidir.

Grup illerinin toplam oy sayısının üç partiye dağılımı ve Türkiye toplam seçmen sayısı içindeki payı Tablo 5'de gösterilmektedir.

FP'nin Türkiye'nin birinci partisi olduğu, 1995 seçimlerine kadar kentsel oy oranı ortalaması ile kırsal oy oranı ortalaması arasında bir fark gözlenmektedir

Tablo 5 — Grup Toplam Oy Sayısının Partilere Dağılımı

Seçimler	MSP/RP/FP	AP/DYP	MHP	Seçmen Payı
1973	0,1025	0,1436	0,0293	0,2109
1977	0,0730	0,2337	0,0773	0,1712
1987	0,0695	0,1530	0,0444	0,1448
1991	0,2455	0,2382	0,2455	0,1362
1995	0,2122	0,1237	0,0793	0,1274
1999	0,1513	0,1120	0,1860	0,1182

FP'nin grup toplam oy sayısı içindeki payı, %10,25'den %15,13'e çıkarken, DYP'nin payı %14,36'dan %11,2'ye gerilemiştir. MHP payı ise %2,93'den %11,82'ye yükselmiştir. Grubun toplam seçmen sayısının Türkiye toplam seçmen sayısı içindeki payı, fakirleşmesi ve dolayısıyla göç vermesiyle tutarlı olarak, %21,09'dan %11,82'ye düşmüştür.

2) sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek iller (ankara, istanbul ve izmir hariç):

İkinci grup iller, Türkiye'nin sosyo-ekonomik düzeyi yüksek illerinden oluşmaktadır. Bu iller: Adana, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Eskişehir, İçel, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Muğla ve Tekirdağ'dır.

Tablo 6, bu gruptaki oy oranlarının zaman içindeki gelişimini yine şehir merkezleri ve bucak ve köyler ayırımında vermektedir.

Tablo 6'ya göre, FP'nin, 1999 seçimleri hariç, kentsel oy oranları ortalaması ile kırsal oy oranları ortalaması arasında fark yoktur. DYP ise, 1973 seçimleri dışında, daha çok köy ve bucaklardan oy almıştır. MHP, 1980 öncesi seçimlerinde ve 1999 seçimlerinde kırsal yerleşim birimlerindeki oyları kentsel yerleşim birimlerindeki oylarından daha fazladır.

Grup illerinin toplam oy sayısının üç partiye dağılımı ve Türkiye toplam seçmen sayısı içindeki payı Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7 incelendiğinde, FP'nin grup içindeki oy payının %4,9'dan %8,94'e, MHP'nin ise %2,32'den %18,86'ya yükseldiği gözlenmektedir. DYP'nin payı %23,16'dan %11,51'e gerilemiştir. Ayrıca, grup seçmen payının yaklaşık olarak Türkiye'deki toplam oyların dörtte birine eşit olduğu anlaşılmaktadır.

MHP,
1980 öncesi
seçimlerinde ve
1999
seçimlerinde
kırsal
yerleşim
birimlerindeki
oyları
kentsel
yerleşim
birimlerindeki
oylarından
daha
fazladır

Tablo 6 — Kentsel Oy Oranı Ortalaması - Kırsal Oy Oranı Ortalaması

Seçimler	MSP/RP/FP	AP/DYP	MHP
1973	anlamsız	anlamsız	(-) (0,007)
1977	anlamsız	(-) (0,000)	(-) (0,048)
1987	anlamsız	(-) (0,023)	anlamsız
1991	anlamsız	(-) (0,000)	anlamsız
1995	anlamsız	(-) (0,000)	anlamsız
1999	(+) (0,020)	(-) (0,000)	(-) (0,007)

Tablo 7 — Grup Toplam Oy Sayısının Partilere Dağılımı

Seçimler	MSP/RP/FP	AP/DYP	MHP	Seçmen Payı
1973	0,0490	0,2316	0,0232	0,2379
1977	0,0344	0,3208	0,0383	0,2167
1987	0,0476	0,2049	0,0232	0,2312
1991	0,1235	0,3266	0,1235	0,2443
1995	0,1349	0,1962	0,1152	0,2388
1999	0,0894	0,1151	0,1886	0,2418

3) orta derecede gelişmiş iller grubu

Bu grupta ele alınacak iller, orta derecede gelişmiş illerden oluşmaktadır: Afyon, Amasya, Bilecik, Bolu, Burdur, Çanakkale, Edirne, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Isparta, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Nevşehir, Niğde, Sakarya, Samsun, Trabzon, Uşak, Rize, Zonguldak, Karaman, Kırıkkale, Karabük.

Aşağıda yer alan Tablo 8 incelendiğinde, FP'nin 1999 seçimleri hariç, kentsel oyları ile kırsal oyları arasında bir fark olmadığı gözlenmektedir. DYP ise, 1973 ve 1987 seçimleri dışında, bu gruptaki illerin kırsal kesiminden şehir merkezlerine kıyasla daha fazla oy almaktadır. MHP'nin oyları ise, 1995 seçimlerinden itibaren şehir merkezlerinde bucak ve köylere oranla daha fazladır.

Üç büyük kente göç eden kent yoksullarından sağlamıştır. AP/DYP geleneksel olarak oy tabanını ileri bölgelerde kırsal kesimden sağlamaktadır. Bu durumda fazla bir değişiklik olmamıştır. DYP daha çok kentsel kesimin desteğini kaybetmiştir. Buna karşılık MHP 1990'lı yıllara kadar geleneksel olarak geri bölgelerin kent merkezlerinden oy alırken, 1995 seçimlerinden sonra orta-ileri bölgelerde de kentsel kesimin desteğini alarak oy artışı sağlamıştır.

II. siyasi tercih-mesleki kategori ilişkisi

Yukarıda yaptığımız analiz yalnızca ikincil makro verileri kapsadığı için sosyo-ekonomik durum ile oy verme davranışı arasındaki ilişki hakkında bize yalnızca genel bir fikir verebilir. Konuyla ilgili hipotezlerin anket yoluyla topla-

Tablo 8 — Kentsel Oy Oranı Ortalaması - Kırsal Oy Oranı Ortalaması

Seçimler	MSP/RP/FP	AP/DYP	MHP
1973	anlamsız	anlamsız	(-) (0,114)
1977	anlamsız	(-) (0,097)	anlamsız
1987	anlamsız	anlamsız	anlamsız
1991	anlamsız	(-) (0,005)	anlamsız
1995	anlamsız	(-) (0,000)	(+) (0,001)
1999	(+) (0,025)	(-) (0,122)	(+) (0,010)

Grup illerinin toplam oy sayısının üç partiye dağılımı ve Türkiye toplam seçmen sayısı içindeki payı Tablo 9'da gösterilmektedir.

nacak birincil verilerle de sınanması gerekmektedir. Siyaset biliminin, "oy verme davranışı" (voting behavior) alanında, seçmenlerin

Tablo 9 — Grup Toplam Oy Sayısının Partilere Dağılımı

Seçimler	MSP/RP/FP	AP/DYP	MHP	Seçmen Payı
1973	0,0830	0,1906	0,0212	0,3348
1977	0,0653	0,2811	0,0486	0,2928
1987	0,0717	0,1883	0,0276	0,2795
1991	0,1904	0,3103	0,1904	0,2795
1995	0,2000	0,1725	0,0789	0,2652
1999	0,1322	0,1144	0,1784	0,2631

FP oylarının orta derecede gelişmiş iller grubunun toplam oyları içindeki payı %8,3'den %13,2'ye, MHP'nin ise %2,12'den %17,84'e yükselmiştir. DYP ise, %19,06'dan %11,44'e gerilemiştir.

Bu bulgulara bir bütün olarak baktığımızda globalleşmenin neden olduğu ekonomik sonuçların oy verme davranışı üzerindeki etkilerini gösteren bir manzarayla karşılaşıyoruz: MSP/RP/FP, oy patlamasını daha çok geri bölgelerin kırsal kesimine ve bu bölgelerden

ekonomik nedenlerle oy kullanıp kullanmadıklarına ilişkin geniş ve zengin bir literatür mevcuttur. Anket verileri ile ampirik olarak sınanan teorik yaklaşım, "oy verme davranışının ekonomik teorisi" (economic theory of voting behavior) olarak bilinmektedir. Buna göre, seçmenler oy kullanırken hükümetin izlediği iktisat politikalarının bireysel olarak ekonomik durumlarını ne şekilde etkilediğini de dikkate alırlar. Uygulanan iktisat politikalarının ekonomik durumlarını olumsuz yönde etkilediğini

MSP/RP/FP, oy patlamasını daha çok geri bölgelerin kırsal kesimine ve bu bölgelerden üç büyük kente göç eden kent yoksullarından sağlamıştır

düşünen seçmenler, hükümet parti ya da partilerini cezalandırırken, muhalefet partilerine oy vermeyi tercih ederler. Birçok ülke için doğrulanan bu yaklaşımın ampirik olarak sınılabilmesi, doğal olarak, buna uygun bir şekilde tasarlanmış anket verilerinin mevcudiyetini gerektirmektedir.

Bu teoriyi test etmek amacıyla anket yapma imkanımız maalesef şu aşamada mevcut değildir. Ancak, TÜSES'in 1996 yılında yayınlanan "Türkiye'de Seçmen Davranışları" başlıklı çalışmasına esas teşkil eden verileri kullanarak "oy verme davranışının ekonomik teorisini" değilse de, tezimizle ilgili anket verilerine dayalı bir ampirik test yapmak mümkündür⁴.

Notun bu bölümünde, VERİ AŞ'nin TÜSES'in 1996 yılındaki çalışması için gerçekleştirdiği anket verilerine dayanarak, 1995 seçimlerinin sonuçları "Multinomial Logit" regresyon tekniği ile incelenecektir.

Regresyonda bağımlı değişken olarak altı siyasi partiye verilmiş olan oylar yer almaktadır. Multinomial logit, baz seçilen bir siyasi parti ile diğer partilerin her birinin tercih edilmesinde etken olan açıklayıcı değişkenlerin istatistikî olarak anlamlı olup olmadığını belirlemektedir. Baz olarak alınan ilk parti RP, ikinci parti ise MHP'dir. Bu iki parti ile belli açıklayıcı değişkenler kullanılarak karşılaştırılacak olan siyasi partiler sırasıyla, DYP, ANAP, DSP ve CHP'dir.

Açıklayıcı değişkenler, beş mesleki kategori ve üç "kontrol" değişkeninden oluşmaktadır. Mesleki kategoriler sırasıyla, beyaz yakalılar, esnaf ve zanaatkarlar, işverenler, işçiler ve çiftçilerden oluşmaktadır. Kontrol değişkenleri ise, deneklerin yaşı, eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik düzeyleridir. Eğitim düzeyini oluşturan kategoriler, hiçbir okul diploması olmayanlar, ilköğretim, orta, lise ve yüksek okul mezunlarıdır. Yaş, gruplardan değil deneklerin mutlak yaşlarından oluşmaktadır. Sosyo-ekonomik düzey göstergesi olarak kullanılan değişken, ilgili literatürde yapıldığı gibi, deneklerin sahip oldukları dayanıklı tüketim mallarından oluşan bileşik bir endekstir ve tarafımızdan hesaplanmıştır. Dayanıklı tüketim malları, otomatik çamaşır makinesi, müzik seti, fotoğraf makinesi, bulaşık makinesi, bilgisayar, video ve otomobilden oluşmaktadır.

Örnekleme, bu sekiz açıklayıcı değişkenin tamamı hakkında bilgi alınabilmiş olan 1485 denekten oluşmaktadır. Altı siyasi partinin örneklem içindeki oranları:

RP: %24,3, MHP: %7,8, DYP: 19,9, ANAP: %23,9, DSP: %14,8, CHP: %9'dur.

Söz konusu partilerin 24 Aralık 1995 seçimlerindeki oy oranları ise:

RP: %21,4, MHP: %8,2, DYP: 19,2, ANAP: %19,6, DSP: %14,6, CHP: %10'dir.

Örnekleme oranları ile seçim oranları karşılaştırıldığında, örneklemin temsil gücünün yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 10 multinomial logit sonuçlarını vermektedir. MHP/RP sütunu incelendiğinde, eğitim düzeyinin yüksekliği ve genç olmak, RP'ye kıyasla MHP'yi tercih etmeyi belirleyen özelliklerdir. Ayrıca, işverenler ve işçiler MHP'yi RP'ye tercih etmektedirler. Bu daha önceki bulgularımıza dayanarak ortaya attığımız MHP'nin daha çok işsiz ya da işini kaybetmek korkusu içinde olan kesimler tarafından benimsendiği hipotezini desteklemektedir.

DYP/RP sütunu incelendiğinde, gençler ile esnaf ve zanaatkarların RP'yi DYP'ye tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan seçmenlerin tercihi RP değil DYP'dir. Bir mesleki kategori olarak çiftçilik, RP ile DYP arasındaki tercih konusunda anlamlı bir açıklayıcı değişken olmamakla birlikte, katsayısının işareti negatiftir. Bir başka anlatımla, istatistikî açıdan anlamlı olmasa da, RP'yi tercih eden çiftçilerin sayısı az da olsa DYP'yi tercih eden çiftçilerden daha fazladır.

ANAP/RP sütunu, sosyo-ekonomik düzeyi düşük seçmenlerin, esnaf ve zanaatkarların ve anlamlılık düzeyi %12,72 de olsa çiftçilerin RP'yi ANAP'a tercih ettiklerini göstermektedir.

DSP/RP sütunu incelendiğinde, sosyo-ekonomik düzeyi düşük seçmenlerin, esnaf ve zanaatkarların ve çiftçilerin RP'yi DSP'ye tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

CHP/RP sütunu ise, işverenlerin, yaşlıların ve beyaz yakalılarının tercihinin RP değil CHP olduğunu, buna karşılık sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan seçmenler ile çiftçilerin RP'yi CHP'ye tercih ettiklerini göstermektedir.

Özetle, sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar, çiftçiler, esnaf ve zanaatkarlar RP'yi diğer partilere kıyasla daha fazla tercih etmektedirler. Bu da daha önceki bulgularımızla uyum içerisindedir ve RP'nin daha çok globalleşmeden zarar gören kırsal kesim tarafından desteklediği tezini desteklemektedir.

Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar, çiftçiler, esnaf ve zanaatkarlar RP'yi diğer partilere kıyasla daha fazla tercih etmektedirler

Tablo 10 — 1995 seçimlerine ilişkin multinomial logit sonuçları*

Değişkenler	MHP/RP	DYP/RP	ANAP/RP	DSP/RP	CHP/RP
Yaş	(-) (0,0055)	(+) (0,0001)	anlamsız	anlamsız	(+) 0,0018)
Eğitim	(+) (0,1016)	anlamsız	anlamsız	anlamsız	anlamsız
Beyaz yakalı	anlamsız	anlamsız	anlamsız	anlamsız	(+) (0,0386)
Esnaf/zanaatkar	anlamsız	(-) (0,0011)	(-) (0,0024)	(-) (0,0046)	anlamsız
İşveren	(+) (0,0111)	anlamsız	anlamsız	anlamsız	(+) (0,0273)
İşçi	(+) (0,0700)	anlamsız	anlamsız	anlamsız	anlamsız
Çiftçi	anlamsız	anlamsız	(-) (0,1272)	(-) (0,0079)	(-) (0,0998)
Sosyo-ekonomik düzey	anlamsız	(+) (0,0000)	(+) (0,0000)	(+) (0,0001)	(+) (0,0010)

* : Her sütunda, baz parti RP diğer partilerle karşılaştırılmaktadır. RP'nin kodu sıfıra "normalize" edilmiştir.

(-) : negatif ilişkiyi, yani söz konusu partiye göre RP'yi tercih etmiş olmayı

(+) : pozitif ilişkiyi, yani söz konusu partiyi RP'ye tercih etmiş olmayı

parantez içindeki sayılar ise istatistikî anlamlılık düzeyini göstermektedir.

MHP'yi diğer partilerle karşılaştırdığımız zaman (Tablo 11), MHP'yi tercih etmek açısından en önemli açıklayıcı değişken yaş olmaktadır. MHP bütün partilere göre daha çok düşük yaş grubu insanlar tarafından tercih edilmektedir. İşsizlikten en çok etkilenen kesimlerin gençler olduğu göz önüne alınırsa bu bulgu MHP oylarındaki artışın iş alanları için mücadelenin artmasına dayalı olduğu hipotezimizi desteklemektedir. Ayrıca, sağ partiler içerisinde MHP'yi tercih edenlerin eğitim düzeyinin yüksek olması MHP seçmeninin kamu kadrolarını hedeflediği tezini destekler gibi gözükmektedir. Aynı şekilde işçilerin sağ partilere göre MHP'yi tercih ettiklerini görüyoruz. İşverenler de CHP hariç diğer partilere göre daha çok MHP'yi tercih etmektedirler. Öte yandan RP ve DYP hariç çiftçiler diğer partilere göre MHP'yi tercih etmektedirler ki bu da daha önceki tezimizle uyumludur. En önemlisi, MHP'yi destekleyen kitlenin sosyo-ekonomik düzeyi RP hariç tüm diğer partileri destekleyenlere göre daha düşüktür. Yani, daha önce saydığımız bütün kesimlerin içerisinde en kötü durumda olan katmanlar 1995 seçimlerinde MHP'ye oy vermişlerdir. Daha önceki bulgularımızla birleştirildiğinde, bu sonuçlar da glo-

balleşmeden dolayı işsiz kalan ya da işini kaybetme korkusu içinde kalan kentsel kesimlerin MHP'ye yönedikleri tezimizi destekler görünmektedir.

sonuç

DYP, 1980 öncesinde ve sonrasında, ağırlıklı olarak, sosyo-ekonomik düzeyi ileri iller grubu ile orta derecede gelişmiş iller grubunun kırsal kesiminden kentsel yerleşim birimlerine göre daha çok oy almaktadır. Diğer bir söyleyişle, DYP bir "köylü partisi"dir. Ancak bu, Türkiye'nin, esas olarak, sosyo-ekonomik durumu nispeten ileri yerleşim birimleri için geçerli bir durumdur.

FP, Türkiye'nin birinci partisi olduğu 1995 seçimlerinden bu yana, 1980 sonrasında gelir dağılımı aleyhte değişen iki bölgenin (İç Anadolu ve Karadeniz bölgeleri) sosyo-ekonomik düzeyi en geri illerinin bucak ve köylerinde, şehir merkezlerine kıyasla daha fazla oy almıştır.

MHP, 1990 öncesinde ve sonrasında, sosyo-ekonomik düzeyi en geri iller grubunun şehir merkezlerinde, bucak ve köylere oranla daha fazla oy almıştır. Öte yandan MHP, oyla-

DYP,
1980
öncesinde ve
sonrasında,
ağırlıklı
olarak,
sosyo-ekonomik
düzeyi
ileri iller
grubu ile
orta
derecede
gelişmiş
iller
grubunun
kırsal
kesiminden
kentsel
yerleşim
birimlerine
göre
daha çok
oy almaktadır

Tablo 11 — 1995 seçimlerine ilişkin multinomial logit sonuçları*

	MHP/RP	MHP/DYP	MHP/ANAP	MHP/DSP	MHP/CHP
Yaş	(+) (0,0059)	(+) (0,0001)	(+) (0,0012)	(+) (0,006)	(+) 0,0000)
Eğitim	(-) (0,1016)	(-) (0,0356)	(-) (0,0051)	anlamsız	anlamsız
Beyaz yakalı	anlamsız	anlamsız	anlamsız	anlamsız	anlamsız
Esnaf/zanaatkar	anlamsız	(-) (0,0011)	(-) (0,0009)	(-) (0,0010)	anlamsız
İşveren	(-) (0,0111)	(-) (0,0081)	(-) (0,019)	(-) (0,0595)	anlamsız
İşçi	(-) (0,0700)	(-) (0,0085)	(-) (0,0192)	anlamsız	anlamsız
Çiftçi	anlamsız	anlamsız	(-) (0,0503)	(-) (0,0054)	(-) (0,0375)
Sosyo-ekonomik düzey	anlamsız	(+) (0,0016)	(+) (0,0006)	(+) (0,0076)	(+) (0,0173)

* : Her sütunda, baz parti MHP diğer partilerle karşılaştırılmaktadır. MHP'nin kodu sıfıra "normalize" edilmiştir.

(-) : negatif ilişkiyi,

(+) : pozitif ilişkiyi,

parantez içindeki sayılar ise istatistikî anlamlılık düzeyini göstermektedir.

rını arttırdığı 1990'lı yıllarda bu illerle birlikte, orta derecede gelişmiş illerin, ağırlıklı olarak kentsel yerleşim birimlerinde kırsal yerleşim birimlerine kıyasla daha çok tercih edilen parti konumundadır.

1980'ler öncesi oy kaygısı ile uygulanan popülist politikalar, globalleşmenin sonucunda bu doğrultudaki manevra alanının daralması ile birlikte geri tepmiştir. Kaynakların tarım ve kamu sektörlerinde verimliliği artırıcı uzun vadeli çözümler için kullanılmayıp, kısa vadeli oy kaygıları gözetilerek harcanması, bugün karşılaştığımız siyasi manzaranın ana nedenidir. Oy deposu olarak görülen, ve geçimleri tamamen kamu kaynaklarına bağımlı kılınan kesimler bunun intikamını sistem dışı, totaliter, popülist hareketleri destekleyerek almaktadırlar. Bugün Türkiye'de geleneksel sağın temsilcisi olan AP'nin oylarının tarımsal kesimde

FP, kentsel kesimde ise MHP tarafından paylaşılması bu sürecin sonucudur.

Globalleşmenin hız kazanması ile izlenen iktisat politikalarına ilişkin öznel yargı ve değerlendirmelerimiz ne olursa olsun, piyasa koşullarına intibak edemeyen geleneksel tarım kesiminin ve bölgesel olarak tamamen kamu yatırımlarına bağımlı kesimlerin yoksullaştığı nesnel bir gerçeklik gibi durmaktadır.

Bu durumda, asırlardır Müslüman ve Türk olan Türkiye halkının bu özelliklerini ön plana çıkararak yaklaşık otuz yıldır siyaset yapan partileri "keşfetmiş" olmaları tesadüf değildir. Bulgularımız ışığında gözüküyor ki bu partilerin oy artışında, onlara oy veren kitlelerin bugüne kadar açığa vuramadıkları kimliklerini(!) bulmalarından çok, bu kimliklerin kitlelerin ekonomik sorunlarını sömürmek için popülist hareketler tarafından kullanılması rol oynamaktadır.

notlar:

- 1) Son iktidar döneminin 1996-1997 olarak alınması, Refahyol koalisyonunun bu yıllarda hükümet etmiş olmasıdır.
- 2) Bölgenin "özel" durumu nedeniyle Güney Doğu illeri inceleme dışında bırakılmıştır.
- 3) İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine ilişkin veriler, Dinçer, B., Özaslan, M., Satılmış, E.

İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı yayını (Ankara: State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey, 1996), 109-113'e dayanmaktadır.

- 4) TÜSES'in bu çalışmasının dayandığı anket verilerini kullanmamıza nazik bir şekilde izin veren, anketi gerçekleştiren VERİ AŞ yöneticisi sayın Dr. Sezgin Tüzün'e şükran borçluyuz.

Oy deposu olarak görülen, ve geçimleri tamamen kamu kaynaklarına bağımlı kılınan kesimler bunun intikamını sistem dışı, totaliter, popülist hareketleri destekleyerek almaktadırlar

“yaramaz” muhalefet - “uslu” iktidar sp - akp parti programları**

24 Aralık 1995 genel seçimlerinde Refah Partisi'nin en yüksek oyu (%21.4) alarak birinci parti olması Türkiye'de bazı kesimler için şaşırtıcı ve bir o kadar da sarsıcı olmuştu. Öyle görünüyordu ki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 3 Kasım 2002 genel seçiminde birinci parti olma olasılığı aynı oranda şaşırtıcı olmasa bile sarsıcı olabilir.

On bir aylık RP-DYP koalisyon hükümetinin (28 Haziran 1996-17 Haziran 1997) sona erme süreci 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararlarla hızlanmış ve sonuçta RP sadece iktidarı kaybetmemiş aynı zamanda Parti kapatılmış ve partinin bazı yöneticilerine siyaset yapma yasağı getirilmiştir. Gerek Saadet Partisi (SP) gerek AKP'nin programları incelendiğinde 28 Şubat sürecinin etkilerini açıkça görmek mümkündür.

RP'nin takipçisi olarak kurulan Fazilet Partisi'nin (FP) daha kurulma aşamasında var olan anlaşmazlıklar bu partinin de kapatılması ile keskinleşmiş ve FP'den ayrılan bir grup yeni bir parti kurmaya karar vermiştir. FP içinde yaşanan farklı siyaset yapma anlayışlarına dayanan bu sancılı süreç de, aynı gelenek içinde yetişmiş ancak daha sonra yolları ve fikirleri ayrılmış olan SP ve AKP'nin parti programlarına yansımıştır.¹

Her iki partinin de programları siyaset ilkelere temel hak ve özgürlüklere, eğitimden gençliğe, sağlıktan aileye kadar oldukça geniş bir alanı içermektedir.² Bu yazının sınırları içinde yapmaya çalışacağımız ise bu iki partinin temelde dayandıkları siyaset anlayışlarını, kendisini nasıl tanımladıklarını ve bu çerçevede belirli konuları karşılaştırmalı bir perspektiften analiz etmektir.

Genel olarak bakıldığında SP, Milli Görüş geleneğinde tanımlanabilecek ve bu anlayışı programında açıkça yansıtan bir partidir. AKP ise, yöneticilerinin de ısrarla vurguladıkları gibi, kendisini demokratikleşme temelinde tanımlamaya çalışan sağ, muhafazakar bir partidir. Doğal olarak bu durum AKP'yi bir yandan mevcut muhafazakar sağ gövde içine yerleştirirken, diğer yandan da farklılaştırıcı bir öge

olarak çoğulculuğun altı programda özenle çizilmektedir.

“Yaratılmışların en şerefli” olarak insanı programının merkezine koyan SP, siyaseti, “meşruiyetini bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma amacından alan en üst siyasi organizasyon olan devletin, hak ve adalet ilkeleri çerçevesinde insanlara hizmet ettirilmesi...” olarak tanımlar. Bu çerçevede insanların saadeti için beş temel şarttan söz eden SP bu şartları şöyle sıralar; (1) Sevgi, huzur, barış ve kardeşlik (2) İnsan hakları ve özgürlükler (3) Özgürlüklerin sınırlarının adaletle çizilmesi (4) Refah ve (5) İzzet, onur ve saygınlık. SP saydığı bu beş temel şartı gerçekleştirmek için çalışmayı temel hedef ve insanlık görevi olarak görmektedir.

SP'ye göre “Yeniden Büyük Türkiye” “ancak ahlak ve maneviyat temeli üzerine” kurulacaktır. Ahlaki ve manevi değerlere bağlı milletlerin büyük uygarlıklar kurduklarını bu değerlerden uzaklaşanların ise güçlerini yitirdiklerini öne süren SP, kendi ile diğer görüşler arasındaki en önemli fark olarak maneviyatçılığı vurgulamaktadır. “Biz maneviyatçılığımızın gereği olarak “nefis terbiyesini” esas alıyoruz, “maneviyatçılık” boyutu olmayan diğer görüşler genellikle “nefse esareti” esas almaktadırlar. Saadete ancak maddi boyutun maneviyatçılıkla tamamlanması ile erişilebilir. İç barış, huzur, hürriyet, adalet, ekonomik gelişme, saygınlık ve yurt savunmasından adalet teşkilatının yükünün azaltılmasına kadar her şeyin temeli ‘önce ahlak ve maneviyat’a dayanır”.

Türkiye'nin değişim taleplerinin yoğunlaştığı sancılı bir dönemden geçtiğini belirten AKP'ye göre ise parti, cinsiyet, etnik köken, inanç ve dünya görüşü ayrımı yapmadan tüm vatandaşları kucaklamaktadır. “Bu çoğulcu anlayış temelinde yurttaşlık bilincinin geliştirilmesi ve üzerinde yaşadığımız vatana mensup ve sahip olma gururunun bütün yurttaşlarımızla paylaşılması partimizin temel hedefidir.” Bu hedef temelinde bireyi politikanın merkezine alarak demokratikleşmenin sağlanması ve korunması en önemli görev olarak kabul edilmektedir.

Fulya Atacan*

**SP,
Milli Görüş
geleneğinde
tanımlanabi-
lecek ve
bu anlayışı
programında
açıkça
yansıtan
bir partidir**

* YTÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu noktada AKP, SP'den farklı olarak partinin "Türkiye Cumhuriyeti'nin birlik ve bütünlüğünün, laik, demokratik, sosyal hukuk devletinin, sivilleşmenin, demokratikleşmenin, inanç özgürlüğünün ve fırsat eşitliğinin kabul edildiği bir zemin" olduğunu açıkça beyan etmektedir. Yine programının "Temel Haklar ve Siyasi İlkeler" başlığı altında AKP, "Partimiz Atatürk ilke ve İnkılaplarını, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarmanın en önemli vasıtası olarak algılar ve bunu toplumsal barışın bir unsuru olarak görür" demektedir.

Bilindiği gibi RP iktidarı ile başlayan süreçte bu parti mensuplarının Cumhuriyetin temel ilkelerine ve demokrasiye bağlılıkları sürekli sorgulanmıştır. RP üyesi olan pek çok yöneticinin, AKP lideri Tayyip Erdoğan dahil olmak üzere, yaptığı konuşmalar televizyonlarda yayınlanmış ve bu kişilerin açıkça bu temel ilkelere bağlılıklarını bildirmeleri istenmiştir. Bu deneyim ışığında geçmişte RP, FP üyesi olan pek çok AKP mensubu programlarına bu ifadeleri koyarak bir yandan kendilerinin bu eksende yeniden sorgulanmalarını önlemeye, diğer yandan da Parti yöneticilerinin sürekli vurguladıkları "biz değiştik" sözünün ciddiyetini kanıtlamaya çalışmıştır. SP ise kendini "Milli Görüş" temelinde tanımladığı için buña ihtiyaç hissetmemiştir. Ancak bu SP'nin Cumhuriyetin temel ilkelerine ya da demokrasiye karşı olduğu anlamına gelmez. SP'nin yaptığı, 28 Şubat deneyimi temelinde kendini tanımlamayı reddetmekten ibarettir. Yoksa SP de programında açıkça "Milletimiz Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, vatani yabancıların istilasından kurtarmış, dağılan Osmanlı Devleti'nin yerine Atatürk'ün önderliğinde Cumhuriyeti kurmuş ve hedefine "muasır medeniyete ulaşmayı" koyarak dünya milletleri arasındaki onurlu yerini almıştır" demektedir.

a) İnsan hakları ve demokrasi

Her iki parti de demokrasi ve insan hakları konularına programlarında geniş yer vererek bu iki ana ögenin önemini vurgulamaktadır. Her iki parti de İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Paris Şartı ve Helsinki Nihai Senedi gibi Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde getirilen standartları temel alacaklarını/uygulayacaklarını belirtmektedirler. Buna ek olarak AKP iktidara geldiklerinde yapacaklarını programında şöyle sıralamaktadır; Sivil Toplum Örgütleri'nin de görüş ve önerileri alınarak

devletle bu kurumlar arasında işbirliği sağlanacak ve insan hakları ihlallerinin tesbiti, çözümlü, insan hakları eğitimi ve kolluk güçlerinin denetimine bu kuruluşların katılımına ağırlık verilecek; hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı bütün unsurlarıyla gerçekleştirilecek; işkence, gözaltında ölüm, kayıp, faili meçhul cinayetler gibi demokratik hukuk devletinde kabul edilemez olan yanlış uygulamaların üstüne gidilecek, şeffaflık sağlanacak ve her vatandaşın şikayeti değerlendirilerek caydırıcılığı sağlayacak gerekli düzenlemeler yapılacaktır, sorumlular cezalandırılacak; insan hakları ihlalleri ile ilgili şikayetlerde mahkemelerin harçsız ve bizzat temsil yolu açık tutularak öncelikle sonuçlandırılması için yasal düzenlemeler yapılacaktır. Ayrıca düşünce ve ifade özgürlüğü uluslararası standartlarda inşa edilecek; haber alma hakkı, düşünceyi yansıtma hakkı temel alınarak medyada ifade özgürlüğü konusunda getirilen tüm yasak ve cezalar kaldırılacak ve yazılı/görsel medyanın özgürlüğü için tekelleşmeye fırsat tanınmayacak; vatandaşın şikayetini kamu adına izleyecek kurum ve kuruluşlar oluşturulacak; tüm vatandaşların hiç bir ayırım gözetmeksizin kamu hizmetlerinden yararlanması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Din ve vicadan özgürlüğü konusunda laikliği demokrasinin vazgeçilmez şartı ve din ve vicdan özgürlüğünün teminatı olarak gören AKP'ye göre laiklik "her türlü din ve inanç mensubunun ibadetini rahatça yapması, dini kanaatlerini açıklayıp bu doğrultuda yaşamasını ancak inançsızların da hayatlarını bu yönde tanzim etmesini sağlar." "Partimiz kutsal dini değerlerin ve etnisitenin istismar edilerek siyaset malzemesi yapılmasını reddeder. Dindar insanları rencide eden tavır ve uygulamaları ve onların, dini yaşayış ve tercihlerinden dolayı farklı muameleye tabi tutulmalarını anti-demokratik, insan hak ve özgürlüklerine aykırı bulur. Öte yandan dini, siyasi, ekonomik veya başka çıkara alet etmek veya dini kullanarak farklı düşünen ve yaşayan insanlar üzerinde baskı kurmak da kabul edilemez."

SP'ye göre "evrensel normlara göre tanımlanmak koşuluyla, adaleti ve insan haklarını esas alan demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti", ülke ve milletin varlığı ve toplumsal barış için vazgeçilmez koşullardır. Programda yaşama hakkı, güvenlik başlığı altında kişi güvenliğinden söz eden SP açıkça işkence ve kötü muameleye karşı çıkmakta ve bireyin yaşam hakkı ile ilgili olarak yaşanan insan hak-

**SP de
AKP de
demokrasi ve
insan
hakları
konularına
programlarında
geniş yer
vererek
bu iki ana
ögenin
önemini
vurgulamaktadır**

ları ihlallerine duyarlı olduğunu ilan etmektedir. "Saadet Partisi, işkence ve kötü muamele-yi en büyük insanlık suçu olarak kabul etmekte; Türkiye'yi işkence, göz altında ölüm, kayıplar ve faili meçhul cinayetler gibi uygulamalardan kesinlikle kurtarmak için en büyük titizliği göstereceğini ilan etmektedir."

Düşünce ve ifade özgürlüğü ve örgütlenme hakkı konusunda tek sınırlayıcı öge olarak şiddet ve terörü gören SP, din ve vicdan özgürlüğü açısından "tarafsız devlet"e dikkat çekmekte ve "Batı standartlarında" laiklik anlayışını demokrasi ve toplumsal barışın teminatı olarak değerlendirmektedir. "Laiklik, kanunların ilim, akıl ve insanların tecrübelerine dayanarak yapılmasını gerektirir. Ancak laiklik, asla dinsizlik veya din karşıtlığı olarak algılanamaz; aksine laiklik, isteyen inancısı ve dini seçebilmesi, bunun gereklerini özgürce yerine getirebilmesi ve devletin bu konularda kesinlikle taraf olmaması ve bu hakları korumasıdır."

Din ve vicdan özgürlüğü konusunda da, bu iki parti kendi tabanlarının taleplerine duyarlı temel bir çerçeveyi savunurken, özenle laiklik tanımlaması yapmaktadırlar. Her iki parti de laikliğin ana unsurlarından biri olarak gördükleri dini inançları doğrultusunda yaşamı düzenleyebilme ya da dinin gereklerini özgürce yerine getirebilme hakkını vurgulamaktadır. AKP inanç temelinde çoğulculuğu vurgularken, SP, devletin her inanca eşit mesafede olmasını ve müdahale etmemesini önemli görmektedir. Bu noktada da AKP "dinin siyasete alet edilmesi ya da dinin siyasi amaçlarla istismar edilmesi" suçlamalarına karşı bunu yapmayacaklarını ifade etme ihtiyacı duymuştur.

AKP, dürüstlük ve liyakat temlinde bir siyasal yapının oluşması ve siyasetin finansmanının denetlenebilir ve şeffaf olmasını en temel ihtiyaç olarak görmektedir. Bu temelde Siyasal Partiler Kanunu'nun değişmesi gerektiğini savunan AKP, siyasal partilerin mali yapılarının ve adayların seçim harcamalarının şeffaf ve denetlenebilir hale getirileceğini; siyasi parti yasakları ve siyasi partilerin kapatılması ile ilgili hükümlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ve Venedik Komisyonu'nun çizdiği ilkeler çerçevesinde yeniden düzenleneceğini; siyasetin kirlenmesini önleyici yasal düzenlemelerin yapılacağını; milletvekili ve bakanların dokunulmazlıklarının sınırlanması meselesinin tüm kamu görevlilerinin yargılanabilmeleri konusundaki engellerle birlikte ele alınacağını ve dokunulmazlığın milletvekilinin

Meclis'deki oy ve sözleri ile sınırlanacağını belirtmektedir.

AKP her ne kadar programında kendi içinde de katılımcı demokrasi ve şeffaflığın yerleşmesi için adaylarını önseçimle belirleyeceğini ve Genel Başkanlık ve Milletvekilliği süresini sınırlayacağını belirtiyorsa da Parti tüzüğünde adayların ön seçim, teşkilat yoklaması ve merkez yoklaması usullerinden birinin, bir kaçının veya tamamının aynı anda uygulanabileceği belirtilmektedir (Md. 124). Ancak milletvekili seçiminde, seçim çevrelerinin en az yüzde 50'sinde ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden birinin uygulanması ile aday belirlemesi zorunlu tutulmuştur. Genel Başkanın görev süresi için Tüzük'de bir sınırlama yokken, belediye başkanı ve milletvekillerinin en fazla üç dönem aday olabilecekleri belirtilmektedir (Md. 132). AKP'nin bütçesinin yıl içinde harcama kalemlerinin, yıl sonunda ise gelirlerin nasıl harcadığının kamuoyuna ilan edileceğini; Parti bütçesinin belli bir oranının Araştırma ve Geliştirme alanına ve Parti İl Teşkilatlarına ayrılacağını; parti içinde farklı düşüncelerin parti tüzük ve programı çerçevesinde özgürce açıklanacağını; Parti grubunda güven oylaması gibi istisnai haller dışında bağlayıcı karar alınmayacağını söylemektedir.

FP döneminde "Yenilikçiler" olarak adlandırılan bugünkü AKP'liler o dönemde FP yönetiminde eksik gördükleri ve şiddetle eleştirdikleri parti içi demokrasinin yokluğu, Genel Merkez'in İl Teşkilatlarına mali destek sağlamaması gibi konularda, FP içinde yapılmasını istedikleri düzenlemeleri kendi programlarında yapma olanağı bulmuşlardır. Ancak adayların tümünün önseçimle belirlenmesi AKP içinde de sağlanmış değildir.

Her iki parti de Anayasayı değiştirme sözü verirken, AKP bunun yeni bir "toplum sözleşmesi" kurmayı hedefleyen bir Anayasa olacağını, SP ise, sivil, özgürlükçü bir anayasa yapacağını belirtmektedir. Her iki parti de kuvvetler ayrımı üzerinde durarak Siyasal Partiler Kanunu ve Seçim Kanunu'nun³ değiştirileceğini; milletvekili seçilme yaşının 25'e indirileceğini; bakanlık sayısının azaltılacağını belirtmektedir. AKP, etkin bir Parlamento'nun önemini vurgulayarak Başbakan hariç tüm bakanların Parlamento dışından atanabilmesi için yasal düzenleme yapma önerisini kamuoyunda tartışmaya açacağını ve buna paralel olarak bir düzenleme yapacağını söylemektedir. SP ise referandum yolu ile önemli kanunları halk oyna sunulacağını, vatandaşlardan ve

SP de,
AKP de
laikliğin
ana
unsurlarından
biri olarak
gördükleri
dini
inançları
doğrultusunda
yaşamı
düzenleyebilme
ya da
dinin
gereklerini
özgürce
yerine
getirebilme
hakkını
vurgulamaktadır

sivil toplum kuruluşlarından belirli sayıda imza ile gelen tekliflerin TBMM'de görüşülmesi yolunun açılacağını, içtüzük değişiklikleri ile Meclis'de komisyonların güçlendirileceğini; özerk kurulların üyelerinin TBMM tarafından seçilmesine olanak verecek düzenlemelerin yapılacağını belirtmektedir. Bir dizi idari reform öngören SP şeffaf, esnek, dinamik işleyişe sahip bir idari örgütlenme ile yerel yönetimlerin güçlendirileceğini, demokratik denetimin sağlanacağını ve "Milli Güvenlik Kurulu'nun çağdaş demokratik ülkelerde olduğu gibi, savunma konusunda siyasi iktidarlara danışmanlık yapan bir kurula" dönüştürüleceğini söylemektedir.

Her iki parti de yerel yönetimlerin güçlendirilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağını belirtirken, AKP, temel eğitim hizmetlerinin pilot uygulamalarla merkezi idarenin taşra birimlerine ve yerel yönetimlere devredileceğini, SP ise, "savunma, dış politika, adalet, genel iç güvenlik, vergi ve hizmetlerin koordinasyonu gibi genel ve zorunlu hizmetlerin dışında kalan merkezi idare görevlerinin belli bir programla illere ve mahalli idarelere" devredileceğini öne sürmektedir.

Bağımsız yargı için hukuk eğitiminden başlayarak bir dizi reform yapılacağını belirten AKP, "örgütlü suçlar, haksız rekabet, döviz işlemleri, sigortacılık, kara para aklama ve sermaye piyasası suçları gibi alanlarda" yargıçların uzmanlaşmasının sağlanacağını; gerekli teknolojik donanımın sağlanacağını belirtmektedir. Yüksek Mahkeme üyelerinin belirlenmesi usulünde demokratik ülkelerin deneyimlerinden yararlanarak yeniden düzenleme yapılacağını öne süren AKP'ye karşılık, SP, yargı bağımsızlığı konusunda "Siyaset ve idare, yargıya karışmamalıdır; yargının tam bağımsızlığı esas olmakla birlikte yargıya siyasallaşma ve siyaseti yönlendirme yolu da kapatılmalıdır" demektedir. Yargı bağımsızlığından söz edebilmek için yargının yürütmeden bağımsız hale getirilmesi gerektiğini belirten SP, "Egemenliği kullanan üç unsurdan biri olan yargının da egemenliğin asıl sahibi olan millete bağlı olması gerekir; nitekim kararlarını millet adına vermektedir. Bu bağın kurulabilmesi ise, yargı kurumu yöneticilerinin, ya doğrudan millet tarafından demokratik bir şekilde seçilmesi ya da milletin temsilcileri, yani TBMM tarafından seçilmesi ile mümkündür. Anayasa değişikliği yapılarak yargı kurumu yöneticilerinin Meclis tarafından gizli oyla belli süreler için seçilmesi ve yargıçların özlük hakları, sos-

yal ihtiyaçları, maaşları ve diğer yargı harcamaları bütçesinin, bu kurul tarafından hazırlanarak Meclis Plan ve Bütçe Komisyonu'na gönderilmesi ve burada genel bütçe ile birleştirilmesi uygun olacaktır" demektedir.

Kuvvetler ayrılığı üzerinde titizlikle duran her iki parti de yasamayı güçlendirici, yargı bağımsızlığını sağlayıcı bir dizi düzenleme önermektedir. Bu noktada RP iktidarı döneminde yaşanan ve partinin kapatılması ile devam eden süreçteki deneyim, SP'nin özellikle yargı reformu ve idari reformlar konusundaki önerilerine açıkça yansımıştır.

b) "doğu ve güneydoğu" ya da "dengeli kalkınma"

AKP, programında bir alt başlık halinde "Doğu ve Güneydoğu" sorununa değinirken, SP aynı konuya "Dengeli Kalkınma" başlığı altında yer vermiştir. AKP bölgedeki kültürel farklılıkları bir zenginlik olarak değerlendirdiğini, "Türkiye'nin bütünlüğü, üniter devlet yapısıyla birlikte bölgeyi tehdit eden terörün önlenmesinde zaaf yaratmayacak bir şekilde kalıcı, tüm toplumun duyarlılıklarına saygılı, etkili ve sorunları kökünden çözmeye yönelik bir politika" izleyeceğini söylemektedir. "Resmi dil ve eğitim dili Türkçe olmak şartıyla, Türkçe dışındaki dillerde yayın dahil kültürel faaliyetlerin yapılabilmesini partimiz ülkemizdeki birlik ve bütünlüğü zedeleyen değil, güçlendiren ve pekiştiren bir zenginlik olarak görmektedir". Bölgede gerikalmışlıktan kaynaklanan sorunların özel düzenlemelerle değil, genel demokratikleşme bağlamında ele alınması gerektiğini savunan AKP, bu yörede istihdamı artırıcı projeleri gerçekleştireceğini; terör ortamında şu veya bu nedenle zarar görenlerin mağduriyetini giderici uygulamalarla rehabilitasyonu sağlayacağını; sınır ticareti de dahil olmak üzere dinamik bir ticaret ortamını yaratacağını öne sürmektedir. Bu noktada AKP ekonomik kalkınmanın tam bir çözüm olmadığını, kültürel farklılıkları demokratik hukuk devleti çerçevesinde tanıyan anlayışın etkili olması gerektiğini savunmaktadır. AKP'ye göre "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma bilinci, toplumumuzun birlik ve beraberliğinin çimentosudur".

Aynı konuda bölgeler arasındaki eşitsizliğe dikkat çeken SP programında dengesizlikleri gidermek için özel programlar uygulanacağı belirtilmektedir. Bu temelde GAP Sulama projesinin tamamlanacağı ve GAP bölgesinde acil alt yapı sorunlarının çözümleneceği; yarım kalmış yatırımların tamamlanacağı ve yeni yatı-

AKP
ekonomik
kalkınmanın
tam bir
çözüm
olmadığını,
kültürel
farklılıkları
demokratik
hukuk
devleti
çerçevesinde
tanıyan
anlayışın
etkili
olması
gerektiğini
savunmaktadır

rımların yapılması için bu bölgelerde vergi oranlarının düşürüleceği; köye dönüşü hızlandırıcı önlemler alınarak, bunun için gerekli finansmanın sağlanacağı; hazine arazisi ve temizlenecek mayınlı alanlardan uygun olanların köylüye verileceği; bu bölge illerine yüksek vasıflı yönetici ve memurların atanacağı; sınır ticaretinin geliştirileceği ve kara tankerleri ile akaryakıt getirilmesinin sağlanacağı, sınırlamaların kaldırılacağı; okulsuz yerleşim yeri ve öğretilimsiz okul ve sağlık hizmetlerinin ulaşmadığı yer bırakılmayacağı; tarım ve hayvancılık projelerinin destekleneceği belirtilmektedir.

AKP yurttaşlık temelinde kültürel ve dilsel farklılıkları tanıyarak Kürt sorununa çözüm önerirken, SP bunu tamamen bir ekonomik gerikalılık problemi olarak değerlendirmektedir.

c) eğitim

Eğitim alanında da köklü reformlar öneren bu iki partinin önerileri arasında önemli farklılıklar vardır. AKP eğitimde özel sektör payının artması ve özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi gerektiğini savunurken, devletin, yoksulların bu özel okullarda okuyabilmesi için bu kurumlardan hizmet satın alma yoluna gideceğini belirtmektedir. AKP, sanayi ve ticaret odaları ve işadamlarının kurduğu sivil toplum örgütleriyle birlikte iş dünyasının ihtiyaç alanları belirlenerek bunlara uygun "Meslek Eğitim Programları"nın oluşturulacağını; üniversitelerin yerel yönetimler, odalar ve iş adamları ile şirket kurabilmelerine olanak sağlanacağını; üniversitelerin sanayi ile işbirliğinin arttırılacağını; vakıf üniversitelerinin desteklenerek bunların bütçeden aldıkları desteğin esaslarının yeniden belirleneceğini söylemektedir.

Her iki parti de mesleki ve teknik eğitime önem verileceğini, üniversiteye giriş sınavında tüm lise ve dengi okul mezunlarına fırsat eşitliği sağlanacağını; temel eğitimin makul bir sürede (AKP) ya da kademeli olarak ve bir geçiş döneminden sonra (SP) 11 yıla çıkarılacağını belirtmektedir. SP'ye göre "Eğitim kurumlarında insan hakları ve demokrasi ile din kültürü ve ahlak dersleri okutulması zorunlu" olacaktır.

Temel eğitimin parasız olacağını savunan AKP, zorunlu eğitimin "kademeli, tercih ve yönlendirmeye imkan sağlayacak şekilde yeniden" düzenleneceğini belirtmektedir. AKP temel eğitimde 5. yıldan itibaren öğrencilerin seçmeli derslerle, ilgi ve yeteneklerine göre genel ve mesleki eğitime yönlendirileceğini

öne sürerken SP, zorunlu eğitim ve öğretimin 5+3 şeklinde yeniden düzenleneceğini, zorunlu eğitimin ikinci ve üçüncü kademesinin mesleki ve teknik eğitime geçişi kolaylaştıracak şekilde programlanacağını belirtmektedir.

Devletin ilk ve orta öğretimde müfredatları belirleme, standartları koyma ve denetleme ile yükümlü olacağını belirten SP, köklü bir yüksek öğretim reformu yapacağını söylemektedir. YÖK'ün kaldırılarak yerine yüksek öğretim konusunda devlete düşen görevleri ve üniversiteler arasındaki koordinasyonu sağlamak üzere, üyeleri TBMM tarafından seçilecek, bir üst kurul oluşturulacağını belirtmektedir. AKP ise YÖK'ü koordinasyonu sağlayan, standart belirleyen bir yapıya dönüştüreceğini ileri sürmektedir.

Din eğitimi konusunda AKP, Anayasa'nın 24. maddesine uygun olarak din eğitimi yapılacağını⁴, isteğe bağlı din eğitimi ihtiyacının eksiksiz karşılanacağını belirtmektedir. Ancak AKP, "elverişsiz koşullarda ve ehliyetsiz kişiler eliyle yürütülen sağlıksız ve denetim dışı din eğitimi uygulamalarına meydan verilmeyecek" demektedir. SP'ye göre de "din eğitimi 18 yaşına kadar velilerin, 18 yaşından sonra bireylerin kendi isteğine bağlı olarak her kademede serbest olacaktır."

Temel eğitimin 8 yıla çıkarılması ve İmam Hatip Liseleri'nin orta kısımlarının kapatılması ve mezunlarının üniversiteye giriş sınavında dezavantajlı konuma geçmeleri, din eğitiminin 8 yıllık temel eğitimden sonra yapılabilmesi, özellikle FP tabanını etkilemiş ve büyük rahatsızlık yaratmıştır. SP 5+3 formülü ile bu sorunu aşacağını açıkça ifade ederken, AKP daha üstü kapalı, utangaç bir tutum izlemektedir. Bir kez daha AKP "denetim dışı din eğitime" izin vermeyeceğini söyleyerek, oluşabilecek şüpheleri gidermeye çalışmaktadır.

d) ekonomik kriz ve çözümler

Bugün yaşanmakta olan ekonomik kriz ve bu krizin aşılmasına yönelik politikalar konusunda AKP'nin programında bazı genel ifadeler dışında bir analiz bulmak güçtür. Oysa SP, yaşanan ekonomik sorunların kaynağı olarak "rant ekonomisi"ni görmektedir. Rant ekonomisinin oluşumunun temel nedeni ise "küçük bir rantıye grubunun, sermaye ve medya gücü ile siyasette ve bürokraside etkin kadrolarını işbaşına getirmesi ve onlara tesir edebilmesidir." Yolsuzluk ve rüşvetin "aşırı bürokratik, şeffaflık ve demokratik denetim mekanizmaları

Din eğitimi konusunda AKP, Anayasa'nın 24. maddesine uygun olarak din eğitimi yapılacağını, isteğe bağlı din eğitimi ihtiyacının eksiksiz karşılanacağını belirtmektedir

rından yoksun idari yapı, rant dağıtan devletçi ekonomik model ve materyalist anlayışı besleyen eğitim nedeniyle" Türkiye'de had safhaya ulaştığını belirten SP yolsuzluğu geri kalmışlığı ve yoksulluğun en önemli nedenlerinden biri olarak görmektedir. Yolsuzlukların çaresi ise "manevi ve ahlaki değerlerimizin hayata geçirilmesi, bürokratik idari yapının ıslahı, devlet harcamalarının tümünde şeffaflığın sağlanması, yine tüm kamu harcamalarında demokratik denetim mekanizmalarının geliştirilmesi ve işletilmesi, devletin rant dağıtma işlevine son veren bir ekonomik modele geçilmesidir."

Yaşanan ekonomik krizden çıkmak için yapılması gerekenin rant ekonomisinden, reel ekonomiye geçiş olduğunu söyleyen SP, bu geçişin başarılabilmesini ise üç şarta bağlamaktadır;

a. Kadro

Milli heyecana ve başarı aşk ve azmine sahip; bilgi, plan, program, takip, inanç sistemi disiplinle uygulayacak kadro.

b. Zihniyet

Milletin kendi kaynaklarına güvenmek ve onları harekete geçirmek; üretim, istihdam ve ihracat seferberliğini başlatmak; bölüşümde herkesin hakkını almasını, ülkenin bütünü'nün kalkınmasını ve bütün gelir guruplarına dengeli refahın sağlanmasını hedef almak.

c. Gözetilecek Temel Esaslar

Her türlü israfın ortadan kaldırılması; verimlilik ve toplam kalite"

Her iki parti de temelde serbest piyasa kurallarının ekonomik politikaları için ana tercih olduğunu, işsizliğe çözüm olarak reel sektörün destekleneceğini, ihracatın teşvik edileceğini, özellikle spekülatif değil üretime yönelik yabancı sermayenin destekleneceğini, vergi oranlarının düşürüleceğini savunmaktadır.

Seçim Bildirisinde AKP, temel amaçlarının yüksek ve kalıcı büyüme olduğu belirtmekte ve kürselleşmenin yarattığı serbest sermaye hareketleri sonucu doğan olumsuz etkileri en aza indirmeye çalışacağını söylemektedir. Kendi iktidarlarında da Merkez Bankası'nın bağımsızlığının korunacağı ve dalgalı kura devam edileceği açıklanmıştır. Kamu açıklarının harcamalarda yapılacak tasarruf ve verimliliğin artması ile azalacağını öne süren AKP, Mali Milat'ın da kaldırılacağını; ihracat sektörü ve bölgesel bağımlılıkları aşmak için yeni stratejik plan yapılacağını belirtmektedir.

Devlet yatırımlarının özel sektörün yeteri kadar ilgi duymadığı alt yapı, sağlık ve eğitim ve özel sektöre bırakılmasında sakınca görülen bazı savunma sanayi yatırımları ile sınırlandırılacağını belirten SP, ihracatı teşvik çerçevesinde KOBİ'lerin önemine dikkat çekmekte ve esnafı "toplumsal varlığımızın sigortası" olarak değerlendirmektedir. Özgürlüklerdeki sınırlamaların bugünkü ekonomik sorunların en önemli nedenlerinden biri olduğunu belirten SP, demokratik özgürlüğü ortamın ekonomik iyileşmede önemli olduğunu savunmaktadır.

Her iki parti de çalışanlar için grevli, sendikası, toplu sözleşmeli sendika hakkını savunmakta ve kadın, çocuk ve çalışma hayatına ilişkin hak ve özgürlükler konusunda uluslararası sözleşmelere uyacaklarını belirtmektedirler. Asgari ücrette yeni düzenlemeler öngören bu iki partiden SP, asgari ücretten alınan vergilerin kaldırılacağını, AKP ise, bu vergilerin kademeli olarak azaltılacağını savunmaktadır. Ayrıca AKP iş güvencesi yasasının işçi ve işvereni mağdur etmeyecek biçimde yürürlüğe koyulacağını belirtmektedir.

Yukarıda açıkça görüldüğü gibi "Adil Düzen", hem söylem hem de ekonomik model düzeyinde tamamen terk edilmiştir. Bu yeni dönemde her iki parti de serbest piyasa şartlarını veri alarak, bu temelde ekonomik politikalar önermektedirler, ki bu da diğer partilerden pek farklı değildir. Ancak SP bu politikaların mutlaka "maneviyatçı" bir zihniyetle desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

e) dış politika

Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik önemi-ne dikkat çeken her iki parti de Türkiye'nin AB'ye üye olmasına karşı değildir. Burada ilgi çeken nokta önce (MSP dönemi) Ortak Pazar'a, sonra Avrupa Birliği'ne (RP dönemi) Hristiyan Klübü olduğu gerekçesiyle karşı çıkan Millî Görüş geleneğinin SP döneminde "ülkemizde, insan hakları ve demokrasi uygulamasının AB kriterlerine uygun hale getirilmesi ve bu değerlerin Avrupa ile birlikte daha da geliştirilmesi açısından önemli" olduğu gerekçesiyle AB üyeliğine destek vermesidir. SP'ye göre "Türkiye, gelişmiş batılı ülkelerle gireceği dengeli ilişkilerle, ekonomik zenginliklerin yanında, özellikle insan hakları ve demokrasi gibi değerlerin bölgeye taşınmasına katkıda bulunacaktır."

Her iki parti de, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkiatı üyesi ülkelerle, Türki Cumhuriyet-

Adil
Düzen,
hem
hem
söylem
hem de
ekonomik
model
düzeyinde
tamamen
terk edilmiştir

lerle, ABD ve Müslüman ülkelerle her konuda işbirliğinin geliştirilmesi için çalışacağını belirtirken SP, Refahiyol iktidarı döneminde RP'nin öncülüğünde kurulan "D-8 ülkeleri" ile geliştirilecek olan işbirliğine özel önem atfetmektedir. Türkiye'nin ortaya çıkan yeni uluslararası konjonktürü ve burada alacağı konumu ciddi bir şekilde yeniden değerlendirmesi gerektiğini belirten SP, şu uyarıda bulunmaktadır; "Unutulmamalıdır ki, soğuk savaşta Türkiye'nin bütünlüğünü, Sovyetlerin sıcak denizlere inmesinin önünde bir engel olduğu için destekleyenler, şimdi Türkiye'nin Ortadoğu'daki su-petrol dengesine dayalı jeo-ekonomik etkinliğini çıkarları için zararlı görür ve sınırların değişmesini isteyebilirler." AKP ise İsrail-Filistin çatışması konusunda "din ve ırk ayrımı yapmaksızın" dökülen kanın durdurulmasını ve Türkiye'nin kalıcı barış için çaba sarfetmesini istemektedir.

sonuç

Bir bütün olarak bakıldığında her iki parti de geçen döneme damgasını vuran ve kendi tabanları için çok önemli olan "türban sorunu", "Kuran kursları" gibi tartışmalı konulara programlarında hiç yer vermemişlerdir. SP "maneviyat ve ahlaki değerler"den söz ederken, AKP programını "Allah milletimizin yar ve yardımcısı olsun" diye bitirmiştir. AKP bu tür dinsel bir ifadeyi bir de programının giriş bölümünde "Allah'ın yardımıyla herşey bizimle daha iyi olacak" biçiminde kullanmıştır.

Her iki parti de kendisini demokrasi temelinde yeniden konumlandırırken, parti programlarında, SP parti kimliğini "ahlak ve maneviyatçılık", AKP ise "çoğulculuk ve yurttaşlık bilinci" üzerine inşa etmiştir.

dipnotlar:

- 1) Bu ayrılma için bkz. Y. Selim, *Yol Ayrımı, Milli Görüş Hareketindeki Ayrışmanın Perde Arkası*, Hiler Yayınlar, Ankara, 2002.
- 2) Bkz. akparti.org.tr/program/ ve sadedet.org.tr/program/
- 3) AKP dar bölge ve tercihli sistemi önermektedir.

SP, "Milli Görüş" geleneğinden gelen bir parti olduğunu maneviyatçı, kalkınmacı bir gelenekten beslendiğini açıkça ifade etmektedir. Bu temelde İslam parti üyelerinin kimliğinin bir parçasıdır. 28 Şubat müdahalesi temelinde yaşanan deneyim SP'nin pek çok yönde görüşünü yeniden gözden geçirmesine yol açıyorsa da bu özü değiştirmemiştir. Aynı deneyim özellikle idari ve yargı reformları konusunda SP'nin MGK'nın danışma kurulu olması, yargının siyasallaşmasının önlenmesi gibi yeni düzenlemeleri savunmasına yol açmıştır. Bu anlamda SP hala sistemin "yaramaz çocuğu"dur.

AKP yöneticilerinin büyük bir kısmının aynı gelenek içinde yetişmiş olması, ancak bu gelenekten önemli bir kopuşu temsil etmeleri, bu partinin yeni konumunu vurgulayıcı, bir anlamda "ben onlar gibi değilim" demeye özen gösteren bir üslupla parti programının yazılmasına yol açmıştır. AKP de pek çok kere ima yoluyla dinsel hassasiyetini programına yansıtmıştır. Ancak öyle görünüyor ki AKP için artık İslam omurga değildir. Piyasa ekonomisi temelinde tanımlanan bir muhafazakarlık, ki burada Turgut Özal pek çok AKP'li için bir model teşkil eder, ve çoğulcu demokrasi talebi bu partinin kimliğinin inşasında İslam'dan daha önemli rol oynamıştır. Bir yandan AKP'nin tanımlaması ile "muhafazakar, demokrat" bir parti olma hedefinin bu partinin tabanını genişleteceği, öte yandan programına yansıyan "uslu çocuk tavrı"nın Türk siyasal hayatında önemli bir yeri olan "muktedirleri"⁵ ürkütmeceği varsayılmıştır.

** Bu yazı 3 Kasım 2002 seçiminden önce yazılmıştır.

- 4) Anayasa'nın 24. maddesinde din ve ahlak öğretiminin devlet gözetim ve denetiminde yapılacağı ve zorunlu din kültürü ve ahlak öğretimi dışındaki din eğitim ve öğretiminin ancak kişinin kendi isteği ve güçüklerin de kanuni temsilcisinin talebiyle yapılabileceği belirtilmektedir.
- 6) Kavram, Ümit Cizre'den alınmıştır. Ü. Cizre, *Muktedirlerin Siyaseti*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Öyle
görünüyor ki
AKP
için artık
İslam
omurga
değildir

1. demokrasiye teorik giriş

Demokrasi bazen bir yönetim tarzı, bazen de bir devlet biçimi olarak tanımlanır. Başka bir ayırım yaparsak, demokrasiyi ya bir *süreç* olarak, ya da bir *sonuç* olarak tasarlayabiliriz. Bir süreç olarak demokrasi kavramı vurguyu *demokrasinin tartışarak ikna etme* tarafına (deliberation) ve prosedürüne yerleştirir. Elbette, ikna etmeye yönelik tartışmanın hem amaçlar, hem de araçlar üzerinde olması mümkündür. Bu tip bir demokrasi kavramı tercihlerin içsel olarak belirlendiğini kabul ederek, yola koyulmak durumundadır. Bir "agora" olarak demokrasi, "tartışmacı-ikna edici" demokrasi (deliberative democracy), "ideal söylem durumu" olarak demokrasi (ideal speech situation) betimlemeleri demokrasinin -demokratik işleyişin sonuçlarından bağımsız olarak- özsel olumlu nitelikler taşıyan, kendi kendisini yaratan-oluşturan bir süreç oluşuna önem veren bir uç yorum oluştururlar. Ancak, başka bir eksen de kurulabilir: *pazarlık* olarak demokrasi ve *tartışma* olarak demokrasi (democracy as argumentation). "Tartışmacı-ikna edici demokrasi" dediğimiz şey¹ bu iki ucun ortalarında bir yerde yer alacaktır. Tam karşı uçta, sonuç olarak demokrasi kavramı demokrasinin *denge* olduğu durumlardan hareket ederek dengeleri tartışır ve kıyaslar. Açık ki oyun teorisi böyle bir demokrasi anlayışına en uygun analiz araçlarından birisi olacaktır. Örneğin, "hakimiyet olarak demokrasi" von Stackelberg oyunları tarafından formelleştirilebilir.

1.1 politik piyasada siyasi rekabet olarak demokrasi

Ama aynı problematiğin içinde kalarak başka türlü düşünmek ve demokrasiyi *politik bir piyasada* partiler arası simetrik ve eş zamanlı *siyasi rekabet* olarak kavramsallaştırmak da mümkündür. Nitelik, Duncan Black (1987 [1958]) ve Anthony Downs'dan beri (Downs, 1957)², Amerikan siyaset biliminin önemli bir kolu, demokrasiyi non-kooperatif davranan politik aktörlerin oynadıkları bir oyun ve oyunun sonucunda ortaya çıkması muhtemel bir denge olarak görüyor. Black'in ve, özellikle, Downs'un, Hotelling (1929)'un³ -Hotelling'in kendisinin de işaret etmiş olduğu-

doğrultuda geliştirilmesi ve siyaset teorisine uygulaması olarak nitelenebilecek katkılarından bu yana, siyasi rekabetin (demokrasi) dengesi bir Nash çözümü olarak formelleştiriliyor. Aslında ne Hotelling, ne de Downs Nash dengesi terimini kullanıyor. Hotelling'in modelini bir Nash dengesi olarak görmesi mümkün değildi çünkü John Nash'in oyun teorisinin kurucu kavramlarını ortaya atması 1950-51 yıllarında gerçekleşti: Hotelling klasik makalesini 1929'da yayınlamıştı.⁴ Downs (1957) kronolojik olarak Nash dengesinden haberdar olabilecek durumda olmakla beraber bu terimi kullanmadı. Ancak, ex post, tüm formel siyaset kuramı Downsian adayların yarıştığı bir siyasi platform olarak düşünülen demokrasiyi ve meşhur *ortadaki seçmen* teoremini (median voter theorem) bir Nash dengesi olarak görüyor. Hotelling'in işaret ettiği gibi, siyasi rekabet fiyat üzerinden yapılan bir rekabet olarak düşünülmez: Hotelling, modelinin sadece *fiyat dışı rekabet* bölümünün siyaset kuramına uygulanabileceğini düşünüyordu Hotelling (1929: 54), Gabszewicz & Thisse (1992: 299)⁵. Dolayısıyla, siyasi rekabeti fiyat rekabetine benzer biçimde, bir Bertrand-Nash dengesi olarak modellemek yolu seçilmedi. Alternatif yol miktarlarda rekabettir: dolayısıyla, Cournot-Nash tipi oligopol çözümleri siyasi rekabeti modellemek için başlangıç noktası oluşturuyor ve endüstriyel organizasyon-oligopol kuramı demokrasinin bir oyun-teorik denge olarak görülmesi için adeta doğal bir habitus, bir *locus classicus* oluyor.⁶ Bu geleneğe bağlanarak demokrasiyi *politik bir oligopol* ve partiler arasındaki rekabeti *oligopolcü rekabet* olarak görmeyi denemek mümkün. Bu tip modellerin bir hayli "ham" ve kavramsal açıdan oldukça basit olduğunu söyleyenler çıkabilir. Bu eleştirideki haklılık payını görmek için kısa bir kamu iktisadı, formel siyasal iktisat ve formel siyaset kuramı perspektifine ihtiyacımız olacak⁷.

1.2 öz olarak demokrasi

Özsel (substantive) demokrasi kavramlarının hayli cazip olduğu ve tarihi olarak daha büyük çekim gücü yaratmış bulunduğu doğrudur. Mesela, demokrasiyi bir "tartışma/ikna etme" platformu veya süreci olarak düşünmek pek çok koşulda hayli nahif bir politik duruşu

Gündüz
Fındıkçıoğlu*

Amerikan
siyaset
biliminin
önemli
bir kolu,
demokrasiyi
non-kooperatif
davranan
politik
aktörlerin
oynadıkları
bir oyun ve
oyunun
sonucunda
ortaya
çıkması
muhtemel
bir denge
olarak
görüyor

Türkiye Sınai
Kalkınma Bankası
(TSKB) ve İstanbul
Bilgi Üniversitesi

çağrıştırabiliyor.⁸ Oysa ki, demokrasinin devlet biçimi olarak ele alınması kaba güç, ikna yoluyla politik uyum/rıza ve meşruiyet temalarını tek bir eksene yerleştirerek büyük bir pozisyon zenginliği sağlıyor. Buradan bakınca, meşrebe göre, *demokrasi ve faşizm* ya da *demokrasi ve totalitaryanizm* iki uç durum olarak postüle edilebilir. Güç-meşruiyet çiftinin ("havuç ve sopa") konumu bir rejimin demokrasi-faşizm hatrında nerede durduğunu saptamayı sağlayabilir. Daha da radikal bir analiz -Frankfurt Okulunun analizi gibi- burjuva demokrasisinin faşizmin tersi/negatifi/astarı olarak görülmesine dayanmaktadır ve Avrupa'nın Nazi hegemonyası altında olduğu veya oraya doğru yelken açmış görüldüğü 1933-45 yıllarının tüm umutsuzluğunu yansıtmaktadır. Burada demokrasi adeta "bir imkansızlık teoremine" dönüşmektedir çünkü devlet açısından sadece bir baskı kipi, toplum açınsındansa sadece bir hakimiyet kipi olarak görülmektedir. Bu görüşe göre demokrasi mümkün değildir çünkü "birey" mümkün değildir ve yeni yeni ortaya çıkan tekdüzelik ve kontrol toplumunda artık klasik burjuva "bireyi" varolamayacaktır. Demokrasi mümkün değildir çünkü yeni kapitalizmde "bireyin" varlığı mümkün değildir ve aklın taşıyıcısı olarak birey olmadan rasyonalite varolamaz. Demokrasiye rasyonaliteyi gereksinir. Ergo, demokrasi, tıpkı sosyalizm gibi, Avrupa'nın yitirdiği bir perspektiftir. Ancak, insan aklının ağır basacağına ve irrasyonelizmin zaferlerinin kalıcı olmayacağına inanıyorsa bu kadar kötümser bir perspektifi cazip bulmak zorunda değiliz ve nitekim bulmuyoruz.

1.3 sosyal seçiş olarak demokrasi

İlginçtir, Kenneth Arrow'la beraber (Arrow, 1963 [1951])⁹, *dışsal* olarak verilmiş tercihlerle sahip olan, dışsal olarak var kabul edilen otonom bireylerin demokratik ve tutarlı/rasyonel kurallara dayalı tercih toplulaştırmasının demokratik bir sonuç vermeyeceği düşünölmeye başlandı. Her ne kadar enformasyon çerçevesinin niteliğine bağlı olarak bu sonuç değişebilse de, Arrow'un "imkansızlık teoremi" (genel imkansızlık teoremi) uzun yıllar pek çok çevrede demokrasinin imkansızlığının mantıksal-matematik gösterimi gibi algılandı. Dolayısıyla, bir analiz damarı da *sosyal seçiş olarak demokrasi* oluyor. Fakat bu kadar değil: Edgeworth (1897) ve Wicksell (1896)¹⁰ normatif açıdan *ekonomik bir demokrasi kuramının* nüvelerini sunuyorlardı. Aslında, burada

vergilendirme normu, vergi sisteminin seçimi olarak demokrasi gibi bir nosyondan bahsediyoruz ve kamu malları arzına etik-normatif bir bakış söz konusu. Paralel ama farklı bir kanaldan ilerlersek, çok bilinen Hotelling (1929), Black (1987 [1958]) ve Downs (1957) ile beraber formel açıdan en yaygın demokrasi analizi kipine, Amerikan siyaset biliminin 1960 sonrası standardına ulaşmış oluyoruz. Bu bakış, Lindahl (1919)¹¹ ile beraber, normatif değil, pozitif bir yaklaşımın ilk örneği sayılıyor (Romer, 2001 b).

Temaları çeşitlendirebiliriz. Toplumsal muhalefet ve barikatlar 19. yüzyılın büyük bölümünde adeta iç içe geçmişti. Sosyal muhalefetin forumu, "agorası" barikatlar, sembolik silahlıya taşlardı. Ama oy hakkının giderek topluma yayılması ve evrensel oy hakkına -her ne kadar uzun süre kadınları kapsamasa da- kavuşulması oyları, seçimleri öne çıkardı. Przeworski & Sprague (1986)'nın¹² metaforuyla oylar artık "kağıttan taşlardı".

1.4 siyasi enformasyon: belirsizlik karşısında seçiş olarak demokrasi

Aynı izleği sürdürerek oylara/seçimlere başka metaforlar da yükleyebiliriz: örneğin, seçimlerin ve seçim sistemlerinin iyice öne çıkmasıyla *politik piyasalar* çok gelişmiş sayılabilir. Gelişmiş, tam teşekküllü politik piyasalarda oylar artık "politik fiyatlar" ve, tüm fiyatlar gibi, enformasyon taşırlar.¹³ Öyleyse, oylar, hisse senedi fiyatlarındaki oynamaların enformasyon taşıdığı gibi, *siyasi enformasyonu* sinyallerler ve belirsizlik karşısında ajanda ve siyasi platform/program seçişlerini düzenlerler. Ama bunun olabilmesi için seçimlerin 4-5 yılda bir değil, çok daha yüksek frekansta yapılması gerekecektir. Demek ki analogi tam değildir: fakat sık sık yapılan kamuoyu yoklamaları da hesaba katılırsa modern demokrasilerde "sinyalleme" etkisi biraz daha önemli hale gelebilir. Bu damar, Downs-Wittman hattına belirsizliğin dahil edilmesinde olduğu gibi, *demokrasi ve belirsizliği* yan yana getirecektir: öyleyse, başka bir açıdan, demokrasi *belirsizlik karşısında* politik seçişdir.¹⁴

1.5 demokrasi: bir soru

Peki gözlemediğimiz demokrasiyle değişik teorik gelenekler tarafından kanonize edilen ve entelektüel rafineriye sokulan demokrasi arasında bu kadar büyük bir açığı olmalı mı? Batı aklının yüzyıllar boyunca yarattığı ve in-

Ergo,
demokrasi,
tıpkı
sosyalizm gibi,
Avrupa'nın
yitirdiği
bir
perspektiftir

çelttiği bir demokrasi formatı ile reel durum arasında çok fazla mesafe varsa "akıl soyuttur, gerçek somuttur" veya "teorisyenler gerçek dünyayı bilmezler" deyip geçebilir miyiz? "Teori her zaman gridir, gerçek yaşamın altın ağacıysa her zaman yeşildir" denmiştir ama burada gri olan hangisi, yeşil olan hangisi? Değişecek olan hangisidir?

2. demokrasi ve ekonomi: kurumlar ne kadar önemli?

Demokrasi hakkında bu soruyu sorabiliyorsak makroekonomik açıdan da pek fazla garantili bir konumda olamayız. Bu saptama, özellikle, ekonomik problemler -adeta ekonomiden/tarihten/toplumdan soyutlanmış birer mühendislik eseri olduğu teknokrat bir bakışla düşünülebilen- makroekonomik programların kötü tasarlanması yüzünden ortaya çıkmıyorsa doğrudur. Ekonominin problemleri ve zayıf performansı esas itibarıyla kurumların zayıf performansına dayanıyorsa bu böyledir. Kurumlar, ya da gelir ve servet dağılımının içinde gelenekselleşeceği ve hukuki/sosyal meşruiyet kazanacağı sosyal refah ve vergi sistemi çerçevesi, tarihi patikaya bağımlıdır. Patikaya bağımlılık inatçılığa, inersiyeye, Avrupa işgücü piyasalarıyla ilgili olarak ün kazanan ismiyle "hysteresis" veya "Eurosclerosis" benzeri durumlara yol açabilir. Kurumların yenilenmesi tüm gelişmekte olan ülkelerde en önemli konu halini almaktadır.

Kurumların ekonomik performansla etkileşimi üzerine son zamanlarda yapılan çalışmalar bu önemli konunun bazı yönlerine ışık tutacak nitelikte görünüyor. Tabii, ekonomik başarının kurumsal belirleyicileri yeni olmaktan çok uzak bir konu başlığıdır. Nobel ödüllü iktisadi tarihçi Douglas North başlı başına bir örnek sunuyor. Mülkiyet hakları/etkinlik ilişkisi üzerine çok yazmış olan Yoram Barzel (Cornell) başka bir örnektir. Aslında sadece kurumların ekonomik performansı etkilemesi, sınırlara koyması söz konusu değil: aynı zamanda kurumlar makroekonomik değişkenlerin volatilitelerini de etkileyebilir. Uygun bir şekilde temsil edilirse, yani kurumları temsil eden kantitatif ölçütler-değişkenler yaratılabilirse, kurumsal değişkenlerin fert başına milli gelir gibi kilit makroekonomik değişkenlerin hem ortalamaları, hem de standart sapmaları üzerindeki etkileri nicelleştirilebilir. Tabii, bunun için geniş bir ülke gamını uzun bir zaman diliminde gözleyen bir panel oluşturmak gerekiyor. Aslında

bunlar artık yapıyor ve bir düşünce okulu bu tip çalışmaları nitelemek için "analitik anlatı" terimini benimserken, pek çok benzeri araştırma bu ifadeyi açıkça kullanmaksızın benzeri pozisyonlar alıyor.¹⁵

Hangi kurumlar önemli? Kurum dediğimiz şeyler neler? Ekonomik performansı ilgilendirebilecek "kurumlar" politikacıların ve elitlerin gücüne sınır koyan anayasal ve sosyal düzenlemeler, hukukun üstünlüğü, provisions for mediating social cleavages, mülkiyet haklarına kesin biçimde saygı duyulması, minimum seviyede (de olsa) fırsat eşitliği, göreceli olarak geniş tabana yayılan eğitim olanakları vs olabilir. Bu kurumlar ağı yatırım yapma imkanı olan aktörlerin yatırımları gerçekten yapıp yapmayacakları, politik ve sosyal ortamda ekonomik krizlere yol açabilecek geniş dalgalanmaların olup olmayacağı ve politikacıların iktidarda kalmak uğruna toplumsal talepler karşısında sürdürülemez politikalara sürüklenip sürüklenmeyeceklerini belirleyecektir. Kurumsal değişkenlerin hangileri olduğu konusuna biraz geniş yaklaşmakta ve ülkeler arasındaki çeşitli kurumsal farklılıklara tarihi olarak belirlenmiş yönlerine ağırlık vererek bakmakta yarar olabilir. Acemoğlu ve diğerlerini (Acemoğlu et al, 2002) izleyerek ve biraz ekleme yaparak:

"1. Kurumsal olarak zayıf toplumlarda politik elitin üzerinde pek az tahdit vardır. Siyasi güç dengelerindeki bir değişimden sonra güce yeni ulaşan gruplar siyaseti varlıkların yeniden dağıtımını için bir kaldıraç olarak kullanmayı deneyebilirler ve bu girişim ekonomik dengeleri bozabilir. Sürekli yendien dağıtım kavgalarından uzak olan kurumsal olarak oturmuş toplumlarda böylesine türbülanslar pek yaşanmayacaktır. *Özetle, siyasetlerin üzerinde çok az kurumsal tahdit varsa devlet aracılığıyla serveti yeniden dağıtma çabası süreklilik kazanabilir.*

2. Politikacılar ve siyaseten güçlü gruplar üzerinde etkin tahditler yoksa iktidara gelmenin nimetleri daha fazladır ve iktidardan düşmenin de kaybettirecekleri o ölçüde fazla olacaktır. Demek ki kurumsal açıdan zayıf toplumlarda gruplar arası rekabet ve iç mücadele daha şiddetli olacaktır çünkü siyasi iktidarın kazandıracakları (kaybettirecekleri çok fazla olabilir. Bu da siyasi türbülansı artırır. *Özetle, siyasetlerin üzerinde çok az kurumsal tahdit varsa daha büyük iç kavgalar beklenmelidir.*

3. Kurumlar zayıfsa kooperasyon "güvene", yani enformel kontratlara ve şöhret etkilerine dayalıdır. Böylece kooperasyon kültürel

Siyasetlerin
üzerinde
çok az
kurumsal
tahdit
varsa
devlet
aracılığıyla
serveti
yeniden
dağıtma
çabası
süreklilik
kazanabilir

açından nispeten homojen gruplar arasındaki tekrar eden oyunların dengesi olarak ortaya çıkar. Fakat enformel koopersayonu şoklar karşısında kararlı tutmak zor olabilir ve kurumsal zayıflık dışsal şoklara dayanıksızlık olarak tezahür edebilir. *Özetle, siyasilerin üzerinde çok az kurumsal tahdit varsa enformel kontratların yaygın olması ve kooperasyonun stabilitesinin düşük olması beklenmelidir.*

4. Zayıf kurumsallık mükemmel olmayan kontratlara, eksik kontratlara, asimetrik enformasyonun etkilerinin bu optimal altı olma durumundan dolayı daha yaygın ve derin hissedilmesine yol açabilir. *Özetle, siyasilerin üzerinde çok az kurumsal tahdit varsa kontratların eksik ve suboptimal olması beklenmelidir ve ekonomide etkinlik düşecektir.*

5. Kurumsal sorunları olan toplumlarda politikacılar, niyetleri bu olmasa bile, güçlü baskı gruplarının taleplerine cevap verebilmek için veya oy kaygısıyla sürdürülemez politikaları benimseyebilirler. Bu politikalar mecburen terk edileceği için volatilité artacaktır. *Özetle, siyasilerin üzerinde çok az kurumsal tahdit varsa politikacılar sürdürülemez politikaları izlemeye itilebilirler ve bu da etkin olmayan yenden servet dağılımına (inefficient redistribution) yol açabilir. Popülizm niyetlerden bağımsız olarak da ortaya çıkabilir.*

6. Zayıf kurumsallık aktörleri sermayelerini çabuk döndürecekleri ve/veya hemen çıkabilecekleri, likit kalacakları alanlara yönelir. Bu tür yatırımcı davranışı ekonomide kararsızlık yaratır. *Özetle, siyasilerin üzerinde çok az kurumsal tahdit varsa ekonomik aktörlerde aşırı derecede riskten kaçınma, hatta rant arayıcılığına (rent-seeking) varan kısa görüşlülük, gözülebilir ve "fakirlik tuzakları" bu yüzden dahi doğabilir."*

Gerçekten önemli olan mesele makroekonomik çarpıklıkların kurumsal zayıflıklar tarafından nedensel olarak açıklanabileceğini göstermektir. Bu gösterimin yapılabildiği ölçüde kurumların hikayesine dayalı "analitik anlatı" gelişmekte olan dünyada önemli bir entelektüel etki yapabilecek. Zayıf kurumlara sahip olmak sert siyasi çatışmalara ve büyük belirsizliklere yol açıyorsa ekonomik performansı doğrudan doğruya negatif etkiler. Ama zayıf kurumların varlığı makroekonomik performansı, ilk bakışta irrasyonel görülen ama aslında zayıf kurumsallığın yarattığı çatışmacı ortamda baskı gruplarının taleplerine verilen rasyonel cevaplardan ibaret olan, "kötü" makroekonomik tasarım ve politikalara aracılığıyla do-

laylı olarak da negatif etkileyebilir. *Politikanın belirsizliğin en büyük kaynağı olduğunu söylemek belki de kurumların zayıf olduğunu söylemekle aynı şeydir.* Ve kurumlar zayıfsa, ortaya çıkan boşluk bir dışsal regülatör tarafından –bu bazen "pretoryen bekçiler" olabilir- doğal olarak doldurulacaktır.

3. kurumsal stabilite yoksa seçimler "kartopu etkisi" yaratabilir mi?

"Zayıf" kurumlar ve bu arada "kırılgan" bir demokrasi varsa son zamanlarda kağıt üzerinde çok şeyin sıklıkla iyi görünmesi fazla önemli olabilir mi? Nitekim bazı yorumcular olumlu makroekonomik haberlerden pek etkilenmemiş görünüyorlar ve daha derine bakmayı denediklerini düşünüyorlar. Görüntünün arkasına bakınca da risklerin her yerde olduğunu düşünmeleri doğal. Haklılar mı? Burada neden haklı olabileceklerini açıklamayı deneyen bir çerçeve sunuyoruz. Ancak bunu yaparken tamamen haklı olduklarını zorunlu olarak ima etmiyoruz.

Her şey iyi görünse bile şu olasılığa da bakmak gerekir. Salgın hastalıkların yayılmasını veya kolektif eylemleri inceleyen modellerdeki "kartopu" veya "vagona atlama" etkilerini ele alalım ("snowball" veya "bandwagon" effects). Timur Kuran'ın, University of Southern California, *Private Truths, Public Lies*, Cambridge, MA: Harvard University Press (1997) isimli kitabında ve bazı makalelerinde öne sürüldüğü gibi, bir "eşikten" atlanınca aktörler tercihlerini değiştirirler çünkü bireysel tercihleri daha önce kamuya açıklaya geldikleri tercihlerinin tam tersi haline dönüşmüş durumdadır. Eşik noktasının etrafında küçük bir parametre değişikliği ani bir sıçramayla ters dönen ve dolayısıyla beklenmeyen bir davranış değişikliğine yol açar; fakat aslında davranışları nitel olarak değiştirecek bireysel tercih değişiklikleri yavaş yavaş yaşanmaktadır. Sürpriz sıçrama dışarıdan bakan gözlemcilerle şok etkisi yapabilir: bunun nedeni alta yatan özel tercihlerdeki değişikliği gözlemleyememiş olmalarıdır. Gözlemlenen "siyasi piyasa dengesi" bireysel tercihler, inançlar ve tavırlara başvurarak "rasyonelize" edilemez: bireysel siyasi tercihleri gözlemlenen siyasi taleplerden yola çıkarak kurgulayamayız. Aslında, ekonomik denge açısından da durum aynıdır ve denge konfigürasyonundan hareketle modelin ilk verileri (primitives) olan bireysel özellik ve tercihlere ulaşmak her zaman mümkün değildir. "Vagona atlama" etkilerine ve aynı yerde yoğunlaşan ter-

Eşik noktasının etrafında küçük bir parametre değişikliği ani bir sıçramayla ters dönen ve dolayısıyla beklenmeyen bir davranış değişikliğine yol açar

cih ve davranışları, "sürü psikolojisini" inceleyen çok sayıda çalışma son yıllarda ortaya konuyor ve Christophe Chamley gibi birinci sınıf bir kuramcının (Boston University) "Rational Herds" isimli henüz basılmamış kitabı bunların en parlaklarından birisi. Gözlemlenenden gözlemlenebilir olmayan bireysel tercihlere geçişin sorunları o kadar çok ve neoklasik ekonomi kuramı için yarattığı sorunlar o kadar büyük ki 1997-2002 arasında konuya Brown, Chiappori, Polemarchakis gibi devler ve Kübler, Shannon, Matzkin gibi asistanları büyük bir hızla eğildiler, *inter alias*. Bunları niçin söylüyoruz? Bir parasal oyunda (monetary game), aslında herhangi bir ekonomik oyunda, görüntü aynı kalırken alta yatan tercihler değişmeye başlayabilir. Kamuya açıklanan tercihlerle ve hatta gözlemlenebilen davranışlarla derin tercihler farklılaşmaya başlayabilir. Ama bu durumda küçük bir parametre değişikliği, bir enformasyon çığının düşmesi herşeyi aniden tersine çevirebilir. Bu, *dışsal belirsizlik* (extrinsic uncertainty) değildir ve değişim sistemin fondamantelleri açısından aşikar ve açıklanabilir bir değişimdir. Değişim içseldir, sadece değişimin geliş gözlemlenemez. Bir eşik etrafında geziniliyorsa para otoritesinin arkasına yaslanarak "verilerin ne kadar da huzur verici olduğunu" düşünmeye başlaması tehlikeli olabilir. Açık ki, eşikten geçilirken bir çığ düşerse, örneğin büyümenin mümkün olmadığı şekilde bir saptama jenerik/tipik hale gelirse, kötücül (dismal, şom ağızlı) bir "kartopu" sessizce ama kesin biçimde büyümeye başlamış demektir. Şu anda güvenilir ve ölçülebilir bir "ters para ikamesi" göstergesine birinci gerek şart olarak ihtiyaç olabilir. İkinci gerek şart, büyük finansal aktörlerle oynanmakta olan pazarlık oyununun istenilir niteliklere haiz bir dengeye hemen gelmesidir. Denge ekonomi ve siyaset için yararlı bir kökten değişikliği içermek zorunda.

Ters bir "kartopu" etkisi olasılığı bir yana bırakılırsa, kağıt üzerinde işler iyi görünüyor. Ama artık biliyoruz ki makro zaman serilerine "bakmak" yetmez ve bu "görmek" değildir. Mikro tarafın, bankacılık ve finansal aracılığın, en azından, yeterince sağlıklı bir temelde makul bir aktivite seviyesine geldiğini görmeden makro serilere anlam atfetmek zor. Özetle, makronun mikro temelleri lafı makro modellerin Walrasyen mikro yazılımlarla matematize edilmesinden daha öte bir anlam ifade ediyorsa böyle bir anlam ifade ettiği az sayıda kilit durumdan birisi şu an oluyor. Şu anda her şey mikro temellere bağlı. Yoksa, "ikiz krizler",

hem 90'ların pratiğiyle, hem de o pratiği takip eden teorileştirmelerle bize bu konunun önemini kuramsal dile çevirecek bir anahtar da sunmuş durumda. En önemli konu "bir öğrenme eğrisinin" varlığı olabilir. Eğri varsa ortalama aktörün beklentileri tipik hale gelecektir ve denge beklentilere dayalı olabileceği için enformasyon şokları veya başka şoklara aniden tüm aktörleri aynı noktaya yığabilecektir. Dışarıdan bakan bir gözlemci şu anda en iyi tavsiye olarak "şoklardan kaçının ve çok uzun süredir beklenen can acıtıcı önlemleri hemen alın, pazarlığı bitirin" diyebilir. "Görüntü" önemli olmayabilir.

"İhtiyatlılık neden gerekebilir?" sorusunun cevabı, seçimlerin olup olmayacağına bile tam belli olmadığı iddialarına rağmen, *siyasi belirsizlikten çok ekonomik belirsizlik* oluyor. Ters para ikamesinin istendiği gibi gerçekleşmediği görülüyor ve bu programın üzerine kurulduğu temellerden biriydi. Büyümeyle değişim nedenlerle gerçekleşebiliyor ama sürdürülebilir, kararlı bir büyüme için gerekenler olmuş değil. Programın selamete ermesi için minimum üç yıllık bir başarı öyküsü lazım. Piyasa kendi kendisini gerçekleştiren beklentiler oluşturabilir ama risklerin gerçekleşmeye başlaması halinde yukarıda anlatılan türde bir "sürü davranışı" aksi yönde oluşabilecektir. Tatsız sinyal faizlerde yukarı gidiş olabilir: bunun olmaması için kurun durağan bir patika izlemesi ve enflasyonun düşmeye devam etmesi gerekiyor.

Özellikle pesimist öngörüler doğrulanmaya başlarsa seçim ertesi dikkatle gözlenmeye değer bir manzara çizebilir. Makro haberler iyi ama unutmayalım ki sosyal sistemler genel olarak aktör temelli kompleks adaptif ağlardır ve makroekonominin önemli bir kısmı bu gerçekle yüzyüze gelemeyecek kadar eski teorik çerçevelere dönük duruyor. Gerçekten de yoksa "Bütün gerçek olmayandır" önermesi doğru mu? (The whole is the untrue / Das Ganze ist das Unwahre-Theodore Wiesengrund Adorno). Bu önerme doğruysa iktisatçılar ve siyasi analistler öncelikle mikroekonomik ve mikropolitik olana mı bakmalılar?

4. sonuç

1. Kurumlar "zayıf" olmaya devam ettikçe demokrasi Batı aklının yarattığı ve yukarıda çeşitli veçheleriyle nitelenmeye çalışan "ideal tipe" yaklaşamaz.
2. Kurumlar "zayıf" olmaya devam ettikçe "demokrasi" adeta dışsal bir *regülatör* ol-

Bir parasal oyunda, aslında herhangi bir ekonomik oyunda, görüntü aynı kalırken alta yatan tercihler değişmeye başlayabilir

madan varolamaz –durum buysa regülatörün varlığından şikayetçi olmanın pek de anlamı yoktur, çünkü boşluklar doldurulur ve politik süreç ekonomik performansı sistematik olarak olumsuz etkiler.

3. Kurumlar “zayıf” olmaya devam ettikçe ve demokrasi stabilite kazanarak formel kontratlarla işleyişi otomatik bir teamüle bağlanamadıkça, diğer olayların yanı sıra, her siyasi olay tercihlerde ani ve kaotik tersyüz oluşlara, beklenti değişimlerine ve ekonomide-finans piyasalarında volatiliteye neden olabilir.
4. Gündelik kullanımda ve gazetelerin dilinde geniş yer bulan nosyonların çoğunun –yaygın kullanımla aynı veya farklı yönlerde ve manalarda- ekonomi ve siyaset kuramlarının geniş yelpazesi içinde kendilerine denk düşen bir kavramsal/teorik statüleri ve araştırma protokolleri mevcuttur.

Son olarak: seçim sistemleri “kurumlar” adıyla kodlanan kontratların içindedir. Dolayısıyla, kurumlar –ve seçim sistemleri- seçimlere/seçimlerden önce gelir (institutions are logically prior to elections). Kurumlar “zayıf” kaldığı sürece seçimlerin “istenen sonuçları” (desiderata) ortaya çıkarması mümkün olamayacaktır.

5. Kasım 2002 seçimleri

Kasım seçimleri nasıl bir demokrasi analiziyle bağlantılandırılabilir? Öz olarak demokrasi, bir agora olarak demokrasi vb nosyonlara dayalı bir analiz ortamı kanımca bu seçimlerde mevcut değildi. Gerçekten de, sorunların temelleri ve çareleri hakkında hiçbir şey duymadan kampanya dönemini geçirdik. Seçimlerin -geriye dönük olarak- ekonomik başarısızlığı cezalandırdığını düşünebiliriz. Ancak, ileriye dönük olarak neyin nasıl farklı yapılabileceği tartışılmadı. Kısacası, Kemal Derviş hariç net bir ekonomik programdan bahseden yoktu ve Derviş’in programı da zaten daha önceden yürürlükte olduğu için -bilindiği kadarıyla- kitleler tarafından biliniyordu, kampanyanın canlılığı sayesinde değil.

Dolayısıyla, öze ilişkin demokrasi kuramları açısından böyle bir seçime yaklaşmak bana cazip gelmiyor. Ancak, seçimlerin *politik piyasada bir denge* olarak görülmesi mümkündür. Kanımca, verili siyasi ortam, baraj sistemi ve cari kültürel “aura” ile beraber bakınca sonucu “geçici fakat lokal olarak tek” bir denge olarak yorumlamak mümkün. Dengenin geçici (temporary) olması bu seçimin taşların yerine oturacağı bir dizi –en az iki- seçimden oluşan bir dizinin ilk halkası olarak görmek demek. Kamuoyu yoklamalarının aşikar başarısı neredeyse hiç sürpriz olmadığını gösteriyor. Hemen hemen herkesin birinci partiye minimum yüzde 30, ikinci partiye de minimum yüzde 17 gibi tahminler yüklediği bir seçimin seçmen davranışlarının öngörülebilirliği açısından açıkça lokal olarak tek bir dengeye yerleştiğini düşünebiliriz.

Peki, sonuçlar kararlı (stable) olabilir mi? Ya da sonuçlar optimal (etkin) mi? Mantıken bu iki özellik arasında bir ilişki olmamakla beraber kararlılığın artık optimaliteye şartlı olarak düşünülmesi gerektiğini savunmak mümkün. Mümkün, çünkü temel oyuncular açısından etkin olmayan bir dengeyi sürdürmek olası değil ve bu hem Türkiye’nin ekonomik problemleri hem uluslararası arenadaki durumu itibarıyla böyle görünüyor. 1990’ların açıkça suboptimal (etkinlik-altı) olduğunu görebiliyoruz. Öte yandan, global kararlılık “uçucu” bir kavramdır ve siyaset biliminin pek çok özelliğini miras aldığı iktisat literatürü 1960’lardan beri global kararlılık peşinde koşmanın gerçekçi olmadığını gösteriyor. Ekonomi literatürü non-linearite, kavşak değişirme (çatallaşma, bifurcations), hatta kaotik patikaları çoktan kabul etti ve siyaset bilimi bu özellikleri (kısmen) devralıyor.

Gerçekten de lokal kararlılık için optimalite şartsa söz konusu optimalitenin kimin için geçerli olacağını sormamız da zorunlu oluyor. Temel oyuncular kimler? Pareto optimal bir ekonomik-politik denge kimin için geçerli olacak ve böylece dengenin kararlılık kazanma şansı ortaya çıkabilecek? İki tablo öneriyorum:

Öz olarak
demokrasi,
bir agora
olarak
demokrasi
vb nosyonlara
dayalı
bir analiz
ortamı
kanımca
bu seçimlerde
mevcut
değildi

Tablo 1 : Türkiye, AB, Globalleşme, Yerellik

	Türkiye, AB yanlısı	AB, Türkiye yanlısı	AB, Türkiye karşıtı
Türkiye, AB karşıtı	$\left(\begin{array}{cc} (+, +) & (+, -) \\ (-, +) & (-, -) \end{array} \right)$		

Ve,

Tablo 2 : Oyuncular

(AB, Türkiye elit-merkez)	(ABD, Türkiye elit-merkez)
(AB, Türkiye çevre)	(ABD, Türkiye çevre)

Olaylara böyle bakarsak AB-Türkiye oyununda 2 denge var. Bir Nash dengesi (-,-) iken, bir diğer Nash dengesi (+,+) kanımca ilk dengeyi domine ediyor. Bunun manası Türkiye'nin AB'ye girişinin her iki taraf için de Pareto-üstün bir hamle olacağı iddiasını öne sürdüğüdür. Kesin red (-,-) de bir dengedir ama optimal değildir. Aradaki (+,-), (-,+) durumları denge değildir. Oyuncular yerel elit-merkez ve AKP tarafından temsil edildiğini düşündüğüm çevredir. Uluslararası oyuncular AB ve ABD oluyor. Pareto anlamında etkin bir dengede hiçbir oyuncu dengeden uzaklaşmak için teşviğe sahip olmayacaktır: denge herkes için istenilir bir sonuç vermektedir.

ABD çevreyi mi, eliti-merkezi mi tercih eder? Değişebilir. Çevre kendisini "merkezleştirme" denerse, ki bunu yapma ihtimali mantıken yüksek, ve tüm ulusal ve uluslararası tahditlere uyarıya ABD çevreyi tercih edebilir. Neden? Öncelikle, 1980'lerden kalan "ılımlı İslam" tezinin savunucuları hala bazı çevrelerde etkin görünüyor. İkinci olarak, eğer Türkiye'de "Downs-gil" bir seçim davranışı ortaya çıkabilmişse en azından kısmen AKP yeni siyasi merkez olarak görülmelidir çünkü bu şartlarda "ortadaki seçmen teoremi" geçerli kabul edilmek durumundadır. AKP için problem, denge muhtemelen geçici -fakat local olarak tek olduğuna göre, cari seçim performansını korumak ve hiç de olanaksız olmayan bir erken seçim için hazır olmaktır. AKP merkeze yerleşmek istiyorsa, tıpkı 1950'lerin DP'si gibi, tahditlerin bu sefer çok sıkı olduğunu ve oyunculara optimal bir denge sunmadan kalıcı olamayacağını anlaması gerekir. Pratikte bu IMF program(lar)ına sarılması gerektiğini ve dış politikada girecek yolları savunmasının şart olduğunu gösteriyor. Bu iki alan hayli tahdit altında ve adeta otomatik pilota bağlanmış durumda çünkü "geçmişin eli" bağlıyor.

Bu şartlar yerine geliyor AKP esas olarak uluslararası finans çevrelerine son iki aydır yaptığı prezantasyonda söylediklerine uyaçak demektir. Bunlar oluyorsa iki olasılık var: (1) IMF ile girilen yeniden yapılandırma ve stabilizasyon hareketi başarıya ulaşır. (2) IMF ile girilen yeniden yapılandırma ve stabilizasyon hareketi başarıya ulaşmaz. İkinci şık ger-

çekleşirse tek başına iktidar olan AKP sorumluluğu taşımak zorunda kalır ve geçmişe yönelik ekonomik bakışlı seçmen davranışı sürerse, gelecek seçimlerde ciddi oy kaybedebilir. İlk şık gerçekleşirse AKP kalıcı bir parti olur ve önümüzdeki birkaç genel seçimde iktidara oynamayı sürdürür. Tersini denemek, yani "çevre" oylarının "ortalama" oylar haline dönüşmüş olmasına dayanarak merkezle çatışmayı göze almak çok gerçekçi bir opsiyon gibi görünmüyor.

AB'de Türkiye'yi istemeyen gruplar AKP'nin iktidara gelişini amaçlarına uygun biçimde kullanmayı deneyebilirler ve (-,-) çözümünü dayatabilirler mi? Bu da bir olasılık, ancak asıl fikir Türkiye'yi göreceli refaha sahip, Müslüman kimliğini reddetmemiş ve/fakat demokratik bir ülke yapmaksa bu olasılık yüksek olamaz. Ama siyasetin ve ekonominin kumanda kulelerinde gerilim bir nedenle artarsa kendiliğinden böyle bir yola girilebilir. Önümüzdeki dönemde hiçbir siyasi parti, hele hele tek başına iktidarda olan bir parti, ekonomik kriz riskini göze alamayacaksa, ki bence alamaz, geçici ve tek dengeyi hem tüm oyunculara beğendirmek, hem de kalıcı yapmak için tam bir uyum gerekecektir. Nedeni ne olursa olsun uyumsuzluk ekonomik kriz anlamına gelebilir.

6. sosyalist sol: post mortem

Sosyalist solun tamamen silindiğini açıkça saptamak mümkün. Neden? Bir ilk ve/fakat yeterli olmayan cevap Avrupa'dan kalkarak verilebilir.

Avrupa işçi hareketinin tarihi saf bir fikir, proje, temsil ve çıkar peşinde koşan siyasi partilerin kendilerini bir dilemmaya soktuklarını gösteriyor. Aslında, bu her yerde ortaya çıkan bir dilemma dahi değil; yani, ortaya bir dilemma bile çıkmayabiliyor. Yıllarca liberal partiden (Tory) seçimlere temsilci ve parlamentoya mebus sokan işçi hareketi ancak kaçınılmaz hale geldikten sonra İşçi Partisi'ni (Labour) kurmaya karar verebilmişti. İngiliz örneğinde, ne devrimci yollara çağrıda bulunanların, ne de işçi sınıfını tek bir partide siyasi temsile ve politik konsolidasyona kavuşturmayı önerenlerin başarılı olduklarını görebiliyoruz. Seçim

AKP
merkeze
yerleşmek
istiyorsa,
tıpkı
1950'lerin
DP'si gibi,
tahditlerin
bu sefer
çok sıkı
olduğunu ve
oyunculara
optimal
bir denge
sunmadan
kalıcı
olamayacağını
anlaması
gerekir

yoluyla sosyalizm fikrinin taraftar bulamadığı noktada, devrim yoluyla sosyalizm fikri de taraftar bulamamıştı ve zaten işçi sınıfının bağımsız politik temsiline dahi karar verilemiyordu. Bağımsız bir sınıf partisiyle temsil edilmek ve, en azından retorik olarak, "seçime dayalı sosyalizm" fikrine sahip çıkmak işçi temsilcileri ve sendikalar tarafından ancak ve ancak kaçınılmaz olduğunda, alternatifin Tory partisinin destekçisi ve uzantısı olarak silinip gitmek olduğu noktada kabul edilebilirdi. Politik olgunluk, bağımsızlık ve temsiline baştan kavuşan işçi hareketlerindeyse seçime dayalı sosyalizm ve devrime dayalı sosyalizm yollarının her ikisi de kendi dilemmalarını sundular.

(1) Seçime dayalı sosyalizm her şeyden önce seçim başarıları elde etmek durumundaydı ve bunu yaparken işçi sınıfının farklılaşarak temsiline ve farklı kesimlerinin farklı kazanımlar elde etmesine aracılık etmek zorundaydı. Sosyalizm talebinin işçi sınıfının bütünü açısından aciliyetinin giderek azaldığı bir patikaya böylece girilirken, işçi partileri zaten bu yönde ilerleyen bir dinamiğin bizzat taşıyıcıları oluyorlar ve, seçim başarıları elde ettikçe, sosyalizm perspektifinden giderek uzaklaşan bir sınıfın hem temsilcisi, hem yaratıcısı oluyorlardı. Kanımca, burada bir geri besleme söz konusudur. Ayrıca işçi sınıfları asla toplumun kabaca 1/3'ünü aşan bir nüfusa ulaşamadıkları için, sadece sınıf aidiyetine dayalı bir seçim davranışının ortaya çıktığı varsayılsa bile, yüzde 51'i bulmak isteyen işçi partilerinin diğer sınıflara da hitap etmeleri zorunluluğu doğuyordu. Hem bu yüzden, hem de işçi sınıfının kazanımları bu sınıfı radikallikten uzaklaştırdığı için, işçi partileri "ideolojik reformizm" yoluna da girdiler ve girerken işçi sınıfındaki reformist eğilimleri konsolide ederek güçlendirdiler. Başlangıçtaki vizyon, yani bir kuşak içinde doğrusal olarak artarak sol partiyi tek başına iktidara taşıyacak seçim başarıları vizyonu bir noktaya gelip söndü. Aslında, seçimle gelerek topluma topyekun bir sosyal projeyi kabul ettirme vizyonu zaten sadece çok çabuk bir seçim başarısı halinde tahayyül edilebilirdi. Bu öyle bir vizyondur ki, vizyonun başarısı o vizyona yol açan dayanakların ortadan kalkmasıyla el ele gittiği için, gerçekleşmesiyle yok olması adeta eş anlmalıdır. İşçi sınıfının çeşitli parçalarının eşitsiz olarak temellük ettiği kazanımlar bu sınıfın topyekun bir sosyalist vizyon taşıyıcısı olmasını yavaş yavaş engellerken, bu sınıfın oylarının tek başına çoğunluk kazanmak için yetmemesi de orta

sınıflara uzanmayı zorunlu kılıyordu. Süreç uzadıkça kazanımlar işçi hareketinin düzen içinde konsolide olmasını ve ideolojik olarak yumuşamasını zorunlu kıldı. Bu vizyon gerçekleşseydi ne olabilirdi? Bir ihtimal yüzde 51 oyla iktidara tek başına gelen işçi partisinin ertesi sabah durumu kavraması ve karşı karşıya bulunduğu güçlerin tasfiyesinin sadece yüzde 51 oyla mümkün olmadığını anlamasıdır. Bu durumda işçi partisi hızla reformizm yoluna girebilirdi veya çatışmayı seçebilirdi. Ancak, seçim başarısı gerçekleşseydi, devlet aygıtının ve sermayenin de önemli bir sorunla karşı karşıya kalacağı açıktır. Bu noktada tüm sınıflar için yeni bir stratejik alan açılacaktı ve muhtemelen yüzde 51 ve üstündeki oyun dahi toplumun temellerini değiştirmek için meşruyet sağlamayacağı görülmeye başlanacaktı. Ama bu duruma asla gelinemedi ve asla hiç bir ülkede seçim kazanılamadı. Öte yandan, işçi sınıfının içinde hakikaten "proletarya" denebilecek bölmenin de sayıca giderek azaldığı, radikal taleplerin güç kazanmamasına bir de bu noktadan bakılabileceği ortadadır.

(2) Devrimci bir yola giren sosyalist hareketlerin de eşit düzeyde önemli bir dilemması vardı. Bu hareketler demokratik bir ortamda kendisini kuran ve adım adım olgunlaşan bir işçi sınıfından ve onun politik pratiğinden yoksun toplumlarda varolabilirdi. Bu toplumlarda devrimci gruplar, devrim geciktiği takdirde, en iyisinden "ilahî ateşin sekter bekçileri" (Schumpeter) tarikatı olarak varolabilirler ve muhtemelen "öz bekçilerin" ve "daha da pürist bekçilerin" rekabetine maruz kalacaklardır. Bilindiği gibi pürist gruplar sürekli bölünür. Bekçi grubu işçi sınıfının bütünüyle bir kriz anında buluşursa başarılı bir strateji-taktik gamıyla gerçekten iktidara da gelebiliyor. En azından bu tip örnekler tarihi olarak yaşandı. Ama o zaman gerçek dilemma ortaya çıkacak ve bekçi tarikatı daha önce kolektif eylem sorununu çözerek kurumsallaştırmamış, sivil ve politik bir özne olarak henüz kendisini kurmamış, özne olarak varolmamış bir işçi sınıfının aslında "yok" olduğunu fark ederek, kolektif bir toplum oluşturma projesine uymayacak bir yola, kendisini hitap ettiği gücün yerine koyma yoluna (ikamecilik) gitmek zorunda kalabilecek. Bu durumda da bir zaman/dinamik sorunu doğacaktır: iktidarın sosyal tabanının büyük bir hızla yaratılması ve bu arada bürokratik bir skleroza uğranılmaması denenecektir. Muhtemelen bu olanaksız beklenti asla gerçekleşemez. Daha net olursak, devrimin ger-

İşçi sınıfının içinde hakikaten "proletarya" denebilecek bölmenin de sayıca giderek azaldığı, radikal taleplerin güç kazanmamasına bir de bu noktadan bakılabileceği ortadadır

çekleşmesi "dipten gelen dalga" şeklinde patlayan bir işçi sınıfıyla mümkün olamıyorsa ve olduğu takdirde de işçi sınıfı muzaffer olamıyorsa, araya başka çelişkilerin üstbelirlemesinin ve disiplinli bir aygıtın girmesi kaçınılmazdır. Ama bu da daha sonra gerçekleşmesi amaçlanan toplumsal vizyonla bağdaşmaz.

Demek ki sosyalist politika hem seçim yolunda, hem seçim dışı yolda dilemmalarla karşı karşıya gelmekten kurtulamadı ve kurtulamazdı da. Daha 20. yüzyılın başında gelişmiş bir kapitalist toplumda pürist bir projenin herhangi bir yolla iktidara gelmesi, veya gelebilse bile vizyonunu gerçekleştirmesi mümkün değildi. Faşizm bir karşı örnek gibi görünebilir: ama Gramsci'nin "yoğunlaşmış küçük burjuva olarak Mussolini" nitelemesi faşizmin maalesef bir merkez projesi olabildiğine işaret etmiyor mu? Bu yoruma, ister fonksiyonel açıdan açıklanmaya çalışılsın ister nedensel açıdan irdelenmesi denensin, oy verme ve/veya siyasi katılımın sadece sınıf çağrısıyla gerçekleşmeyen, birden fazla belirleyicisi olan bir süreç/karar olduğunu eklemek gerekiyor. Sınıf aidiyeti asla sadece tek belirleyici olmadı. Sınıf önemliydi, ama tek önemli etken ol(a)madı.

Bu söylenenlerden iki sonuç çıkarmak mümkün: (a) İşçi sınıfı -aslında herhangi bir sınıf- evrensel ve tarihsel bir vizyonun taşıyıcısı/aktörü olarak başarı sağlayamaz(dı) ve/veya böyle bir vizyonda kendisine atfedilecek rolü oynayamaz(dı). Oynamaya teşebbüs edecek duruma gelmesi dahi düşük ihtimaldi. (b) İşçi sınıfı bir *zaman tutarsızlığı* sorunuyla da karşı karşıyaydı: aşağı yukarı bütün dramının sınıf kendisini politik olarak *kurup konsolide ederken oynanıp bitmiş* olması gerekiyordu. Çünkü dayanışmacı-kolektivist bir toplumun kuruluşuna aktörlük yapabilmesi için sınıfın hem temsil ve mücadele dolayımını önceden kurması, hem de bu dolayımın getireceği kazanımları tam olarak temellük etmesi lazımdı.

Merkeze dayalı projelerin çok daha yüksek siyasi ve sosyal şanslarının olmasının nedenine bu açıdan da bakılabilir. Sadece merkezi projeler köşeli aidiyet sorunlarına ve politik iradenin zamanla zayıflaması tehlikelerine maruz kalmaksızın kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilebilir. Ama merkeze dayalı projeler zaten radikal olmadıkları için de bu böyledir. Ortadaki seçmen (median voter) teoreminin arkasında yatan asil saik budur ve, bu teoremin, kelimesi kelimesine doğru olmaması-

na rağmen, en yüksek olasılıkla gerçeği yansıtırma şansına sahip olması da bu yüzdendir. Bir işçi sınıfı çağrısı ve ideolojik adlandırması olarak sosyalizm zorunlu şart olarak -ama asla yeterli şart değil- ancak işçilerin toplumun yarısını bir hayli geçmeleri durumunda bir "merkez projesi" kimliğine bürünebilirdi. Kapitalizm bu zorunlu şartı yaratmadığı için bu vizyon realize olmadı. Ancak yaratsaydı dahi, yukarıdaki yorum doğruysa, söz konusu olasılık yüksek değildi.

Seçime dayalı sosyalizmi benimseyen partiler aslında orta sınıflara açılmayı da tam olarak başaramadılar. İşçi sınıfına sınıfsal aidiyete yönelik bir propagandayla gitmekten kısmen vazgeçerek orta sınıflara "kitleler", "yığınlar", "çalışan sınıflar" retorikleriyle ulaşmaya çalıştıkları ölçüde sınıf aidiyetinin önemini bizzat kendileri azalttılar. Öte yandan, işçi sınıfının özgül partisi olmaktan vazgeçtikleri ölçüde bu sınıfın desteğini de yitirmeye başladılar. İşçi sınıfının desteğini yitirmekten korktukları için, bu bir siyasi kimlik kaybı sorunuymdu, bu yöndeki gelişmelere aşırı duyarlı oldular ve orta sınıflara doğru "fazla açıldıklarını" hissettikleri anda tekrar sınıf vurgusuna geri dönmeye çalıştılar. Bu yüzden Avrupa'da işçi hareketinin siyasi tarihi küçük burjuvaziyle işçi sınıfı arasında bitmek bilmeyen bir salınımla, aidiyet ve hitabet probleminin tezahürleriyle doludur. Bu tam olarak bir radikallik sorunu da değildir: işçi sınıfının reformist bir çemberde konsolide olması ölçüsünde "saf" bir sınıf partisi olmak sınıfın korporatist çıkarlarını savunmaktan öteye götüremezdi. Orta sınıflara hitap etmeye çalışıldıkça işçi sınıfının korporatist taleplere dayalı desteği yitirildi ve bizzat sınıf ayrımının ayırt edici önemi azalmaya yüz tuttu. İşçi sınıfına münhasıran tekabül edilmeye çalışıldıkça da seçim kazanma şansı azaldı ve yeniden orta sınıflara açılma ihtiyacı doğdu. Bu dilemma demokratik hakların kazanılmaya başlandığı ilk günlerden itibaren önderlerin önüne çıktı ve sorunla yüz yüze gelindi. Ancak, yaklaşık yüz yıllık bir süre boyunca, dilemmadan çıkılamadı.

Türkiye'nin sosyalist solun ve işçi sınıfının yukarıda değinilen dilemmalarıyla gerçek bir ilgisi, ilişkisi, denklığı hiç varolmadı: böyle bir konu zaten tarihi olarak mevcut değildi. Dolayısıyla, bu konuda anılar ve acılar dışında pek bir şey söylenemez. Türkiye'nin sosyalist solu, 1960'larda -daha öncesini dile getirmiyorum bile- ortaya çıkışının yarattığı kuruluş dinamikleri itibarıyla, 1960-80 arasının 3. Dünyacı pa-

Sadece merkezi projeler köşeli aidiyet sorunlarına ve politik iradenin zamanla zayıflaması tehlikelerine maruz kalmaksızın kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilebilir

rantezinde soluk bir gölge olarak kalmaya mahkumdu ve parantez toplumda iz bırakmadan kolayca kapanıverdi. Gerçek budur ve ne-

oliberal yükselişin kendi dilemmalarının varlığı sosyalist solun iz bırakmadan sönüşüne ne bir ethos, ne de bir aura kazandırabilir.

dipnotlar:

- 1) Burada son dönemde çıkan en dikkat çekici kaynaklardan birisi Jon Elster (editör), **Deliberative Democracy**, Cambridge, Cambridge University Press, 1998 oluyor. Fakat Habermas'ın da bu görüşün savunucuları listesine ekleyebiliriz: Jürgen Habermas, **The Theory of Communicative Action**, Boston, Beacon Press, 1984. "İdeal söylem durumu" da Habermas'ın bir deyimidir. Daha da ilginç, bir yorum göre, John Rawls'un "refleksif denge" kavramını da tartışmacı/ikna edici demokrasiyi ön şart olarak gerektirdiği için listeye dahil etmenin mümkün olmasıdır. Bu hem Rawls çalışmaları da çok öne çıkmayan bir yorumdur, hem de "cehalet peçesi" dolayısıyla "deliberation" ve belirsizlik ilişkilendiriliyor
- 2) Anthony Downs: **An Economic Theory of Democracy**, New York, Harper and Row, 1957; Duncan Black: **The Theory of Committees and Elections**, Amsterdam, Kluwer Academic, 1987 [1958].
- 3) Harold Hotelling: "Stability in Competition", **Economic Journal** 39, s. 41-57, 1929.
- 4) John F. Nash, "Equilibrium Points in N-Person Games", **Proceedings of the National Academy of Sciences** 36, 1950, s. 48-49 ve John F. Nash, "Non-Cooperative Games", **Annals of Mathematics** 54, 1951, s. 286-295 Nash dengesinin ortaya konulduğu kurucu makalelerdir. Dikkat edilirse, Nash pazarlık çözümüyle (Nash bargaining solution) Nash dengesi (Nash equilibrium) aynı şeyler değildir. Fakat ilginçtir, Nash pazarlık çözümü de non-kooperatif bir oyunun Nash dengesidir. Bu örtüşme bazen karışıklık yaratabiliyor.
- 5) Jean-Jaskold Gabszewicz & Jacques-François Thisse: "Location", **Handbook of Game Theory** (Aumann Robert J. & Sergiu Hart, editörler) içinde, s. 281-304, 1992.
- 6) Nash, Bertrand ve Cournot çözümlerinin ayrıntılı açıklamaları için Jean Tirole, **The Theory of Industrial Organization**, Boston, The MIT Press, 1988, s. 205-211, 217-233, 341-344, 362-367 ve Drew Fudenberg & Jean Tirole, **Game Theory**, Boston, The MIT Press, 1993, s. 11-14, 23-25, 47-48, 70-71, 76-77, 215-216, 492-495 hâlâ en iyi kaynaklar sayılabilir. Ancak, Xavier Vives, **Oligopoly Pricing: Old Ideas and New Tools**, Boston, The MIT Press, 2001 ve Elmar Wolfstetter, **Topics in Microeconomics: Industrial Organization, Auctions and Incentives**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999 da özellikle oligopol ku-

ramından bahseden modern metinler göz ardı edilmemeliler. Öte yandan, ilginç bir gelişme yaklaşık elli yıldır lisans sonrası ders kitapları, araştırma makaleleri ve monografilerde Bertrand rekabeti olarak geçen kavramın aslında Launhardt'a atfedilmesi gerektiğinin öne sürülmesi oldu: Luca Lambertini & Manuela Mosca, "Give to Ceasar What Is Ceasar's. Or, Give to Launhardt What We Are Used To Think Is Bertrand's", Working Paper 413, Dipartimento di Scienze Economiche, Università degli Studi di Bologna, 2001; Ferreira R. Dos Santos, "Launhardt and Hotelling", **Recherches Economiques de Louvain** 64, 1998, s. 97-109 ve Ferreira R. Dos Santos & Jacques-François Thisse, "Horizontal and Vertical Differentiation: The Launhardt Model", **International Journal of Industrial Organisation** 14, 1996, s. 485-506.

- 7) Bu perspektifi en net biçimde verebilecek kaynakların başında Jean-Jacques Laffont, **Fundamentals of Public Economics**, Boston, The MIT Press, 1988 geliyor. Yayınlanmasının üzerinden uzun zaman geçmiş olmakla beraber bir ders kitabı klasiği sayılabilir.
- 8) Bu naipliğin analitik politika kuramı geleneği içinde kalarak yapılan bir eleştirisi için: Adam Przeworski, "Deliberation and Ideological Domination", Jon Elster (Editörler), **op.cit.** içinde, s. 140-160.
- 9) Kenneth J. Arrow: **Social Choice and Individual Values**, New York, John Wiley & Sons, 1963 [1951].
- 10) Francis Ysidro Edgeworth: "The Pure Theory of Taxation", Musgrave Richard A. & Alan T. Peacock (editörler), **Classics in the Theory of Public Finance**, MacMillan içinde, s. 119-136, 1897 [1958]; Knut Wicksell: "A New Principle of Just Taxation", Musgrave Richard A. & Alan T. Peacock (editörler), **op. cit.** içinde, s. 72-118, 1896 [1958].
- 11) Eric Lindahl: "Just Taxation – A Positive Solution", Musgrave Richard A. & Alan T. Peacock (editörler), **op. cit.** içinde, s. 167-176, 1919 [1958].
- 12) Adam Przeworski & John Sprague: **Paper Stones: A History of Electoral Socialism**, Chicago: The University Of Chicago Press, 1986.
- 13) "Politik piyasa" kavramını James E. Anderson & Thomas J. Prusa, "Political Market Structure", **NBER Working Paper** 8371, 2001'den ödünç alıyorum. Başvurduğum kavramlar ve kaynaklar siyasal iktisat literatüründe, yaygın olarak kullanılabilecek kavramlar. Gary J. Miller, "The Impact of Economics on Contempo-

rary Political Science”, **Journal of Economic Literature** XXXV, 1997, s. 1173-1204 neoklasik iktisadın modern Amerikan siyaset bilimine olan etkisini ayrıntılı olarak inceliyor.

- 14) John E. Roemer, **Political Competition**, Boston, Harvard University Press, 2001 a ve John E. Roemer, “Value and Politics”, Cowles Foundation **Discussion Paper** 1327, 2001 b, Yale University demokrasinin belirsizlik ile ilişkisini ve Wittmanian adaylarla Downsian adaylar kullanılarak yazılan modeller arasında hangi durumlarda kalitatif farkların ortaya çıkacağını çok açık biçimde gösteriyor.
- 15) Daron Acemoğlu & James A. Robinson: “A Theory of Political Transitions”, **American Economic Review** 91, 938-963, 2001; Daron Acemoğlu & James A. Robinson: “Democratization or Repression?”, **European Economic Review** 44 (Papers and Proceedings), s. 683-693, 2000 a; Daron Acemoğlu & James A. Robinson: “Why Did the West Extend the Franchi-

se? Democracy, Inequality, and Growth in Historical Perspective”, **Quarterly Journal of Economics** 115, s. 1167-1199, 2000 b; Daron Acemoğlu & James A. Robinson, “Political Losers as a Barrier to Economic Development”, **American Economic Review** 90 (Papers and Proceedings), s. 126-130, 2000 c; Daron Acemoğlu & Thierry Verdier: “The Choice between Market Failures and Corruption”, **American Economic Review** 90 (Papers and Proceedings), s. 194-211, 2000; Daron Acemoğlu, Simon Johnson & James A. Robinson: “The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation”, **American Economic Review** 91, s. 1369-1401, 2001; Daron Acemoğlu, Simon Johnson, James A. Robinson & Yungyong Thaicharoen, “Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crises and Growth”, 2002: <http://econ-www.mit.edu/faculty/acemoglu/files/papers/JMEfinal1.pdf>

Beçya

57. hükümet'in ardından...

57. Hükümet'ten geriye ne kaldı? Bu soruya birçok özgün yanıt geliştirmek ya da 57. Hükümet anıldığında sıralanacaklar ile ilgili kabarek bir liste hazırlamak mümkün... AB'den tam üyelik takvimi alma noktasında sıkışıp kalınması; AB'ye "uyum süreci" için gerçekleştirilen icraatlar ve bu noktada üçlü koalisyon hükümeti içinde yaşanan iç gerilimler... ABD'nin en güçlü müttefiklerinden biri olduğunun gösterilme çabası... IMF'nin sözünden çıkmayan, "15 günde 15 yasa" çıkartarak bunun karşılığında iç ve dış borç faiz ödemeleri için IMF'den kredi alan bir hükümet. Eksik bırakılan, ayrıntıları ihmal edilen bu liste uzatılabilir, ancak 57. Hükümet'ten geriye ne kaldığına verilebilecek en kısa yanıt 4 Kasım' da ortaya çıkan tablodur.

57. Hükümet, 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte uygulanan sermaye birikim modelinin sürdürülme koşullarının oldukça zayıfladığı, sıcak para girişine dayalı büyüme ile ayakta kalmaya çalışıldığı bir dönemde göreve başlamıştı. Nitekim geçen üç yıllık sürede bu sürecin iflas ettiğini tescilleyen gelişmelere tanık olundu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye tarihinin en büyük iktisadi krizinin yaşandığı dönemde, 57. Hükümet'in başarısızlığı kaçınılmazdı. Krizin kaçınılmaz sonu olarak toplumun daha geniş kesimlerini etkileyen "yoksulluk", öfke ve tepki ile bütünleşerek AKP'yi iktidara taşıırken 57. Hükümet, icraatları ile Türkiye'de kapitalizmin işleyiş yasaları adına önemli bir mesafeyi kat etmeyi başarmış, bunu yaparken de kendi sonunu hazırlamıştı.

Bu yazıda, üç yıla birçok ilki sığdıran 57. Hükümet protokolünü iktisadi alandaki öngörülerini üzerinden değerlendirmeye çalışacağız. Protokol hedeflerinin büyük bir kısmının, birkaçı hariç gerçekleştirilemediği, üç yıl sonunda ise hedeflerle tezatlık gösteren sonuçlar ile karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Protokolde yer alan hedefler, 57. Hükümet'in geliştirdiği çözüm önerileri ile uyguladığı iktisat politikaları ancak IMF'ye ya da diğer uluslararası kuruluşlara verilen taahhütlerle uyumlu olduğu ölçüde yaşama geçirilmiştir. 57. Hükümet'in imza attığı birçok "reform-yasa"nın özel bir öneme sahip olması, Türkiye kapitalizmi açısından geriye dönüşü mümkün olmayan taah-

hütleri içermesi ile açıklanabilir. IMF' ye verilen taahhütler ya da AB'ye uyum süreci nedeniyle gerçekleştirilen icraatlar; piyasalarda yarattığı kısa vadeli etkilerin yanı sıra, iktisadi yapıyı yeniden düzenleyici etkiler yaratmaya adaydır. Toplumsal sınıfların yapısında ve de gelir bölüşümünde ortaya çıkan değişikliklerin sonuçları değerlendirildiğinde, bu açıkça görülmektedir. Bunlara ek olarak, IMF'ye verilen niyet mektupları ile ulusal programın içeriği ele alındığında; dışarıya daha bağımlı hale getirilen, üretimden uzaklaşan bir iktisadi yapıya davetiye çıkarıldığı görülmektedir.

57. Hükümet'in IMF'ye verdiği ilk niyet mektubu (Aralık 1999), aynı zamanda protokolün kapsamını farklılaştıran ilk müdahale olmuş, bu tarihte imzalanan Stand-by Anlaşması ile, uygulanacak iktisat politikalarının ana çerçevesi yeniden düzenlenmiştir. Enflasyon hedeflemesi öngören para ve kur politikası, sabit kur sistemine geçiş kabul edilmiş, bu karar ile protokole yer alan "uygulanan gerçekçi kur politikasına devam edileceğine" dair öngörü terk edilmiştir. Bu dönemden sonra sıkı maliye politikası ile yabancı kaynak girişine bağlı olarak belirlenen para politikası uygulamaya başlanmıştır. Para arzı, sadece yabancı kaynak girişine bağlı olarak artırılmıştır. Ancak sıcak para girişine dayalı büyümenin temellerinin zayıfladığı bir dönemde gündeme gelen uygulama, cari işlemler açığının artmasına, sabit kur politikasının sürdürülebilirlik koşullarının zayıflamasına neden olmuştur. IMF'ye verilen niyet mektubunda iç borçların sürdürülemez bir yapıya kavuştuğu, mali sistemdeki yapısal sorunların ise giderilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştı. Sabit kur politikası uygulaması, borç yükü ile mali piyasalardaki kırılganlığı artıran sonuçlar doğurmuştur.

Niyet Mektubu çerçevesinde sosyal güvenlik sistemi yeniden düzenlenmiş, tarımda doğrudan gelir desteği sistemine geçişin ilk adımları atılmış, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile bankacılık sektörünün düzenlenmesi, gözetimi ve denetimi işlevlerinin tek bir otorite altında toplanması hedeflenmiştir. Bankacılık yasasının çıkartılması, bankaların bağımsız bir organ tarafından denetlenmesi, kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması gibi başlıklarda belirli adımların atıldığı gö-

Emine Tahsin*
Serhat Aligil

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye tarihinin en büyük iktisadi krizinin yaşandığı dönemde, 57. Hükümet'in başarısızlığı kaçınılmazdı

* Arş. Gör.
İ.Ü. İkt. Fak.

rılmaktadır. Tarımda doğrudan gelir desteği sistemine geçilmesi, tarım alanının rekabete karşı korunması yerine tarım üreticilerinin haksız rekabet koşulları ile karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Protokolde, bankaların güçlü bir yapıya kavuşmaları gerekliliği üzerinde durulurken, bankaların güçlü bir yapıya kavuşturulamaması sorunu Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan krizlerde önemli bir rol oynamıştır. Kamu bankalarının görev zararları ile TMSF bünyesine devredilen özel bankaların açıklarının kapatılmaması, kamu kesimi borçlanma gereğinin GMSH oranını artırmış, IMF'den alınan kredilerin önemli bir bölümü bu açıkların kapatılması ile iç ve dış borç faiz ödemelerine aktarılmıştır. TMSF bünyesine 20 banka alınmıştır. Bu bankaların devralınma sırasındaki zararı 13.6 milyar Dolar, bu bankalara Hazine'den aktarılan kaynak ise 16.9 milyar Dolar olarak açıklanmıştır. İç ve dış borç oranları dışında borç dağılımı ise borçlanma politikasının daha çok özel sektör ve de bankalar yararına olduğunu göstermektedir.

Nitekim, iç borç alacaklılarının yüzde 43'ünün özel banka ve kuruluşlara, sadece yüzde 6'lık kısmının ise IMF'ye ait olması bunun en çarpıcı örneklerinden biridir. Devlet borçlarının yüzde 14'ü IMF'ye, yüzde 27'si bankalar ve diğer iç piyasa kurumlarına, yüzde 30'u kamuya, yüzde 9'u yabancı resmi kuruluşlara, yüzde 20'si ise dış piyasaya aittir. Dış borç alacaklılarının yüzde 21'i IMF ve Dünya Bankası'na, yüzde 44'ü ise özel kişi ve kuruluşlara, yüzde 29'u ise ticari bankalara aittir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizinin ardından sabit kur sistemine dayalı para ve kur politikası yerini "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"na bırakmıştır. Güçlü ekonomiye geçiş programında "eski düzene geri dönmenin mümkün olmadığı" görüşü üzerinden hareket edilmekte, yapısal değişikliklerin yapılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Güçlü ekonomiye geçiş programındaki ve 2000 yılında IMF'ye verilen niyet mektubu kapsamında yer alan yapısal reform başlıkları benzerlik göstermekte, sabit kur sistemine dayalı para ve kur politikası yerini dalgalı kur politikasına bırakmaktadır.

Bankacılık sektörü reformu, mali saydamlık ve mali yönetim, özel yerli ve yabancı sermayenin ekonomi içindeki rolünün artırılması öngörülen yapısal reformlar olarak tanımlanmaktadır. 15 günde çıkarılan 15 yasa; "yapısal reformlar" ile "Ulusal Program"da AB'ye taahhüt edilen yasaların bir kısmını kapsamaktadır.

Güçlü ekonomi programında tarım alanında yapılması öngörülen reformlar, niyet mektuplarının kapsamı ile paraleldir. Şeker ve tütün yasası ile doğrudan gelir destekleme sistemine geçiş uygulamasının sonuçları gözönüne alındığında tarım alanında kendi kendine yeterliliğin yerini, yabancı sermayeye açılan dışa bağımlı bir yapının aldığı görülmektedir.

Hükümet Protokolü'nde gelir dağılımının daha adil bir yapıya kavuşturulacağı, yoksulluğu azaltıcı politikalara önem verileceği, tarım kesiminde çalışanların haklarının korunacağı, kırsal alanın kalkındırılacağı, istihdam yaratılacağı gibi hedefler gerçekleştirilememiş, IMF'ye verilen niyet mektupları kapsamında bu öngörülerin gerçekleştirilme koşulları mümkün olamamıştır. 57. Hükümet mali piyasaların kırılan yapısının aşılması amacıyla yönelik müdahaleler ile yapısal dönüşümlere neden olacak düzenlemeler yapmayı tercih etmiştir. Gerek mali piyasaların yeniden yapılandırılması, gerek diğer başlıklarda gerçekleştirilen düzenlemeler ise, dünya ekonomisine entegre olabilmek amacıyla sermayenin yeniden yapılandırılmasından öteye geçmemektedir.

Güçlü ekonomiye geçiş programında ise krizin aşılması amacıyla fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasına dayalı politikalar uygulanacağı belirtilmiştir. Güçlü ekonomiye geçiş programı kapsamında yer alan vergi politikası ile gelir politikası ise fedakarlığın daha çok sabit ücretliler, çalışanlar tarafından yapılacağını göstermektedir. Kriz; çalışanların gelirinin azalmasına, yoksulluğun ve işsizliğin artmasına neden olurken, sermayenin yeniden yapılandığı bu süreçte fedakarlık yapmak, tercih etmemelerine rağmen çalışanlar ve de kırsal alandaki üreticilere düşmüştür.

SONUÇ

Protokol hedefleri ile çelişen sonuçların ortaya çıkmış olması, üç yıllık 57. Hükümet döneminde "neyin yanlış olduğu" sorusunun tartışılmasını gerektirmiştir. 2001 krizi sonucunda ekonominin yüzde 9.5 ile tarihinin en önemli küçülmeyi yaşaması, dünya gelir sıralamasında üst orta gelirli ülkeler grubundan alt orta gelirli ülkelere düşmesi, kişi başına gelirin 2001 yılında 2123 Dolar olması ile son on yılın en düşük düzeyine ulaşılmış olması, 57. Hükümet'in başarısız görülmesi için yeterlidir. Eşit gelir dağılımı, yoksulluğun ve işsizliğin azaltılması, bütçe açıklarının azaltılması, sürdürülebilir büyüme hızına ulaşılması

**57. Hükümet
mali
piyasaların
kırılan
yapısının
aşılması
amacına
yönelik
müdahaleler ile
yapısal
dönüşümlere
neden
olacak
düzenlemeler
yapmayı
tercih
etmiştir**

vb. vaatler ile yola başlayan bir hükümet için daha farklı bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

Elbette bu başarısızlığın akla gelen ilk nedeni, uygulanan iktisat politikalarının yanlışlığı ile uygulamada yapılan hatalardır. Ancak ortaya çıkan olumsuz sonuçların nedenlerinin ötesinde, protokol öngörülerinin hükümetin devraldığı nesnellikle bağdaşıp bağdaşmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Devralınan miras ise yukarıda da belirtildiği üzere uygulanan sermaye birikim modeli ile bağlantılıdır. Tıkanan sermaye birikim modelinin alternatifinin ne olabileceği ise esas tartışılması gerekmektedir.

neler vaat edildi, neler oldu?

gsmh

Sabit fiyatlarla GSMH				
	1999	2000	2001	2002
GSMH (milyar TL)				
1. Çeyrek	22.315	23.246	22.474	22.524
2. Çeyrek	26.725	28.170	24.710	27.032
3. Çeyrek	35.665	38.248	34.750	37.451
4. Çeyrek	27.340	29.481	25.847	
Toplam	112.045	119.145	107.783	
Gelişme hızı (%)				
1. Çeyrek	-7,9	4,2	-3,3	0,2
2. Çeyrek	-3,7	5,4	-12,3	9,4
3. Çeyrek	-7,6	7,2	-9,0	7,8
4. Çeyrek	-4,9	7,8	-12,3	
Toplam	-6,1	6,3	-9,5	
Harcamalar yöntemiyle gayri safi sabit sermaye oluşumu (milyar TL)				
1. Çeyrek	5.730	6.281	5.473	4.123
2. Çeyrek	7.407	8.726	5.944	5.875
3. Çeyrek	7.930	9.563	6.019	6.435
4. Çeyrek	7.406	8.711	5.346	
Toplam	28.473	33.281	22.782	

Kaynak: DİE

"İstikrar içerisinde sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleşmesi; dengeli ve sürekli büyüme stratejisi, istikrarlı büyüme hedefi...", "...kaynakların verimli ve tutumlu kullanılması için planlanmış kamu yatırımlarına öncelik verilmesi...", "...istihdam yaratan özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi..." 57. Hükümet'in vaatleri arasında en önde gelen vaatlerden biriydi. Ancak ekonomik krizin Türkiye'nin gelişme hızı üzerindeki en belirgin sonucu, küçül-

me evrelerinin sıklaşması oldu. Türkiye bir yıl büyür, bir yıl küçülür hale geldi. 2000 yılında yüzde 6,3 büyüyen Türkiye, 2001 yılında tam anlamıyla dibe vurdu: Türkiye yüzde 9,5 küçüldü.

2002 yılının ilk dokuz aylık döneminde ise Türkiye, özellikle ikinci çeyrekteki daha çok stok artışlarına dayalı bir üretimle önemli oranda büyüdü. Türkiye, 2000 yılının ilk dokuz ayına göre ise yüzde 3 küçüldü. Gerek kişi başına milli geliri açısından, gerek tüketim harcamaları açısından önemli kayıplara uğranırken, özellikle yatırım harcamaları geleceği ipotek altına alacak kadar geriledi. 2002 yılının ilk dokuz ayında yatırım harcamaları, 2001 yılına göre yüzde 6, bir başka kriz yılı olan 1999'a göre yüzde 22 geriledi. 2000 yılına göre ise gerileme yüzde 33 oldu. Özel yatırım harcamalarındaki gerileme ise daha da yüksek.

Kişi başına milli gelir açısından ise önemli kayıplar yaşandı. 1999 yılında kişi başına milli gelir 2 bin 916 Dolar'dı. 2000 yılında bu rakam 3 bin 95 Dolar'a çıkarken, 2001'de ise 2 bin 123 Dolar'a geriledi. Yakın zamanda yapılmış bir başka çalışma olan Veri-STG'nin "Ekonomik Kriz Öncesi ve Sonrası Türkiye Görüntüleri" başlıklı araştırmasına göre ise, kullanılabilir hane geliri krizden önce yıllık ortalama 7 bin 753 Dolar'ı, krizden sonra ise 5 bin 105 Dolar'a düştü. Kullanılabilir kişi başına yıllık ortalama gelir 1966 Dolar'dan, 1280 Dolar'a indi.

konsolide bütçe

Yine "...bütçe açıklarının azaltılması; kamu açıklarının küçültülmesi ve mali dengelerin kalıcı bir biçimde yeniden kurulması gerektiği..." hedefi de önemli vaatler arasındaydı. Buna karşın ekonomik krizin etkisiyle konsolide bütçede görülen en önemli ve belirgin değişiklik, faiz ödemelerinin bütçedeki payının artmasıdır. 1999 yılında yüzde 38 olan borç faizi ödemelerinin bütçedeki payı 2001 yılında yüzde 51'e ulaştı. 2002'nin ilk 11 aylık verilerine göre ise bu oran yüzde 47 düzeyinde. Bu duruma paralel olarak 1999'da bütçe gelirlerinin yüzde 57'si faiz ödemelerine giderken, bu oran 2001'de yüzde 80'e çıktı. 2002'de ise oran yüzde 67.1 düzeyinde. 1999'da vergi gelirlerinin de yüzde 72'si faiz ödemelerine giderken, 2001'de ise artık vergi gelirleri faiz ödemelerine yetmez hale gelmişti. Yine 1999'da yüzde 62 olan faiz dışı bütçe harcamalarının genel harcamalardaki payı 2001'de yüzde 49'a kadar düştü.

Tıkanan sermaye birikim modelinin alternatifinin ne olabileceği esas tartışılması gerekmektedir

Konsolide bütçe (trilyon TL)					
	1999	2000	2001	2002*	2002 hedef
Harcamalar	28.085	46.705	80.579	99.499	98.131
Faiz Hariç Harcama	17.364	26.265	39.517	52.686	55.336
I. Personel	6.912	9.979	15.212	20.748	21.891
şekil	2.261	3.635	5.236	5.450	7.783
III. Yatırım	1.544	2.475	4.150	5.095	5.736
IV. Transfer	17.367	30.616	55.981	68.205	62.721
1. Borç Faizi	10.721	20.440	41.062	46.813	42.795
2. Diğerleri	6.647	10.176	14.919	21.392	19.926
Gelirler	18.933	33.440	51.543	69.780	71.218
I. Vergi Gelirleri	14.802	26.504	39.736	54.023	57.911
II. Vergi Dışı Nor.Gel.	1.883	3.486	7.418	10.070	7.007
III. Özel Gel. + Fonlar	1.972	3.051	3.736	4.548	6.000
IV. Katma Bütçe Gel.	275	399	652	1.139	300
Bütçe Dengesi	- 9.152	- 13.265	- 29.036	- 29.719	- 26.913
Faiz Dışı Denge	1.569	7.175	12.026	17.094	15.882

(*) Kasım sonu
Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü

İç ve dış borçlar

Borç stoku		
Yıl	İç borç (trilyon)	Dış borç (milyar \$)
1999	22.920	102.988
2000	36.421	119.697
2001	122.157	115.200
2002*	145.296	127.477

(*) İç borç kasım sonu, dış borç üçüncü çeyrek sonu
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

57. Hükümet Protokolünde; "...Kamu açıkları finansmanı için hiçbir koşulda merkez bankası kaynaklarına başvurulmayacağı, devletin iç borçlanması mali piyasalarda rekabet etkinliğini reel sektör aleyhine bozmayarak ve reel faizlerin ekonominin taşıyamayacağı düzeye tırmanmasını önleyecek bir anlayışla yürütülecektir..." türü hedefler yer alıyordu. Gerçektende Merkez Bankası kaynakları kamu açıkları için kullanılmadı. Ancak Kasım 2000'de başlayan finansman krizi büyük oranda merkez bankasının kaynaklarını azalttı. Şubat 2001'de tekrar patlak veren krizin en önemli sonuçlarında biri ise, özellikle iç borç stokunun artışı ile ortaya çıktı. Cari değerlerle 1999'da 23 katrilyon lira düzeyinde olan iç borç stoku, 2002'nin Kasım ayı sonunda 145 katrilyon 296 trilyon liraya çıktı. İç borç 1999'a göre 6 kat arttı.

İç borç stokunda bonoların payı 1999'a göre önemli oranda arttı. 1999'da iç borç sto-

kunda yüzde 14 olan bonoların payı 2002'de yüzde 24.2'ye çıktı. İç borcun sadece vade yapısı göreceli olarak iyileşti. Hem tahvil hem bonoyu kapsayan genel borçlara göre 1999'da ortalama vadeye kalan süre 16.3 ayken, 2002'de bu 33.4 aya çıktı. Bu vade yapısı bile yine de kısa bir vade yapısına denk düşüyor.

İç borçlanma faizi ise 1999'da ortalama yüzde 109.5 düzeyindeydi. Bu faiz 2000'de yüzde 38.1'e geriledi. Ancak 2001 yılında ortalama yüzde 96.5'e çıktı. Hatta Mart 2001'de yüzde 190'a kadar tırmandı. 2002'nin Ekim ayında ise yüzde 65'e kadar geriledi. Bu faiz ise hala çok yüksek bir seviye olarak niteleniyor.

Türkiye iç borçlarının vadesinde göreceli bir iyileşme görünmesine rağmen, reel faiz oranları hala yüksek düzeyde. Bu da, borcun döndürülmesini zora sokan en önemli unsurlardan biri. Korkut Boratav'ın hesaplamalarına göre, 2002 sonu itibarıyla reel faiz yüzde 25.3 düzeyinde bulunuyor. Ayrıca 1999'dan bugüne reel faiz enflasyon (TEFE) düştükçe yükseliyor. 1999'da yüzde 109.5 olan nominal faizin, yüzde 62.9 enflasyon ortamında reel hali yüzde 28.6 düzeyinde oluştu. Bu durum, 2000 yılında sırasıyla yüzde 38, yüzde 32,7 ve yüzde 4 olarak gerçekleşti. 2001'de yine sırasıyla yüzde 96,2, yüzde 88,6 ve yine yüzde 4 oldu. 2002 yılına geldiğimizde ise durum yüzde 63,9, yüzde 30,8 ve yüzde 25,3 oldu.

Şubat
2001'de
tekrar
patlak
veren
krizin
en önemli
sonuçlarında
biri ise
özellikle
iç borç
stokunun
artışı ile
ortaya
çıkta

Türkiye, 2003 yılında, 143 katriyon lira konsolide bütçe harcaması yapacak. Bu harcamanın yüzde 46'sı faiz harcamalarına gidecek.

Dış borç stoku ise Dolar bazında yüzde 24 artarak, 2002'nin üçüncü çeyrek sonunda 127 milyar 477 milyon Dolar düzeyine çıktı. Dış borç stoku 1999'da 103 milyar Dolar'dı. Dış borç stokunun 1999'da yüzde 78'i ortak-uzun vade, yüzde 22'si kısa vadeliyken, 2002'de bu oranlar yüzde 89 orta-uzun vade, yüzde 11 kısa vade olarak değişti. Ancak dış borç stokunun GSMH'ya oranı ise sürekli arttı. 1999'da yüzde 54 olan oran 2001 sonunda yüzde 78'e çıktı. Kamunun dış borç stokunun GSMH'ya oranı ise yüzde 28'den yüzde 47'ye çıktı.

2003 yılında ise 23.4 milyar Dolar dış borç ödenecek. Hem iç hem dış borç açısından önümüzdeki dönemde Türkiye'nin en önemli sıkıntısı bu alanda olacak.

enflasyon

Yıllık enflasyon (%)	TÜFE				TEFE			
	1999	2000	2001	2002	1999	2000	2001	2002
Ay								
Ocak	65,9	68,9	35,9	73,2	50,0	66,4	28,3	92,0
Şubat	63,9	69,7	33,4	73,1	48,3	67,5	26,5	91,8
Mart	63,5	67,9	37,5	65,1	48,2	66,1	35,1	77,5
Nisan	63,9	63,8	48,3	52,7	50,0	61,5	50,9	58,0
Mayıs	63,0	62,7	52,4	46,2	50,0	59,2	57,7	49,3
Haziran	64,3	58,6	56,1	42,6	50,3	56,8	61,8	46,8
Temmuz	65,0	56,2	56,3	41,3	52,4	52,3	65,4	45,9
Ağustos	65,4	53,2	57,5	40,2	53,7	48,9	69,6	43,9
Eylül	64,3	49,0	61,8	37,0	54,4	43,9	74,7	40,9
Ekim	64,7	44,4	66,5	33,4	55,2	41,4	81,4	36,1
Kasım	64,6	43,8	67,3	32,8	56,3	39,1	84,5	31,8
Aralık	68,8	39,0	68,5	29,7	62,9	32,7	88,6	30,8

Kaynak: DİE

"...Kronik enflasyonun süratle tek haneli düzeye indirilmesi..." hedefi uzun yıllardır tüm hükümetlerin hedefleri arasında yer alıyor. 57. Hükümet içinde bu geçerliydi. 57. Hükümet yola çıktığında enflasyon (TÜFE) düzeyi yüzde 65'ti. Özellikle 1999 sonunda yürürlüğe konan IMF destekli program sıkı para ve kur politikası uygulanarak enflasyonun düşürülmesini hedefledi. Gerçekten de, 2001 yılı başına kadar bu politika hedefle tam uyumlu olmasa da yürüdü. Ancak Şubat 2001'de kendini tekrarlayan kriz enflasyonun tekrar aynı seyrine dönmeye yol açtı. Tekrar uygulamaya konan program ise talep kısıcı önlemleri daha da artırarak uygulamaya soktu. Bugün gelinen noktada, Aralık 2002 itibarıyla enflasyonda önemli

bir düşme var. Ancak talebi baskılamayla yaratılan bu düşüşün ne kadar süreceği önemli bir soru olarak karşımızda duruyor.

sanayi üretimi ve kapasite kullanım oranı

Kriz sanayi üretimini de derinden etkiledi. Talep azaltıcı önlemlere paralel olarak iç pazar daralırken, 2001 yılının Şubat ayına kadar uygulanabilen sabit kur politikası ihracatı da önemli oranda daraltarak özellikle imalat sanayiini olumsuz etkiledi. Dönemsel üretim endeksi 2001 yılının ilk çeyreğinde 88.5'e kadar geriledi. 2002'nin son iki çeyreğinde ise üretimde bir artış gözleniyor. İmalat sanayi üretim endeksi, 2002 yılının üçüncü çeyreğinde son dört yılın en yüksek değerine çıktı ve 108.4 oldu. Yine aylık sanayi üretimiyle ilgili verilere göre imalat sanayi üretim endeksi 2002 yılının Ekim ayında 110.8'e çıkarak önemli bir gelişme gösterdi. Ancak bu üretim artışı daha çok stoka ve ihracata yönelik bir artış olarak görünüyor.

Talebi baskılamayla yaratılan enflasyondaki düşüşün ne kadar süreceği önemli bir soru olarak karşımızda duruyor

Sanayi üretimine paralel olarak üretim değeri ağırlıklı kapasite kullanım oranı 2002 yılı üçüncü çeyreğinde yüzde 77.5 seviyesine yükseldi. Geçen yıl kapasite kullanım oranı aynı dönemde yüzde 71.1 düzeyindeydi. Üçüncü çeyrek oranı 2001 yılının başından beri elde edilen en yüksek oran oldu. Ancak 2000 yılının son çeyreğindeki orandan henüz uzağız. DİE verilerine göre 2002 yılı üçüncü çeyrekte tam kapasite ile çalışmama nedenleri arasında yüzde 46.8 ile iç pazarda talep yetersizliği başta geliyor. Bu da, iç talepteki daralmanın boyutlarını ortaya koyan önemli bir veri.

Sanayide üretim endeksi ve kapasite kullanımı

	1999	2000	2001	2002
Genel sanayii üretim endeksi (1997=100)				
1. Çeyrek	88.9	91.7	90.9	93.4
2. Çeyrek	101.0	105.5	93.8	105.0
3. Çeyrek	98.7	108.8	98.2	108.9
4. Çeyrek	101.4	107.6	94.8	
Toplam	97.5	103.4	94.4	
İmalat sanayii üretim endeksi (1997=100)				
1. Çeyrek	86,7	88.9	88.5	91.0
2. Çeyrek	100,6	105.5	92.4	105.1
3. Çeyrek	96,5	107.4	96.0	108.4
4. Çeyrek	99,7	106.4	92.7	
Toplam	95,9	102.1	92.4	
İmalat sanayii kapasite kullanım oranı (%)				
1. Çeyrek	70.3	72.6	69.8	73.8
2. Çeyrek	75.7	76.3	69.9	75.9
3. Çeyrek	71.6	76.6	71.1	77.5
4. Çeyrek	72.0	78.1	72.8	
Kaynak:DİE				

dış ticaret ve cari denge

Dış ticaret ve cari ödemeler dengesi (milyon \$)				
	1999	2000	2001	2002*
Dış ticaret				
İhracat	26.587	27.775	31.334	28.311
İthalat	40.671	54.503	41.399	39.735
Dış ticaret dengesi	- 14.084	- 26.728	- 10.065	- 11.424
İhracat/ İthalat (%)	65	51	76	71
Cari denge	- 1.360	- 9.818	3.396	594
(*) Ekim sonu				
Kaynak:DİE, TCMB				

Pazar ve ürün anlamında yapısal sorunlar yaşayan dış ticaret, 1999'da IMF destekli hazırlanan ekonomik programla sabit kura geçilmesi ile ihracat açısından büyük sıkıntıya girdi. İhracat yerinde sayarken, ithalat büyük hız kazandı ve Türkiye tarihin en yüksek dış ticaret açığını 2000 yılında yaşadı. İhracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 51'e kadar düştü. Cari dengeleri de büyük oranda etkileyen bu açık yine 2000 yılında 10 milyar Dolar düzeyinde rekor bir cari açık verilmesinin de en önemli etkenlerinden biri oldu. Zaten hem Kasım 2002'de, hem Şubat 2001'de patlak veren sorunların temelinde önemli oranda bu açıklar yatıyor. 2001'in Mart ayından itibaren dalgalı kura geçilmesi ve iç talebi bastırıcı önlemler

alınmasıyla cari denge önce önemli miktarda fazla verdi, bu yıl sonunda ise normale dönmesi bekleniyor. 2002 yılında ihracat artarken, hammadde açısından dışarı bağımlı olan Türkiye'nin ithalatı da artış gösteriyor.

Diğer taraftan Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin yayınladığı ihracat kayıt rakamlarına göre 2002 yılında ihracat 36,2 milyar Dolar'a ulaştı. Bu rakam dış ticaret açısından önemli bir rekora işaret ediyor. Ancak bunda Euro fiyatının artışına paralel olarak ihracatçıların önemli bir ihracat şansı yakalamalarının büyük etkisi var.

İşsizlik

"...İşsizliğin önlenmesi..." birçok hükümetin olduğu gibi 57. Hükümet'in de önemli hedefleri arasındaydı. Ancak, ekonomik krizin sosyal yaşam üzerindeki asıl çarpıcı sonucu ise büyük orandaki işsizlikle ortaya çıktı. Resmi verilere göre 2000'in üçüncü çeyreği sonunda Türkiye'de 2 milyon 373 bin kişi işsiz. Bunların bir milyondan fazlası son yaşanan kriz sonrası ortaya çıktı. Tabi bunlar resmi veriler. İşsiz sayısının resmi verilerin birkaç katı oldu-

Resmi verilere göre 2000'in üçüncü çeyreği sonunda Türkiye'de 2 milyon 373 bin kişi işsiz

ğu, özellikle işçi sendikaları tarafından sıkça dile getiriliyor. Son kriz sonrası işsizlikle ilgili ortaya çıkan bir diğer önemli olgu ise, eğitilmiş gençlerdeki işsizliğin büyük oranda artmasıydı. Son verilere göre bu oran yüzde 31,1'e çıktı. Hatta kentlerdeki oran yüzde 33,1 düzeyinde. Zaten, yine son verilere göre kentlerdeki genel işsizlik oranı da yüzde 14'e kadar çıktı.

Özelleştirme

Türkiye'nin gündemine fiili sonuçları itibarıyla 1985 yılında giren özelleştirme, 57. Hükümet'in programında da yer alıyordu. Niyet mektuplarına da giren özelleştirmeye ilişkin olarak 2001 yılı içerisinde Petrol Ofisi'nin yüzde 51'inin blok satışı, TÜPRAŞ'ın halka arz

İşsizlik ve eksik istihdam

	1999*	2000	2001	2002
İşsizlik oranı (%)				
1. Çeyrek		8,3	8,6	11,8
2. Çeyrek	7,9	6,2	6,9	9,6
3. Çeyrek		5,6	8,0	9,9
4. Çeyrek	7,3	6,3	10,6	

Eksik istihdam (%)

1. Çeyrek		9,1	6,0	5,9
2. Çeyrek	7,5	7,4	6,0	5,8
3. Çeyrek		5,6	5,7	5,0
4. Çeyrek	10,2	6,0	6,1	

(*) 1999 verileri iki dönem içindir (Nisan-Ekim).
2000 yılından itibaren veriler çeyrekler halinde açıklanmaya başlandı.

yolu ile yüzde 31.5'nun satılması gerçekleşti. Özelleştirme İdaresi'nin yürüttüğü özelleştirmeler kapsamında, 1999'da 38,5 milyon Dolar, 2000'de 2 milyar 716 milyon Dolar, 2001'de 119,8 milyon Dolar ve 2002'nin Kasım ayı itibarıyla 518 milyon Dolar'lık özelleştirme uygulaması yapıldı. 1985'den bugüne 8 milyar Dolar'lık özelleştirme uygulaması yapılırken, aynı dönemde 9,7 milyar Dolar'lık kullanım gerçekleştirildi.

2000 yılında cep telefonu lisans satışında ise beklenenin üzerinde, 2,5 milyar Dolar gelir elde edildi. 57. Hükümet'in protokolde öngördüğü özelleştirme takvimini ise tamamiyle gerçekleştirilemedi. Örneğin THY'nin özelleştirilememesi gibi. THY, Erdemir, Türkiye Şeker Fabrikaları, Tedaş, Botaş, kamuya ait araziler 2002 tarihli niyet mektubunda yer almaktadır.

kaynakça:

- 1) Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Niyet Mektupları www.hazine.gov.tr
- 2) Hükümet protokolleri, www.tbmm.gov.tr

3) Mustafa Sönmez, 100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma, İletişim Yayınları, 2002.

İKTİSAT'IN DAMA TAŞLARI**Ekoller – İz Bırakanlar – Kavramlar**

İktisat'ın dama taşlarında yürüyerek bugüne geliyoruz.

Tarih	Konu	Konuşmacı
22 Şubat 2003	Bütçe Bağımsızlığı ve Vergileme	Dr. Binhan Elif Yılmaz (İ.Ü. İktisat Fak.)
1 Mart 2003	Tek Tanrılı Dinlerde İktisadi Düşünce	Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar (İ.Ü. SBF)
8 Mart 2003	Büyümenin Determinantları	Doç. Dr. Gülsün Yay (YTÜ İİBF)
15 Mart 2003	Malthus (Nüfus ve Büyüme)	Arş. Gör. Emine Tahsin (İ.Ü. İkt. Fak.)
22 Mart 2003	Küreselleşme ve Az Gelişmiş Ülkeler	Dr. Nail Satılğan (İ.Ü. İkt. Fak.)
29 Mart 2003	Psikanalitik Açısından Homo Economicus	Rıza Tura
12 Nisan 2003	İktisat ve Teknoloji	Prof. Dr. İshaya Üşür (Gazi Üni. İİBF)
19 Nisan 2003	İktisat ve Dış Politika	Prof. Dr. Abdülkadir Mercül (İ.Ü. İkt. Fak.)
26 Nisan 2003	İktisat ve Matematik	Doç. Dr. Kaya Ardiç (İ.Ü. İkt. Fak.)
3 Mayıs 2003	İktisat ve Tarih	Prof. Dr. Yavuz Cezar (YTÜ İİBF)
10 Mayıs 2003	İktisat ve Felsefe	Prof. Dr. Dinç Alada (İ.Ü. SBF)
17 Mayıs 2003	İktisat ve Sosyoloji	Prof. Dr. Fuat Ercan (MÜ İİBF)

Bütün oturumlar İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Genel Merkezi'nde, saat 14.00'de yapılmaktadır.

Adres: Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. 27/6 Taksim-İstanbul • Tel: 0212 250 50 34 - 235 61 55
E-mail: bilgi@ifmc.org.tr

ne piyasa ne devlet

Türkiye ve Dünya 'da kendisini "sol" da tanımlayanlara, mevcut sorunların ortaya konulmasında ve bunların arkasında yatan nedenlerin tartışılmasında; olanak, fırsat ve tehditlerin toplumun geniş kesimlerine sunulmasında sorumluluklar düştüğü bir gerçektir. Yaşam koşullarının hızla kötüleştiği, insani değerlerin aşındırıldığı bir dönemde, bir sistem olarak kapitalizmi anlamaya çalışan, sorgulayan ve aşmayı amaçlayan görüşlere katkıda bulunmaya dönük çabalar, sözkonusu sorumluluğun gereğidir.

Bu çerçevede, sorgulama, anlama ve aşmaya dönük çabanın kritik noktası soruları doğru formüle edebilmektir. Yanlış sorulara verilecek "doğru" cevaplar ancak anlamayı zorlaştırır. Bu durum, Türkiye solunda yaygın bir sorun alanı olarak, geçmişten bugüne varlığını korumaktadır. *Politik Ekonomi Çalışma Grubu* bu noktadan hareketle kendi perspektifinden "doğru" bulduğu sorular ve sorunları tartışmak ve çözüme yönelik önerilerini, ilgili tüm taraflarla paylaşmak üzere oluşturulmuştur.

Politik Ekonomi Çalışma Grubu şu tespitlerden hareket etmektedir:

✦ "Daha iyi (insancıl) bir kapitalizm" ve "emeğin sosyal hakları" talepleri ekseninde şekillenen çözümlenemeler yerine, günümüz koşullarında giderek önem kazanan "daha farklı bir toplum" ve "emeğin özgürleşmesi" eksenli eleştirel bir analizi ön plana çıkartmanın gerektiği,

✦ Türkiye'deki krizlerin, kapitalizmin doğasından kaynaklandığı; kapitalizmin kendini yeniden üretebilmesinin mekanizmaları olarak işlev gördüğü,

✦ Kriz sürecinde ileri sürülen, reformcu ve ulusalcı-kalkınmacı gibi farklı iktisat politikası alternatiflerinin yanlış sorular formüle ettiği,

✦ İçinde bulunduğumuz bu dönemde devlet, sermaye ile işçi sınıfı ve ezilen kesimler (*kent yoksulları, işsizler, kadınlar, köylüler, emekliler*) arasında çıkar çatışmalarının kristalize olduğu,

✦ Özellikle 1980'li yıllardan itibaren sıkça tartışılmaya başlanan iktisadi ilişkilerde, kamu girişimciliğinin yeri ve rolü (özelleştirme), rant ekonomisi (para-sermaye ile üretken-sermaye ilişkisi) ekonomiyi olumlu yönde etkileyeceği düşünülen KOBİ'ler (sermayenin merkezileşmesi sürecinde daha düşük maliyet) gibi konularda *büyüme, tasarruflar, yatırımlar, dış ticaret dengesi vb. unsurlarla* ekonomiyi anlama çabasının, kapitalist ekonomiye içkin sınıfsal ilişkileri algılamamızı önlediği,

✦ Üretim araçlarının özel mülkiyeti, değerlendirilmesi (kar mantığı) ve genişlemesi ile tanımlanan sermaye birikim süreci, sadece "ekonomik" bir süreç değildir. Sermaye birikimini, onun, önemli bir unsuru olan üretim girdilerinin çıktılara dönüştüğü süreç indirgeyerek *doğal ve teknik* bir ilişki yeri-

ne, toplumsal ilişkiler bütünü olarak ele almak gerektiğini; toplumların ortak özelliğini oluşturan değişim (mübadele) ilişkileri üzerinde değil, toplumlar arasındaki farklılıkların temelinde yatan üretim ilişkileri/düzeyi üzerinde odaklanılması gerektiği; dolayısıyla,

✦ Üretimi, başka faktörler gibi emeğin de bir girdi (maliyet unsuru) olarak yer aldığı bir teknik süreç olarak; (malların mallarla üretimi) bu nedenle de kartarın üretim sürecinde ortaya çıkan artık "değerden" değil, dolaşım sürecindeki çıktıda (katma değer) kaynaklandığı varsayımının yanlışlığını; bu anlamda adaletsiz olanın üretin yaratılan toplam değerden aldığı miktarda değil, ücretlilik sisteminin kendisinde olduğu,

✦ Teknolojinin (insanın doğa ili kurduğu ilişkiler) bölüşümden (insanlar arası ilişkiler) bağımsız olarak ele alınması (teknolojik determinizm) gerektiği varsayımından hareket eden bir anlayışın yanlış olduğu,

✦ AB 'ye karşı olmak-taraf olmak bir pozisyon ve tartışma zemindir; AB'ye girilmesine karşı olmak-girmek taraftarı olmak ise başka bir pozisyon ve tartışma zemindir. Bu pozisyonların toplumsal yansımaları ve kendilerini ifade etme biçimleri, görünürde karmaşıkmiş gibi durmakla beraber, esasen net bir durumdur. AB 'ye karşı olmanın, kapitalizme karşı olmanın bu bağlamdaki ifadesi olduğu,

✦ Sol "bir tartışmanın bu tespitlerin çerçevesinde yapılabileceği bir zeminde yapılması gerektiği.

Sözkonusu tespitlerden hareket edildiğinde Dünya ve Türkiye'deki mevcut durumu genel hatlarıyla şu şekilde değerlendirebiliriz:

uluslararası işbölümü/kapitalizm nereye?

Kapitalizmin ortaya çıktığı toplumsal, tarihsel ve coğrafi bağlamlar ve yaygınlaştığı tüm süreçlerde, nihai sonuç ulusal ve uluslararası düzeylerde sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin artışıdır. Kapitalist sermaye birikiminin bu eğilimi, güç ilişkilerine bağlı olarak işleyen, eşitsiz ve bileşik gelişme dinamiğiyle açık hale gelmekte ve somutlaşmaktadır.

Bir ülkenin uluslararası kapitalist iş bölümüne eklenme süreci -eşitsiz ve bileşik gelişme yasasına bağlı olarak- uluslararası ve ulusal sermayelerin ihtiyaçlarına göre bir hiyerarşi içinde belirlenir. Söz konusu hiyerarşinin ortaya çıkardığı bağımlı "kapitalist gelişme stratejilerinde" ulus devletlerin temsiliyeti, uluslararası ve ulusal düzeylerden kaynaklanan, sınıfsal dinamiklerin karşılıklılaşması ve uyumuyla ortaya çıkmaktadır.

Kapitalist işbölümünün yeniden yapılandırılması süreci, aynı zamanda kökeni 1970'li yıllarda kapı-

**Politik
Ekonomi
Çalışma
Grubu
(PEÇAG)**

talizmin dünya genelinde derinleşen ve halen devam eden krizi aşma çabası anlamına gelmektedir. Soğuk savaş süresince ikincil önemde olan kapitalist blok içi gerilimler, Doğu Bloku'nun çöküşüyle ve giderek yaygınlaşan krizle birlikte ön plana çıkmış ve neo-liberal politikaların yönlendirdiği süreci belirleyen kritik faktör olmuştur.

"Küreselleşme" kavramıyla ifade edilen kapitalizmin, bu anlamdaki olgunlaşma safhası olarak tanımlanabilecek son yirmi yıl, **söz konusu eğilimlerin yapısal, işlevsel ve hukuksal düzeylerde** netleştiği ve dolayısıyla, tarihte olmadığı kadar bağlayıcı ve geri dönülmez bir niteliğe sahip olduğu bir süreçte işaret etmektedir. Bu durum açık ifadesini, tüm sermaye biçimlerinin sınırsız değerlendirme motiflerini, kapitalizmin kar mantığına uygun olarak birbirine bağlayan, uluslararası anlaşmalar da bulmaktadır. Bu sürecin taşıyıcısı ve resmi tarafı konumundaki ulus devletler, sürecin mantığına uygun olarak **yerel, uluslararasılaşmış-yerel ve uluslararası şirketlerin** bir anlamda taşeronluğu misyonunu yüklenerek, yeniden yapılanmaktadır.

genel eğilimler

Dünya ölçeğinde kar oranlarının düşmesine bağlı olarak, sermayenin değerlendirme sorunu, teknolojik yeniliklerin sağladığı olanaklarla birlikte, para sermayenin belirleyici gücünü artırmıştır. Finansal birikim olanaklarının hızla genişlediği bu süreçte, dünya ölçeğinde yatırımlarda ve dolayısıyla büyüme oranlarında bir düşüş eğilimi hakim olmuştur. Para-sermaye, sermayenin dünya ölçeğinde toptan değersizleşmesini önleyen sigorta işlevini gören lokal krizlerin, bir anlamda tetikçisi işlevini görmüştür. Ve görmeye devam etmektedir. Bu durum, Meksika, Kore, Arjantin ve son olarak Türkiye'de derinleşen "krizleri" önemli ölçüde etkilerken, bu gelişmelerin objektif bir diğer sonucu, sözkonusu ülkelerde sermayelerin merkezileşme ve yoğunlaşması sürecini hızlandırmış olmasıdır. Bu süreç, önümüzdeki dönemde, sadece az gelişmiş kapitalist ülkelerde değil, aynı zamanda gelişmiş kapitalist ülkelerde de krizin derinleşmesine ve sıklaşmasına yol açacaktır.

türkiye

Yukarıda vurgulanan dünya ekonomisindeki krize ve dolayısıyla yeniden tanımlanan uluslararası işbölümüne uyum sağlamaya yönelik bu süreç, Türkiye'de, 24 Ocak 1980 kararları ve 12 Eylül darbesiyle hızlanmıştır ve devam etmektedir. Bugün yaşanan kapitalist işbölümüne entegrasyon sürecini ve dolayısıyla geleceği niteleyen somut adımlar, "Avrupa Birliği müktesebatına" uyum zorunluluğu ve/veya IMF'ye verilen taahhütlerin gereği olarak gerekçelendirilen yasal düzenlemelerde somutlaşmaktadır.

Tütün Yasası'ndan, Maden Yasası'na, Endüstri Bölgeleri Yasası'ndan, Teknoloji Bölgeleri Yasası'na, YÖK Yasası'ndan, İş Güvenliği Yasası'na sözkonusu tüm düzenlemeler (yeniden-yapılanma yasaları) kapitalizmin **bütünsel işleyişini**

yansıtan, bu alanlarda tasarlanan dönüşümü **eş güdümlü kılan işlevsel bir bütünlüğe** sahiptir.

Buna göre, yeniden yapılanma yasalarının keşişme noktaları şöyle sıralanabilir:

- ❖ *KİT'lerin tasfiyesi,*
- ❖ *KİT dışındaki kamu varlıklarının (hazine arazileri vb) elden çıkartılışı,*
- ❖ *Sektörlerin faaliyetlerini kontrol etmekle yükümlü kurulların oluşturulması,*
- ❖ *Çalışma ilişkilerinin kuralısızlaştırılması, taşeronlaştırmanın önünün açılması,*
- ❖ *Devletin toplumsal teşvik ödemelerine son verilmesi, indirimli hizmetlerin kaldırılması,*
- ❖ *Tarımda ekim alanlarının sınırlandırılması,*
- ❖ *Ayrıcalıklı üretim, hizmet bölgelerinin kurulması,*
- ❖ *Devletin üretim veya hizmet alanlarındaki varlığına son verilmesi,*
- ❖ *(Ticarileşme) Piyasalaştırmanın önündeki engellerin kaldırılması,*
- ❖ *Sosyal Güvenlik sisteminin bireysel esaslı bir değişime yönlendirilmesi,*
- ❖ *Üretim ve hizmetlerin uluslararası kontrole açılması, uluslararası standartların zorunlu hale getirilmesi.*

Yasaların hayata geçirilmesi ile Türkiye'de muhtemel gelişmeler şu şekilde sıralanabilir:

- ❖ *Kırdan kente büyük bir göç yaşanacak,*
- ❖ *İşsizlik artacak,*
- ❖ *Gelir dağılımı, işçi sınıfı ve ezilenler, aleyhine bozulacak, yoksulluk yaygınlaşacak,*
- ❖ *Sendikali veya sendikasıız, bütün çalışanların ortalama ücreti düşecek, çalışma koşulları ağırlaşacak,*
- ❖ *Çalışma hayatında kuralısızlaştırma (esnekleştirme) yaygınlaşacak,*
- ❖ *Krizler daha da sıklaşacak,*
- ❖ *Sosyal dengelerin bozulması, polisiye önlemlerinin artmasına, demokratik alanın daralmasına neden olacak,*
- ❖ *İşçi sınıfının ve ezilenlerin örgütlenme kapasitesinin daralması, demokratikleşmeyi yavaşlatacaktır.*

Bu doğrultuda Politik Ekonomi Çalışma Grubu'na yön veren ilkeler şunlardır:

- ◆ **Sadece yerli sermaye, uluslararasılaşmış yerli sermaye ve uluslararası sermayeden değil, aynı zamanda devletten bağımsız; sınıf perspektifli bir bakış açısına sahip olmak,**
- ◆ **Her türlü politik hareket ve yapılanmaların bağımsız durmak,**
- ◆ **İşçi sınıfın ve ezilenlerin, günlük sorunlarından hareket edip ve onların ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda bilgilendirmeyi, öngörülerde bulunmayı, çeşitli alternatif olanakları göstermeyi, politika önerileri geliştirmeyi benimsemek.**

Politik Ekonomi Çalışma Grubu / PEÇAG

Doç.Dr. Fuat Ercan, Doç.Dr. Mehmet Türkay, Yard.Doç.Dr. Berna Güler Müftüoğlu, Yard.Doç.Dr. Kurtar Tanyılmaz, Yard.Doç.Dr. Özgür Müftüoğlu, Erhan Bilgin

stiglitz, “melek mi şeytan mı?”

“Stiglitz, Melek mi, Şeytan mı?” sorusuyla başlıyor kitap. Kitapta, dünya gündemini beklenmeyen çıkışları ile işgal eden isim için, sorulan bu sorunun cevabının peşine düşüyoruz. Stiglitz'in çeşitli gazetelerde yayımlanan makalelerinin, bildirilerinin ve Stiglitz hakkında yazılan makalelerin derlemesinden oluşan çalışma, cevaba ulaşmanıza olanak sağlıyor.

Ekim ayında tarihdeki ABD müdahalelerini anlatan Willem Oltmans'ın Küresel Terörist adlı kitabını da yayınlayan Yeni Hayat Kütüphanesi, “Melek mi? Şeytan mı?” adlı kitapla da Stiglitz'in IMF müdahalelerine bakışını aktarıyor.

Kitabın önsözünü bir dönem Dünya Bankası'nda danışman olarak görev yapmış olan, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Baş İktisatçısı Dr. Gündüz Fındıkçioğlu'nun hazırlamış olması ayrıca dikkate değer.

Dünya Bankası Eski Baş Ekonomisti J. E. Stiglitz, bildiği gibi 90'lı yıllarda, ABD politikalarının geliştirilmesine katkıda bulunmuş ekonomi alanındaki önemli isimlerden biridir. Fakat, IMF'ye yönelttiği sert eleştiriler nedeniyle görevinden aforoz edilmişti. Tabii ki, aforoz ettirenler, Dünya Bankası'nın yüzde 51 hissesine sahip olan ABD hazinesinin yönetiminden sorumlu kişiler.

Sonraki süreçte Stiglitz, Columbia Üniversitesi'nde iki kürsünün; İşletme Lisansı Ekonomi Bölümü ve Uluslararası Kamu Sorunları Bölümü'nün başkanlığına atandı.

Stiglitz, ekonomideki eşitsiz gelişmenin, enformasyon eksikliğinden kaynaklandığını ve piyasaların da bu eşitsizlikten etkileneceği esasına dayalı Modern Enformasyon Ekonomisi'nin temelini atan, üç ekonomistten birisi olarak A. Akerlof ve A. Michael Spence ile birlikte Ekim 2001'de Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görüldü.

Yeni dünya ekonomik düzeninin, IMF'nin hayata geçmiş teorisi olduğunu belirten Stiglitz, özellikle az gelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik ve siyasal krizlerin, IMF uygulamalarının sonucu olduğu çıkarılmasını yapmaktadır.

İçinden geçtiğimiz süreçte IMF programlarının neredeyse devlet politikası haline geldiği ülkemizde, Stiglitz'in saptamaları ve öngörülere daha bir önem kazanırken, gözü kapalı IMF programlarını savunan ve uygulayanların niyetlerini ya da içinde buldukları çaresizliği gözler önüne sermesi bakımından da ibret verici.

Kitapta, Stiglitz'in, IMF'nin uyguladığı dört aşamalı planın nasıl işlediğini ve bu planın uygulandığı ülkelerin nasıl çöktüğünü görmesini, süreci kendince sorgulamasını ve ürettiği çözümleri bulmak mümkün. Bu bakımdan, bir dönem IMF programlarını yönlendirenlerden biri olan Stiglitz'in kendisiyle hesaplaşması olarak da görülebilir “Melek mi? Şeytan mı?”.

Stiglitz'e göre, IMF programlarının uygulandığı ülkelerin akıbetleri hakkında öngörülebilir bulunabilmek için kahin olmaya gerek yok. Bu programların uygulandığı ülkelerde, programın uygulanması ve uygulamanın sonuçları arasında büyük bir benzerlik bulunuyor.

Stiglitz, dört aşamalı programı şöyle sıralamış;

- Özelleştirme...
- Sermaye piyasalarının liberalleştirilmesi...
- Sübvansiyonların kaldırılması...
- Serbest Ticaret...”¹

Bu aşamaların uygulanması sürecini aydınlatılarak anlatılan Stiglitz, özelleştirme başlığında bazı politikacıların Dünya Bankası'nın direktifleri doğrultusunda kamu kurumlarının elden çıkarılmasını sevinçle karşılamalarının nedenini şöyle açıklıyor:

“Satış fiyatından birkaç milyar cebe indirmek için komisyon alma olasılığı karşısında gözlerinin fal taşı gibi açıldığını görebildiniz.”²

IMF'nin uyguladığı bu politikalar nedeniyle sürekli gelir kaybeden ülkelerin ayakta kalmasının imkansızlığına vurgu yapan Stiglitz, “Herhangi bir ülke bu kaderden kurtulabildi mi?” sorusuna ise şöyle yanıt verir: “Evet,

Hazırlayan:
Ülkü
Hatman*

Arş. Gör.
İ.Ü. İkt. Fak.

Bostwana, IMF'ye tası tarağı toplayıp gitmelerini söyledi.”³

IMF'nin gizli belgeleri başlığı altında yayınlanan bölümde ise; IMF'nin, uluslara dayattığı 111 maddelik gizli anlaşmayı, stratejik varlıklarını satma sözü karşılığında kredi olanaklarını açabileceklerini söyleyerek “ikna etme” yöntemiyle, imzalattığını gösteren belgelerin varlığından söz ediliyor. Ülkemizde de Bor Madenlerinin elden çıkarılması için türlü ayak oyunlarının yapıldığı şu günlerde bu iddia son derece dikkat çekici.

IMF'nin hatalarını kabul ettiğini de belirten Stiglitz hataların bedelini kimlerin ödediğini ise:

“IMF kararlarını yönlendiren ülkeler ya da Amerikalı vergi mükellefleri değil; Uzakdoğu ülkelerindeki işini kaybeden işçiler, iflasa sürüklenen küçük işyerleri ve IMF'ye olan milyarlarca dolar borcu fazlasıyla geri ödeyecek olan vergi mükellefleridir.” şeklinde açıklıyor.⁴

IMF'nin uyguladığı ekonomik politikaların yanlış ve eksikli olduğuna vurgu yapan Stiglitz, bu uygulamalara maruz kalan gelişmekte olan ülkelerin buna izin vermesine tepki duyuyor.

Stiglitz'in Arjantin'de yaşanan kriz sonucunda çıkardığı dersler de son derece öğretici, sözelimi:

“Büyüme, yerel firmalara kredi sağlayan finans kuruluşlarının varlığını gerektirir. Bankaları, uygun tedbirler almadan yabancılara satmak, büyümeyi ve istikrarı engelleyebilir.

“Sosyal ve siyasal çevreleri ihmal eden, sonucuna katlanır. Nüfusun önemli bir bölümünü işsiz ya da gizli işsiz bırakan politikalar izleyen bir yönetim, birincil vazifesini yerine getirememiş demektir.”

“Küreselleşme, bir ülkeyi muazzam şoklara maruz bırakabilir. Kur ayarlamaları, bu şoklarla başa çıkmanın mekanizmalarından biridir.”⁵

dipnotlar:

- 1) STIGLITZ, J. E. , *Melek mi? Şeytan mı?*, Kasım.2002, YeniHayat Küt., s.24
- 2) y.a.g.e., s. 43
- 3) y.a.g.e., s. 59

Stiglitz'e göre sorun küreselleşme ile ilgili değil; küreselleşmenin nasıl yönetildiği ile ilgilidir:

“Küreselleşmeyi kendi başına yönetebilen ülkeler, şu ana kadar muazzam derecede fayda sağladılar ve bu fayda eşit bir şekilde paylaşıldı.”

“IMF, bu ekonomi politikalarını, aynı zamanda, gelişmekte olan demokrasileri tahrip edecek şekilde yürütmektedir.”

“Daha genel olarak, küreselleşmenin kendisi demokratik olmayan bir biçimde yönetilmekte ve özellikle de gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul kesimler bu durumdan zararlı çıkmaktadır.”⁶

Stiglitz, ticaretin liberalizasyonu konusunda, IMF tarafından dayatılan yolun daha sorunlu olduğunu belirtir:

“Temel mantık basittir; ticari liberalizasyon ile kaynakların, koruma altındaki etkisiz sektörlerden çok daha etkin olan ihracat sektörlerine kaydırılması hedeflenmektedir. Sorun sadece istihdamın tahribinin, istihdam yaratılmasından önce gelmesi ve böylece, ticari liberalizasyonun işsizlik ve yoksulluk ile sonuçlanması değil, IMF'nin 'yapısal uyarılma programlarının', istihdam yaratılmasını neredeyse imkansız hale getirilmesidir. Zira bu programlar genellikle beraberinde, enflasyona odaklanmış tek yanlı bir mantığın ürünü olan yüksek faiz oranlarını getirmektedir...”⁷

Stiglitz, IMF Bürokratlarının uygulamış oldukları politikaların bir fayda sağlamadığını ve bu politikalarının yarattığı tahribata ilişkin bulguları görmelerine engel olan başat faktörün ideoloji olduğunu belirtir.

“Dünyamız her zamanki gibi mali krize eğilimli durumdadır..”

“Küresel maliyeyi içeren küreselleşmenin gidişatı, sadece maliye bakanlarını ve merkez bankası yöneticilerini değil, sıradan insanları da ilgilendirmektedir. Ancak, sıradan insanların sesi henüz duyulmuyor...”⁸

4) y.a.g.e., s. 61

5) y.a.g.e., s. 68

6) y.a.g.e., s. 71

7) y.a.g.e., s. 98

8) y.a.g.e., s.101

ESKİ SAYILARI DA OKUNUR

EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR

SAYI	KONULAR
353-354	SOLUN YENİ EKONOMİ POLİTİKALARI
362	KÜRESELLEŞME, ULUS DEVLET VE KİMLİK
366-367	KAPİTALİZM VE AZ GELİŞMİŞLİK
368	TÜRKİYE'DE SERMAYE, DEVLET, SİYASET
369	SENDİKALAR VE KÜRESELLEŞME
370-371	İŞGÜCÜ, ESNEKLİK VE SERMAYE
373	GELİŞME, İTAAT, DEĞİŞİM
374	SEÇİM SİSTEMLERİ, TEMSİL KRİZİ VE TÜRKİYE
375	ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ DEĞİŞMELER VE TÜRKİYE
376	ÜNİVERSİTELER, BİLİM VE İKTİSAT EĞİTİMİ
377	KADINLAR VE ÇALIŞMA HAYATI
378	FİNANS, RANT VE KÜRESEL İLİŞKİLER AĞINDA TÜRKİYE
379	ENFLASYON, EŞİTSİZLİKLER VE ENGELLER
380	TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ
381	KÜRESELLEŞEN SERMAYENİN ANAYASASI: MAİ
382	GENÇ İKTİSATÇILARIN MESLEK REHBERİ, GLOBALLEŞME, DEVLET
383	75. YILINDA CUMHURİYET
384	KRİZ
385	KONSOLİDE BÜTÇE
387	SERMAYE PİYASALARI VE BANKALAR
388	TÜRKİYE'DE SİYASETİN BOYUTLARI
390-391	YÜZYIL BİTERKEN GELECEĞE BAKIŞ
392-393	SOSYAL DEMOKRASİ
394	DEVLET-İ ALİYYE'NİN MİRASI
395	ULAŞTIRMA EKONOMİSİ
396	SEÇMELER - İKTİSAT YAZILARI
397-398	BÜTÇE VE MALİYE POLİTİKALARI
399	TÜRKİYE - AB - AVRASYA
400	BORSANIN GELİŞİMİ
401-402	DEĞİŞEN DÜNYA'DA TÜRKİYE'NİN YERİ
403	DEVLET VE KAPİTALİZM I
404	DEVLET VE KAPİTALİZM II
405	EKONOMİDE İSTİKRAR ARAYIŞLARI
406	DÜNYA EKONOMİSİNDE YENİ OLUŞUMLAR
407	BÜTÇE
408	AVRUPA BİRLİĞİ - GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE
409	BİRLİĞİN AVRUPA'SI VE TÜRKİYE
412	YOL AYRIMINDAKİ TÜRK TARIMI
413-414	İKTİSAT - İSTİKRAR - TÜRKİYE
415	NASIL BİR İKTİSAT EĞİTİMİ?
416	DÜNYA EKONOMİSİ NASIL YÖNETİLİYOR?
417	FİNANS SEKTÖRÜ VE BANKACILIK
418-419	GELİR DAĞILIMI, YOKSULLUK, POPÜLİZM
420	KRİZİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE BÜTÇESİ
421-428	KRİZ VE MALİYE POLİTİKALARI
429	YOL AYRIMINDA TÜRKİYE, YOL AYRIMINDA DÜNYA
430	EV EKSENLİ ÇALIŞMA

Takım ruhu.

İSTANBUL
MENKUL KIYMETLER
BORSASI
www.imkb.gov.tr